

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

Zobrazení sirotka v české literatuře první poloviny 20. století
Diplomová práce

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2019/2020

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Bc. Zdeňka Sahulková**
Osobní číslo: **H18370**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny: Gender history**
Téma práce: **Zobrazení sirotka v české literatuře první poloviny 20. století**
Zadávající katedra: **Ústav historických věd**

Zásady pro vypracování

Diplomová práce se bude zabývat zobrazováním postavy sirotka v textech vydávaných v češtině v první polovině 20. století. Vytipovaná literární díla budou zasazena do historicko-společenského kontextu, část práce představí právní úpravu osiření a nastíní sociální politiku zkoumaného období; další část bude řešit genderové hledisko problematiky. Prostřednictvím naratologického rozboru postav se práce soustředí na otázku typizace role sirotka v české próze daného období.

Rozsah pracovní zprávy:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování diplomové práce: **elektronická**

Seznam doporučené literatury:

Základní literatura

LENDEROVÁ, Milena, Martina HALÍŘOVÁ a Tomáš JIRÁNEK. *Vše pro dítě: válečné dětství 1914-1918*. Praha: Paseka, 2015. ISBN 978-80-7432-499-4.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu do současnosti*. Praha: NLN, 2005.

HLAVAČKA, Milan, Pavel CIBULKA, Jiří POKORNÝ, Olga FEJTOVÁ a Pavel BEK. *Sociální myšlení a sociální praxe v českých zemích 1781-1939: ideje, legislativa, instituce*. Praha: Historický ústav, 2015. ISBN 978-80-7286-241-2. Začátek formuláře

HODROVÁ, Daniela. *-na okraji chaosu: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1.

KUBÍČEK, Tomáš, Jiří HRABAL a Petr A. BÍLEK. *Naratologie: strukturální analýza vyprávění*. V Praze: Dauphin, 2013. ISBN 978-80-7272-592-2.

FOŘT, Bohumil. *Literární postava: vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Praha: Akademie věd České republiky, Ústav pro českou literaturu, 2008. ISBN 978-80-85778-61-8.

PAPOUŠEK, Vladimír (ed.). *Dějiny nové moderny I, II*. Praha, 2010, 2014. ISBN 978-80-200-1792-5 a ISBN 978-80-200-2296-7.

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Marta Pató, Ph.D.**
Katedra literární kultury a slavistiky

Datum zadání diplomové práce: **30. března 2020**

Termín odevzdání diplomové práce: **30. března 2021**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.
děkan

doc. Mgr. Pavel Marek, Ph.D.
vedoucí katedry

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 23.05.2021

Zdeňka Sahulková

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych poděkovala svým rodičům, kteří mi umožnili toto studium a kteří mě vždy podporovali. Poděkování patří také vedoucí mé práce, doktorce Martě Pató, za neskutečnou trpělivost, vstřícnost a cenné rady.

ANOTACE

Diplomová práce se zabývá zobrazováním sirotků v české literatuře první poloviny 20. století. Cílem práce je provedení narativního rozboru postav v dílech Marie Majerové, Jarmily Glazarové, Marie Pujmanové, Boženy Benešové, Olgy Barényiové, Josefa Karla Šlejhara či Zikmunda Wintera. Práce se zaměřuje na způsob, jakým jsou sirotci zobrazeni, na jejich typizaci, tematizaci osiření a proměnu využití motivu sirotka v čase. Literární díla jsou zasazena do historicko-společenského kontextu, představena je také právní úprava osiření a nastíněna sociální politika zkoumaného období. Pozornost je věnována i genderovému hledisku problematiky.

KLÍČOVÁ SLOVA

sirotek, česká literatura, první polovina 20. století, gender, sociální politika

TITLE

Depiction of an orphan in the Czech literature of the first half of the 20th century

ANNOTATION

The diploma thesis focuses on depiction of orphans in the Czech literature of the first half of the 20th century. The aim of the work is to perform a narrative analysis of characters in the works of Marie Majerová, Jarmila Glazarová, Marie Pujmanová, Božena Benešová, Olga Barényi, Josef Karel Šlejhar, and Zikmund Winter. The work focuses on the way in which orphans are depicted, on their typification, thematization of orphans and the change in the use of the orphan motif over time. Literary works are set in a historical and social context, the legal regulation of orphanage is also introduced, and the social policy of the researched period is outlined. The attention is also paid to the gender aspect of the issue.

KEYWORDS

orphan, Czech literature, first half of the 20th century, gender, social policy

OBSAH

Obsah

Úvod	6
1. HISTORICKO-SPOLEČENSKÉ POZADÍ	8
1.1 Pojem sirotek	8
1.2 Tématika osiření a sociální péče v současné odborné literatuře	9
1.3 Dějinné pozadí a společenské změny první poloviny 20. století.....	10
1.4 Historie a vývoj péče o sirotky.....	10
1.4.1. Předmoderní období.....	10
1.5. Všeobecný zákoník občanský.....	12
1.6 Změny způsobené 1. světovou válkou a vznikem samostatného státu.....	15
1.7 Dětství jako společenský konstrukt.....	18
2. Literární rozbor	24
2.1 Naratologický rozbor textu.....	25
2.2 Kuře melancholik – Josef Karel Šlejhar.....	27
2.3 Rozina Sebranec – Zikmund Winter.....	36
2.4 Osada Havranů – Eduard Štorch.....	50
2.5 Don Pablo, don Pedro a Věra Lukášová – Božena Benešová.....	56
2.6 Vlčí jáma – Jarmila Glazarová.....	62
2.7 Robinsonka – Marie Majerová.....	82
2.8 Janka – Olga Barényiová.....	93
2.9 Předtucha – Marie Pujmanová.....	99
2.10 Bylo nás pět – Karel Poláček.....	104
Závěr	107
Použitá literatura.....	110

ÚVOD

Český král Václav II. a sourozenci Žofie, Maxmilián a Ernst, děti zavražděného nástupnického páru Františka Ferdinanda d'Este a jeho manželky Žofie, dokazují, že ač si pod pojmem sirotek nejčastěji představíme ubohé, chudé dítě nemající rodičů, osiření se týkalo všech společenských vrstev, včetně těch nejvyšších.

Sirotek sloužil v literárních dílech českých autorů 19. století často jako alegorie českého národa, který je opuštěný a utlačovaný. Naproti tomu konec 20. a začátek 21. století se sirotky už příliš nepočítá, zato se ale rozšiřují rodinné vzorce a formy, což literatura taktéž reflektuje. Jak se ale s problematikou osiření vypořádává první polovina 20. století - a její literatura - která pro české země znamenala proměnu státních útvarů, dvě světové války, a tím podnícené množství společenských změn?

Zvolila jsem téma sirotek v českých literárních dílech z období první poloviny 20. století z několika důvodů. Prvním je můj již dlouhodobý zájem o problematiku dětství v dějinách, především v rámci dějin každodennosti. Druhým pak to, že zvolené období přináší mnohem rozmanitější využití motivu sirotka než například století předchozí, které často sklouzlo buď k alegorii sirotka, jakožto nebohého českého národa, nebo k mravoučnému pedagogickému působení, především na dívky.

Předmětem mého výzkumu budou dobová beletristická díla, protože krásná literatura bývá do jisté míry ovlivněna dobou svého vzniku, a slouží proto jako dobrý prostředek pro vhled do problematiky osiření v dobovém kontextu.

Literární díla je nejprve zapotřebí zasadit do historicko-společenského kontextu, především kvůli tomu, že do vymezeného období spadají obě světové války, které výrazně navýšily počty sirotek a polosirotek. Již od dob osvícenství nabývala na významu státní správa, respektive jí organizovaná a zaštiťovaná sociální péče, proto práce představí i právní úpravu osiření a státem prováděnou sociální politiku.

Jako hlavní díla pro rozbor byly vybrány knihy několika autorů, kteří tvořili v první polovině 20. století: *Vlčí jáma* od Jarmily Glazarové, *Robinsonka* Marie Majerové, od Marie Pujmanové *Předtucha*, Boženy Benešové *Don Pablo, don Pedro a Věra Lukášová*, *Rozina Sebranec* od Zikmunda Wintera, *Janka Olgy Barényiové*, *Bylo nás pět* Karla Poláčka, a z konce 19. století *Kuře melancholik* od Josefa Karla Šlejhara.

Samozřejmě se nejedná o všechna díla daného období, ve kterých se sirotci vyskytují. Snažila jsem se vybrat knihy na první pohled rozmanité – co se týče autorů a jejich tvorby, toho, zda je sirotek protagonistou či spíše okrajovou postavou, zda jde o úplného sirotka či polosirotku, o chlapce nebo děvče, do jakého žánru kniha spadá... Nakonec se však může ukázat, že ač se zdají ta díla na první pohled rozdílná, přeci jen mají ve využití sirotků společné rysy.

Hlavní část práce se bude zabývat naratologickou analýzou zvolených literárních děl. Ta nám umožní pochopit roli postav sirotků v každém daném díle. Na základě rozboru výstavby textů ukážeme, co má postava sirotka reprezentovat. Budeme se věnovat porovnávání sirotků v dílech vybraných autorů a zkoumání nakolik se od sebe liší nejen hrdinky a hrdinové, ale také poetiky daných děl. Budeme se snažit zjistit, jak jsou sirotci v jednotlivých dílech používáni, jakou úlohu v nich mají a zaměříme se také na téma a poselství díla. Budeme se pokoušet rozlišit, nakolik využívají tohoto motivu vybraní autoři a nakolik je v nich využito typizace a dobových schémat. Pokusíme se také určit, zda se dá v těchto dílech najít nějaká kontinuita, zda na sebe nějakým způsobem navazují – ať už díla či autoři.

Diplomová práce se bude zajímat nejen o sirotky úplné – tedy postavy, které nemají ani jednoho z rodičů a jsou tedy buď umístěny v ústavu či v náhradní rodině, kterou tvořili buď jejich příbuzní či cizí lidé – ale také o polosirotky, tedy postavy, které ztratily jednoho z rodičů.

Soustředit se bude také na to, nakolik je osiření opravdu tematizováno a nakolik jde pouze o dílčí motiv či výchozí bod díla. Zároveň se bude snažit zjistit, nakolik je osiření pro dané dílo zásadní a jak by se příběh změnil, pokud by byl tento motiv vynechán. Další otázka, kterou se bude práce zabývat, je zobrazení vztahů mezi polosirotky a nevlastními rodiči, především jejich stereotypizace. Bude se snažit zodpovědět otázku, proč jsou sirotky často dívky, nakolik to souvisí se soudobým stavem společnosti a na co tím chtějí autoři poukázat. Zamyslí se také nad absencí sourozeneckých vztahů v dílech.

Práce se zaměří také na to, pro jakého čtenáře jsou dané knihy určeny – zda jde o četbu pro děti a dospívající, která má nejen zábavný, ale i výchovný charakter, či zda jde o četbu pro dospělého čtenáře; a do jakých žánrů jsou tyto knihy řazeny. Chce se také zabývat tím, jakým způsobem – a zda vůbec – postavy sirotků reflektují své osiření, jakým způsobem autoři zacházejí s jejich emocemi a nakolik jim čtenáři „vidí do hlavy“ a znají jejich pocity.

Otázkou pro nás je, proč jsou sirotci tak oblíbeným motivem, proč je toto téma tak atraktivní a využívané.

1. HISTORICKO-SPOLEČENSKÉ POZADÍ

1.1 Pojem sirotek

Základním encyklopedickým slovníkem první poloviny 20. století byl Ottův slovník naučný, který vycházel v letech 1888-1909. Jeho dvacátý třetí díl definuje pojem sirotek takto: „*Sirotek (pupillus), nezletilá osoba, jejíž rodiče zemřeli.*“¹ Spojuje ho také s dalšími hesly:

- Poručenství neboli „*právem uložené obstarávání potřeb osobě jiné, která postrádajíc ochrany moci otcovské není pro osobní nedostatky s to, aby si své záležitosti náležitě opatřila sama*“².
- Sirotčí pokladny, sloužící pro ukládání „*hotových peněz nezletilých sirotek a osob stojících pod soudní kuratelou*“³.
- Sirotčince, tedy „*ústavy, v nichž se vychovávají sirotci*“⁴. Jejich vznik klade do Nizozemí 16. století, předtím jejich funkce plnila zřizovaná nadání římských císařů, ve středověku kláštery. Podle autora hesla těmto institucím ulevily polepšovny, které se začaly starat o mravně zpustlou mládež.⁵
- Jistota sirotčí souvisí s uložením sirotčích peněz, označuje totiž „*míru hodnoty, po kterou zákon uznává nemovitosti za dosti bezpečny, by na ně jako zástavu byly peníze sirotkům náležející zapůjčovány za tím účelem, aby zúročením daly užitek*“⁶.

Heslo osiřené chybí. S ohledem na téma své práce samozřejmě ponechávám stranou pojem sirotci vztahující se k husitskému hnutí.

¹ Heslo Sirotek, in: *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*, sv. XXIII. V Praze: J. Otto, 1905, s. 218.

² Heslo Poručenství, in: *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*, sv. XX. V Praze: J. Otto, 1903, s. 287

³ Heslo Sirotčí pokladny, in: *Ottův slovník naučný*, sv. XXIII., s. 217.

⁴ Heslo Sirotčince, tamtéž, s. 217

⁵ Heslo Sirotčince, tamtéž, s. 217.

⁶ Heslo Jistota sirotčí, in: *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*, sv. XIII. V Praze: J. Otto, 1898, s. 564.

1.2 Tématika osíření a sociální péče v současné odborné literatuře

Historiografická část této práce vychází z děl zaměřených na vývoj práva a sociální péče, z historicko-demografických prací a z prací věnujících se dějinám dětství obecně. K základním autorům, kteří se věnují tématu sociální politiky státu a péče o znevýhodněné skupiny patří zejména Milan Hlavačka (*Sociální myšlení a sociální praxe v českých zemích 1781-1939: ideje, legislativa, instituce*, 2015), který se zaměřuje na sociální a hospodářské dějiny českých zemí. Dále Markéta Skořepová (*Ovdovění a osíření ve venkovské společnosti: Panství Nový Rychnov (1785-1855)*, 2016), která se zabývá studiem rodinných struktur, se zaměřením na vdovy a sirotky. Jana Machačová a Jiří Matějček v díle *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781-1914*, (2002) shrnují sociální vývoj v tzv. dlouhém 19. století. Karel Malý (*Dějiny českého a česko-slovenského práva do roku 1945*, 2003) zpracoval vývoj českého práva.

Z historických demografů se problematice rodiny věnuje kupříkladu Pavla Horská (*Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, 1990) či Alice Velková (*Krutá vrchnost, ubozí poddaní?*, 2009). Vývoj obyvatelstva českých zemí zpracoval ve své knize Vladimír Srb (*1000 let obyvatelstva českých zemí*, 2004).

Dějiny dětství ve svých pracích zkoumá například Milena Lenderová (*Vše pro dítě! : Válečné dětství 1914-1918*, 2015; *Radostné dětství? dítě v Čechách devatenáctého století*, 2006), Martina Halířová (*Vše pro dítě*, 2015; *Zemský nalezince v Praze a sirotčí péče počátkem 19. století*, 2010), Karel Rýdl (*Radostné dětství*, 2006). Nelze opominout ani Danu Dvořáčkovou-Malou (*Děti a dětství: Od středověku na práh osvícenství*, 2019) a Martina Nodla, kteří se však zabývají dětstvím ve středověku, proto jejich díla nebudou pro tuto práci relevantní.

1.3 Dějinné pozadí a společenské změny první poloviny 20. století

První polovina 20. století byla bohatá na události, které proměnily tvář světa: dvě světové války, revoluce, rozpad několika monarchií a koloniálních mocností, hospodářská krize. Války bezesporu přinesly bolest, strádání a utrpení mnoha lidem, ale z hlediska technologického pokroku byly neocenitelným akcelerátorem. První světová válka pomohla i českému ženskému emancipačnímu hnutí, protože během čtyř let, kdy byli muži na frontě, je musely zastat ženy, které se po návratu mužů nehodlaly vytrátit zpátky do domácností. Studentky pronikly již do všech fakult vysokých škol, ženy získaly volební právo.

1.4 Historie a vývoj péče o sirotky

1.4.1 Předmoderní období

O tom, jak probíhala péče o děti bez rodičů v období pravěku nejsou dochované prameny. Přehledným textem o dějinách rodiny ve starověku je článek Emiela Eybena *Family planning in Greaco-roman antiquity* (1980)⁷, který se věnuje každodennosti rodinného života v antickém světě. Římské právo a římská kultura byly pro evropskou civilizaci důležitým zdrojem. Péče o chudé, sirotky a jinak nemohoucí lidi byla nejprve křesťanskou povinností, poté se stala morálním imperativem, a nakonec byla ustavena zákonem. Podpora těchto lidí tak dostávala ucelenější formu, jasně daná kritéria potřeby i nezbytnou kontrolu potřebnosti. S tím se však pro potřebné pojil i závazek dodržování morálky, často ještě podpořený skrze státní instituce – donucovací pracovny nebo sirotčince.⁸

V rakouské monarchii v 18. století Josef II. zrušil množství klášterů, jejichž budovy poté sloužily jako sirotčince, případně špitály, chudobince, věznice, blázince a podobně, tato zařízení byla ukotvena v zákoně „Pravidla direktivná“. Tyto instituce však nefinancoval stát, ale jejich fungování záleželo na veřejnosti, která mohla přispívat buď prostřednictvím sbírek či odkázáním majetku.⁹

Dětství bylo uznáno za období potřebující speciální právní úpravu a ochranu již v zákonících 19. století, v roce 1924 pak byla vydána ženevská deklarace práv dítěte. Nicméně první náznaky zájmu o toto období se projevovaly již v osvícenství, které se nejprve soustředilo na fyzickou

⁷ EYBEN, Emiel. Family planning in Graeco-roman antiquity. *Ancient Society*. [online] 1980, 11/12, 5-82. Cit. [3.8.2019] Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/44080042>

⁸ HLAVAČKA, M. a kol. *Sociální myšlení a sociální praxe v českých zemích 1781-1939 : ideje, legislativa, instituce*. Praha: Historický ústav, 2015, s.17-19. ISBN 978-80-7286-241-2.

⁹ MATOUŠEK, Oldřich. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. s. 115. ISBN 80-7178-473-7.

stránku věci, protože velkým problémem byla vysoká kojenecká a dětská úmrtnost. Výraznou roli v jejím snižování sehrál stát zřizováním porodnic a nalezinců, v nichž se konala praktická výuka porodních bab a pediatriů.¹⁰

V Českých zemích vznikl v roce 1811 zákoník, který jako první určoval právní postavení dítěte v rodině, zajišťoval mu nárok na výživu a výchovu. Dodržování těchto práv mělo být pod dohledem soudu. V říjnu roku 1818 přešly všechny nalezince dvorním dekretem do státní správy, v roce 1860 pak do správy příslušné země.¹¹ Na venkově fungovaly na pomoc chudým tyto instituce: „1. chudinské ústavy, 2. chudobince (...) 3. výměnek, 4. pastouška, 5. sirotčí fond a poručnictví, 6. obilní neboli kontribučenský fond a 7. instituce církevního patronátu.“¹² Pokud se rodiče rozhodli nestarat se o dítě či ho jinak opravdu nemohli zaopatřit, mohlo být v krajním případě vzato z rodiny a péči přebral poručník.¹³

Ke státní péči o děti, jejíž forma byla v 19. století jen velmi obecně a nejasně daná, se přidávaly i nestátní spolky, jejichž hlavní vlna nastala po vydání spolkového zákona č. 134/1867 ř. z. V pomáhání dětem pokračovala i církev. Hojně tak vznikaly sirotčince a další zařízení poskytující dětem péči a ochranu.¹⁴

Zemský výbor zřídil roku 1902 Zemský sirotčí fond, který vyplácel příspěvek na děti v cizí péči. O dva roky později vznikla okresní komise pro péči o mládež, která přerozdělovala příspěvky, ale i hmotné věci jako stravu a ošacení.¹⁵

¹⁰ LENDEROVÁ, Milena, Martina HALÍŘOVÁ a Tomáš JIRÁNEK. *Vše pro dítě: válečné dětství 1914-1918*. Praha: Paseka, 2015, s. 118-119. ISBN 978-80-7432-499-4.

¹¹ HLAVAČKA, M. a kol. *Sociální myšlení a sociální praxe v českých zemích 1781-1939 : ideje, legislativa, instituce*. Praha: Historický ústav, 2015, s. 44. ISBN 978-80-7286-241-2.

¹² Tamtéž, s. 46.

¹³ LENDEROVÁ, Milena, Martina HALÍŘOVÁ a Tomáš JIRÁNEK. *Vše pro dítě: válečné dětství 1914-1918*. Praha: Paseka, 2015, s.121. ISBN 978-80-7432-499-4.

¹⁴ LENDEROVÁ, Milena, Martina HALÍŘOVÁ a Tomáš JIRÁNEK. *Vše pro dítě: válečné dětství 1914-1918*. Praha: Paseka, 2015, s.123. ISBN 978-80-7432-499-4.

¹⁵ Tamtéž, s. 25.

1.5 Všeobecný zákoník občanský

Základním legislativním dokumentem pro úpravu situace sirotků a rodinného práva celkově je ve vymezené době Všeobecný zákoník občanský, německy Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesamten Deutschen Erbländer der Österreichischen Monarchie (zkráceně ABGB) z roku 1811, přičemž platil i po vzniku ČSR roku 1918 a s úpravami fungoval až do roku 1950.¹⁶ Autorka práce zde vychází z českého překladu tohoto zákoníku. Problematice rodiny se věnovala *Hlava třetí. O právech mezi rodiči a dětmi*, která řeší právní poměr mezi rodiči a dětmi, přičemž odděluje děti manželské a nemanželské, vyzdvihuje otcovské pravomoci a v neposlední řadě ustanovuje i pravidla schovanství (§ 186).¹⁷

Opatrovnictvím a poručnictvím se zabývá *Hlava čtvrtá. O poručenstvech a opatrovnictvech*. § 187 určuje, že poručníci a opatrovníci jsou ustanoveni pro nezpůsobilé osoby, přičemž následující § 188 rozděluje tyto pojmy takto: poručník se stará o nezletilou osobu a její jmění, opatrovník pak o zletilé nezpůsobilé osoby. Podle §§ 190 a 204 poručníky ustanovuje pouze soud. Následující §§ 191–195 určují osoby, které se poručníky nemohou stát, zahrnuje to jak mravní důvody, vlastní nezpůsobilost, příslušnost k církevnímu řádu, tak rozhodnutí rodičů nezletilé osoby. ABGB v §§ 196–199 rozlišuje tři základy vzniku poručenství – testamentární (podle poslední vůle otce, případně matky), zákonné (je stanoveno pořadí poručníků podle stupně příbuzenství, přičemž § 218 výslovně upřednostňuje matku, a to i v případě jejího nového sňatku) a soudní (pokud selžou předchozí možnosti). Osoba, kterou soud určil za poručníka, mohla podle § 201 odmítnout, ale pokud neměla závažnou příčinu, tak mohla být k přijetí poručnictví donucena dle § 203. Nepříbuzný poručník také dle § 205 musel slíbit, že nezletilého dobře vychová, že ho bude zastupovat a starat se o jeho majetek. Poručníkovi byla na základě § 206 vystavena listina, která potvrzovala jeho roli. §§ 207 a 208 se pak věnují ústavnímu a hromadnému poručenství, kdy roli poručníka přejímá ústav, respektive jeho ředitel, případně orgán veřejné správy nebo jiné sdružení zabývající se mládeží. Povinnost starat se o nezletilou osobu a její majetek je obvykle určena jedné osobě, pokud otec jmenoval správce jmění, obdrží tento i starost o nezletilého, jak říká § 209.¹⁸ Tím se ABGB liší od římského práva,

¹⁶ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3., přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003, s. 202. ISBN 80-7201-433-1.

¹⁷ Zákon č. 946/1811 s. z. s. Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesamten Deutschen Erbländer der Österreichischen Monarchie. *Hlava třetí*.

¹⁸ Zákon č. 946/1811 s. z. s. Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesamten Deutschen Erbländer der Österreichischen Monarchie. *Hlava čtvrtá*.

v němž měl správu nad majetkem poručník, zatímco výchovu dítěte mohla obstarávat matka či jiná pověřená osoba.¹⁹

Pokud se poručnicí měla stát žena, tak jí podle § 211 mohl soud v některých případech přidělit spoluporučnicka-muže, například pokud šlo o nevlastní matku dítěte. Jak říká § 212, i tento spoluporučník se prokazuje pověřovací listinou a musí složit slib (viz § 205), jeho pomoc má spočívat v razení hlavní poručnici a napravování nedostatků v její činnosti. Jeho dalšími povinnostmi se zabývají §§ 213-216. Právy a povinnostmi chráněnce se zabývá pouze § 217, který zajišťuje poručníkovi úctu a poslušnost, kromě toho dává moc soudu chránit poručence před zanedbáváním, ale i pomoci poručníkovi, který se potýká s chráněncovou nekázní. Následující §§ 219–221 upravují vyživovací náklady nezletilého. §§ 222-248 se zaměřují na majetek sirotků, který musí být nejprve sepsán, některé druhy (cennosti a dokumenty) jsou soudně uschovány, jiné (nepotřebné uchovat k budoucímu využití či jako památky) vydraženy, zbytek začíná poručník spravovat, přičemž ve všech mimořádných věcech musí jednat pouze se soudním přivolením. Každý rok musí také vyhotovovat vyúčtování, chyby a opomenutí v němž podle § 242 nepůsobily škodu ani poručníkovi, který je předkládal, ani jeho svěřenci. § 243 říká, že před soudem musí sirotka zastupovat jeho poručník, stejně tak jako musí svolit k jeho sňatku (§ 245). Po dovršení dvaceti let mohl dle § 247 nakládat nezletilý s přebytkem svých příjmů. Koncem poručenství se zabývaly §§ 249-263, které stanovily několik možností jeho ukončení: smrt (nezletilcova, v případě úmrtí poručníka přechází poručenství na jinou pověřenou osobu), obnovení moci otcovské, zletilost svěřence, propuštění poručníka. Poručník musel sestavit konečný účet (§ 262) a odevzdat spravované jmění (§ 263). §§ 266 a 267 jednájí o odměnách pro poručníky.²⁰

Existují však i případy, kdy je dítěti přidělen opatrovník. Řeší to §§ 270-272, obvykle jde o obchodní transakce mezi rodiči/poručnickem a nezletilou osobu v jejich péči, případně při právních jednáních týkajících se více nezletilých osob sdílejících poručníka. Opatrovníka pro hájení svých práv mají i děti ještě nenarozené, jak praví § 274. Zřízením opatrovnictví se zabývá § 280, který za odpovědnou instituci, stejně jako u poručnictví, určuje soud. Stejná zůstávají i pravidla a zásady při vybírání a ustanovení opatrovníka, důvody pro nepřijetí opatrovnictví (§ 281), práva a povinnosti opatrovníka (§ 282) a podobně je to i se zánikem opatrovnictví

¹⁹ KAPRAS, Jan. *Poručenství nad sirotky v právu českém: se zřetelem k právům římskému, německému a v Rakousích platnému*. V Praze: Bursík & Kohout, 1904. s. 55.

²⁰ Zákon č. 946/1811 s. z. s. Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesamten Deutschen Erbländer der Österreichischen Monarchie. Hlava čtvrtá.

(§ 283). Poslední paragraf této hlavy, § 284 se týká poručenských rad, které pomáhají soudu vykonávat poručenské a opatrovnické pravomoci.²¹

Samotný právní akt poručenství však nepochází z ABGB, existoval již v dřívější právní úpravě, například v Koldínově zákoníku z 16. století či v o něco starších pracích Viktorina Cornelia ze Všehrd.²² Dá se předpokládat, že česká právní úprava tohoto aktu se nejprve inspirovala německým právem.²³ S poručenstvím nezbytně souvisí hranice zletilostí, která se v průběhu doby měnila. Od poloviny 16. století byla ustanovena na 20 let, poté sirotek nabyt úplného práva spravovat svůj majetek a zbavil se poručnického dozoru. V některých případech mohli být sirotci také buď dočasně, nebo naprosto zplnoletněni králem.²⁴ Věková hranice 20 let pro chlapce byla posléze roku 1627 potvrzena Obnoveným zřízením zemským, dívky dosahovaly zletilosti dříve, již ve věku 15 let. Tímto dokumentem bylo také zrušeno dočasné zplnoletnění²⁵ a určeno katolictví jako jediná možná náboženská víra, v níž má poručník své svěřence vychovávat.²⁶ ABGB posunul hranici zletilosti na 24 let. Děti přecházely v nedospělce ve věku sedmi let, od čtrnácti se nazývaly nezletilí.²⁷ Roku 1950 se snížila na současných 18 let.

I ve starších zákonících a ustanoveních byla obvykle přímou výchovou sirotka (respektive dítěte, které ztratilo otce) pověřována matka.²⁸ Poručnictví bylo dle českého zemského práva skončeno také tím, když bylo více sourozenců a nejstarší z nich dosáhl zletilost. V tom případě přebíral na sebe roli poručníka on. Stávalo se tak hlavně pokud šlo o muže, protože pro ženy-sestry bylo stanoveno více podmínek, které musely být splněny, aby se mohla stát poručnicí mladších sourozenců.²⁹ Podle městského práva se to pak týkalo pouze nejstaršího sourozence

²¹ Zákon č. 946/1811 s. z. s. Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesammten Deutschen Erbländer der Österreichischen Monarchie. Hlava čtvrtá.

²² KAPRAS, Jan. *Poručenství nad sirotky v právu českém: se zřetelem k právům římskému, německému a v Rakousích platnému*. V Praze: Bursík & Kohout, 1904. s. 11.

²³ KAPRAS, Jan. *Poručenství nad sirotky v právu českém: se zřetelem k právům římskému, německému a v Rakousích platnému*. V Praze: Bursík & Kohout, 1904. s. 112.

²⁴ KAPRAS, Jan. *Poručenství nad sirotky v právu českém: se zřetelem k právům římskému, německému a v Rakousích platnému*. V Praze: Bursík & Kohout, 1904. s. 16n.

²⁵ KAPRAS, Jan. *Poručenství nad sirotky v právu českém: se zřetelem k právům římskému, německému a v Rakousích platnému*. V Praze: Bursík & Kohout, 1904. s. 20.

²⁶ KAPRAS, Jan. *Poručenství nad sirotky v právu českém: se zřetelem k právům římskému, německému a v Rakousích platnému*. V Praze: Bursík & Kohout, 1904. s. 71.

²⁷ LENDEROVÁ, Milena, Martina HALÍŘOVÁ a Tomáš JIRÁNEK. *Vše pro dítě: válečné dětství 1914-1918*. Praha: Paseka, 2015, s. 120. ISBN 978-80-7432-499-4.

²⁸ KAPRAS, Jan. *Poručenství nad sirotky v právu českém: se zřetelem k právům římskému, německému a v Rakousích platnému*. V Praze: Bursík & Kohout, 1904. s. 80.

²⁹ KAPRAS, Jan. *Poručenství nad sirotky v právu českém: se zřetelem k právům římskému, německému a v Rakousích platnému*. V Praze: Bursík & Kohout, 1904. s. 83.

mužského pohlaví.³⁰ Z výkonu poručnictví byla také vyloučena matka po uzavření nového sňatku.³¹ Poručník nahrazoval moc otcovskou, proto uzavření sňatku bez jeho povolení bylo přísně trestáno, minimálně ztrátou majetku.³² Nad institutem poručenství původně vykonávala dohled rodina osiřelého dítěte, později, podle zemských zákonů, sám král a zemský soud, později se z toho vyvinul samostatný vrchnoporučenský úřad. Na Moravě vystupoval v této problematice místo krále zemský hejtman, ve městech městská rada. V průběhu 17. století pak byly stanoveny sirotčí komise.³³

1.6 Změny způsobené 1. světovou válkou a vznikem samostatného státu

Koncem 19. století se české země staly průmyslovým a ekonomickým centrem Rakouska-Uherska, což nezbytně ovlivnilo život obyvatel. Ti samozřejmě chtěli, aby těmto změnám odpovídaly i právní předpisy, ale třeba také volební právo, sociální zabezpečení a národnostní rovnoprávnost. Nenaplnění těchto požadavků vedlo k nespokojenosti s vládou a monarchií.³⁴ I přes tento vzestup českých zemí zůstávala však Habsburská monarchie jako celek zaměřená především na zemědělství, což nepochybně ztížilo její pozici v 1. světové válce. Ta byla prvním konfliktem po takřka padesáti letech, navíc se jednalo o válku nového typu, která se kromě vysokého počtu obětí projevila velmi negativně i na životě civilistů v zázemí, pro něž nastal soustavný nedostatek, způsobený podřízením průmyslu a zemědělství válečnému dění. Problémem bylo i mnohonárodnostní složení rakousko-uherské armády, přičemž jak již bylo naznačeno výše, některé národy se neztotožňovaly s cíli monarchie, s kterou byly nespokojené.³⁵

Hlavním prvkem změny vztahů v rodině byly emocionální vazby, které začaly nabývat na významu, ba dokonce se na ně začal klást důraz. Projevovalo se to nejen vztahem mezi partnery,

³⁰ KAPRAS, Jan. *Poručenství nad sirotky v právu českém: se zřetelem k právům římskému, německému a v Rakousích platnému*. V Praze: Bursík & Kohout, 1904. s. 87.

³¹ KAPRAS, Jan. *Poručenství nad sirotky v právu českém: se zřetelem k právům římskému, německému a v Rakousích platnému*. V Praze: Bursík & Kohout, 1904. s. 90.

³² KAPRAS, Jan. *Poručenství nad sirotky v právu českém: se zřetelem k právům římskému, německému a v Rakousích platnému*. V Praze: Bursík & Kohout, 1904. s. 104.

³³ KAPRAS, Jan. *Poručenství nad sirotky v právu českém: se zřetelem k právům římskému, německému a v Rakousích platnému*. V Praze: Bursík & Kohout, 1904. s. 91-111.

³⁴ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3., přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003, s. 20. ISBN 80-7201-433-1.

³⁵ LENDEROVÁ, Milena, Martina HALÍŘOVÁ a Tomáš JIRÁNEK. *Vše pro dítě: válečné dětství 1914-1918*. Praha: Paseka, 2015, s. 15-18. ISBN 978-80-7432-499-4.

ale i mezi rodiči a dětmi. Byť stále se afektivnější chování očekávalo od ženy. Změna nastala během první světové války, kdy se projevovaly spíše negativní pocity jako je strach o život sebe a svých blízkých, stesk po mužích odvedených do války, smutek nad smrtí členů rodiny i stres, který způsobovaly ztížené podmínky zajišťování základních potřeb. Uprázdňené role mužů musely nahradit ženy, ať už se to týkalo jejich rolí v pracovním životě, ale samozřejmě i v tom osobním. Matky už nebyly jen zdrojem bezpečí pro děti, jejich vychovatelkami v prvních letech života, ale musely převzít autoritu nad jejich celkovým vývojem a výchovou. Válka sebou přinesla i materiální strádání a změny v rodinách ze středních vrstev, kde nezbyl prostor pro živění služek a kojných, jejichž povinnosti se přesunuly na matky a dcery. Celkově nejistá doba mohla způsobit odliv projevování kladných citů matkami vůči dětem, na které měly mnohem méně času, ba dokonce si mohly svou frustraci na nich vylévat.³⁶

Válka se projevila i v demografickém profilu. Zatímco krátce před začátkem války počet obyvatel stoupl, mezi lety 1911-1914 vzrostl z 10 099 152 obyvatel na 10 283 486 obyvatel, po válce šlo již jen o přibližně 9 987 000 obyvatel.³⁷ Nešlo jen o ztráty na životech, zhruba 300 000 padlých z českých zemích, ale i o reprodukční ztráty způsobené poklesem sňatečnosti a porodnosti. Úmrtnost civilistů se naopak nijak zvlášť nezměnila. Demografické ztráty byly vyčísleny na více než 900 000 lidí.³⁸

Děti tak byly vystaveny pohledům na každodenní smrt a utrpení, samy zažily strádání. Z pošmourné všednosti byli lidé občas vytrženi nějakou zábavou.

Obtíže civilního obyvatelstva způsobené válkou se snažily mírnit některé organizace: Červený kříž, C. k. rakouský vojenský vdovský a sirotčí fond či Ochrana matek a kojenců v království českém. Tyto spolky například vyplácely dávky rodinám vojáků, případně se staraly o navrátilivší se, často raněné či zmrzačené, vojáky.³⁹

První světová válka si vyžádala změny v systému, především kvůli vysokým počtům nejen přímých obětí války (mrtví či zmrzačení vojáci), ale i těch nepřímých, tedy vdov a sirotků.

³⁶ LENDEROVÁ, Milena, Martina HALÍŘOVÁ a Tomáš JIRÁNEK. *Vše pro dítě: válečné dětství 1914-1918*. Praha: Paseka, 2015, s. 36. ISBN 978-80-7432-499-4.

³⁷ SRB, Vladimír. *1000 let obyvatelstva českých zemí*. Praha: Karolinum, 2004, s. 28. ISBN 80-246-0712-3.

³⁸ LENDEROVÁ, Milena, Martina HALÍŘOVÁ a Tomáš JIRÁNEK. *Vše pro dítě: válečné dětství 1914-1918*. Praha: Paseka, 2015, s. 37. ISBN 978-80-7432-499-4.

³⁹ LENDEROVÁ, Milena, Martina HALÍŘOVÁ a Tomáš JIRÁNEK. *Vše pro dítě: válečné dětství 1914-1918*. Praha: Paseka, 2015, s. 31-32. ISBN 978-80-7432-499-4.

Souviselo to i se vznikem nového státu, od kterého měli obyvatelé velká očekávání.⁴⁰ Od roku 1918 fungovalo ministerstvo sociální péče, pod které spadala péče o děti a mládež.⁴¹

Ještě více než rok po vzniku samostatné Československé republiky vycházela státní správa a zákony takřka úplně ze základů dodaných Habsburskou monarchií. To se změnilo v únoru 1920, kdy byla vydána nová ústava.⁴²

⁴⁰ Tamtéž, s. 28-29.

⁴¹ LENDEROVÁ, Milena, Martina HALÍŘOVÁ a Tomáš JIRÁNEK. *Vše pro dítě: válečné dětství 1914-1918*. Praha: Paseka, 2015, s.123. ISBN 978-80-7432-499-4.

⁴² MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3., přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003, s. 20. ISBN 80-7201-433-1.

1.7 Dětství jako společenský konstrukt

Philippe Ariès ve své práci *L'Enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime* z roku 1960 postuloval odvážný názor, že dětství je konstruktem moderní doby a že vzniká až v 17. a rozvíjí se pak především v 18. a 19. století.⁴³ Ačkoliv později svůj názor poněkud zmírnil, je třeba připustit, že 18. a 19. století představovala výraznou změnu v chápání dětství. S rozvojem osvícenství v 18. století se pozornost učenců přesunula k jednotlivcům, a to všech věkových kategorií. Filozofové se tedy začali zabývat i otázkou toho, jak se dítě vyvíjí a jak tomuto vývoji napomáhat, aby dítě ve zdraví vyrostlo a dobře se začlenilo do společnosti. V českých zemích se pak především v 19. století zaváděly mnohé tyto úvahy a rady do praxe.

Předtím než se rodiče a učitelé mohli pustit do vychovávání a vzdělávání dítěte, muselo se dítě v pořádku narodit a přežít kritická dětská léta. Začátek 19. století se nesl ve znamení zvýšené kojenecké úmrtnosti, způsobené válkou a následnými hladovými léty, odchodem matek do zaměstnání v továrnách, což ztížilo jejich možnost pečovat o děti, ale i přesnější evidencí úmrtí v matrikách. Zakládáním jeslí pro chudé rodiny a zlepšením lékařské péče se kojenecká a celkově dětská úmrtnost od druhé poloviny 19. století stabilně snižovala. To nezbytně vedlo ke změnám v rodinách, v nichž už se nemuselo rodit velké množství dětí, protože jich více přežívalo.

Stejně jako staletí předtím, i v 19. století přicházely děti na svět s pomocí porodních bab, ty však již od poloviny 18. století musely být kvalifikované.⁴⁴ Kromě kurzů, které musely absolvovat, pro ně bylo určeno i množství spisů – ty ostatně vycházely již od raného novověku - z 19. století například *Umění babické k užitku žen při porodu obsluhujících* (1842) od Antonína Jungmanna. Skoncovat se takto mělo s pověrami, například o nečistotě šestinedělek a potřebě jejich oddělení od ostatních, a naopak se mělo zvýšit povědomí o důležitosti hygieny. Vycházela i literatura pro laiky, často v podobě výchovných spisů, které radí mladým ženám, jak se chovat v těhotenství a jak se připravit na porod, nebo v podobě domácích lékařů.⁴⁵ Rozsáhlé téma si vybral Josef Kerner v díle *Cvičení pro ženichy a nevěsty s přídavkem útěch pro rodiče, jimž dítky brzy umírají* (1825), který uvádí, že zodpovědnost za zdraví plodu nese i otec dítěte. Osvětou v této oblasti se zabýval i časopis Terézy Novákové *Ženský svět*. Důležitou

⁴³ MOŽNÝ, Ivo a JIRÁNEK, Vladimír. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. s. 82. ISBN 80-86429-58-X.

⁴⁴ PREININGER, Vladimír. *Sbírka zákonů a nařízení o zdravotnictví, se zvláštním zřetelem ku zemím koruny české*. V Praze: Bursík & Kohout, 1900. s. 666.

⁴⁵ LENDEROVÁ, Milena. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009. s. 213-214. ISBN 978-80-7106-988-1.

osobou v této problematice byla i Anna Bayerová, která poměrně otevřeně popsala těhotenství od koitu po porod, ale zahrnula i plánované rodičovství.⁴⁶

S novorozenci byly také neodmyslitelně spojeny kolébky, od druhé poloviny 19. století se však od nich začínalo zvolna upouštět, až byly na přelomu století nahrazeny proutěnými koši na kolečkách a postýlkami. Dělo se tak především na základě rozporuplných názorů na houpání, které část lékařů a veřejnosti považovala za škodlivé pro mozek.⁴⁷ Další klasický atribut miminka, povijan, svedl tužší boj než kolébka a přetrval až do 20. století. Spor, zda pevné utažení dětským končetinám prospívá či škodí, se vedl již od dob osvícenských. Dalším důvodem ke kritice této praktiky bylo i nedostatečně časté přebalování dítěte, pokud bylo v povijanu.⁴⁸ Náhradníkem povijanu se mohly stát zavinovačky „amerického“ typu nebo košilky a dlouhé šatečky chránící před chladem. Ač i tyto kusy oblečení pro nejmenší byly zobrazovány v módních časopisech, většina se šila doma ze staršího a už nepotřebného prádla, často doplněné o červenou výšivku, která měla poskytovat ochranu. U nejmenších dětí se tak jediným genderově-diferenčním prvkem staly náušnice, ačkoliv i proti nim lékaři protestovali.⁴⁹

Další osvícenskou myšlenkou, která byla ve větší míře akceptována v 19. století, bylo brání dětí na čerstvý vzduch,⁵⁰ což notně usnadnily kočárky. Jeden z prvních se u nás objevil již na konci 18. století u Pavlína ze Schwarzenbergu, ale běžnými se staly až v 70. letech 19. století. Ač lékaři uznávali přínos pobytu dětí venku, i v tomto případě varovali před nebezpečným a škodlivým houpáním.⁵¹

Osvícenci propagované bylo i kojení, to se však prosazovalo se střídavými úspěchy, často generačně podmíněnými.⁵² Opět se jednalo o problematiku hojně popisovanou v lékařské literatuře, řešil se především správný časový rozestup mezi kojením, ale také jeho technika a péče o prsa a bradavky. Pokud už se dítěti sháněla kojná, musela být pečlivě vybírána – samozřejmostí bylo její dobré zdraví, ale důraz se kladl i na její mravnost, zbožnost a čistotnost. Otázka mravnosti však byla poněkud obtížná, poněvadž ve většině případů se jednalo o

⁴⁶ LENDEROVÁ, Milena a RÝDL, Karel. *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. V Praze: V Litomyšli: Paseka, 2006. s. 27-33. ISBN 80-7185-647-9.

⁴⁷ LENDEROVÁ, Milena a RÝDL, Karel. *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. V Praze: V Litomyšli: Paseka, 2006. s. 102-103. ISBN 80-7185-647-9.

⁴⁸ PANÝREK, Duchoslav. *Psáno ženám: lékařské causerie*. V Praze: Nákladem Jos. R. Vilímka, 1900. s. 150.

⁴⁹ LENDEROVÁ, Milena a RÝDL, Karel. *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. V Praze: V Litomyšli: Paseka, 2006. s. 105-106. ISBN 80-7185-647-9.

⁵⁰ PANÝREK, Duchoslav. *Psáno ženám: lékařské causerie*. V Praze: Nákladem Jos. R. Vilímka, 1900. s. 146.

⁵¹ LENDEROVÁ, Milena a RÝDL, Karel. *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. V Praze: V Litomyšli: Paseka, 2006. s. 108. ISBN 80-7185-647-9.

⁵² PANÝREK, Duchoslav. *Psáno ženám: lékařské causerie*. V Praze: Nákladem Jos. R. Vilímka, 1900. s. 146.

svobodné matky, jejichž počestnost byla tímto stavem pošramocena. Měly to být mladé ženy, mající již alespoň dvě děti. Rozdíl mezi jejím vlastním dítětem a dítětem, které byla najata kojít, neměl být moc velký. Od 70. let 19. století byly nejprověřenější kojné v porodnicích, kde byly pod lékařským dohledem. Jinde pomáhala s najítím vhodné kojné porodní bába. V českých zemích bylo typické, že kojná bydlela s rodinou, na rozdíl od Francie, kde se děti posílaly ke kojné, která často žila na venkově, což mělo být přidanou hodnotou pro dítě. Za kojnou, stejně jako za chůvy, které často byly původně kojné, zodpovídala matka dítěte.⁵³

Postupně se zkracovala doba kojení, koncem 19. století se za hraniční považovalo devět měsíců dítěte, poté se mělo začít přikrmovat. Základní náhražkou mateřského mléka bylo ředěné zvířecí, často kravské, které však nebylo příliš vhodné, případně kozí, které bylo pro děti mnohem lépe stravitelné. Zásadním problémem se zvířecím mlékem však byla doba mezi jeho nadojením a podáním dítěti, protože se rychle kazilo. Na venkově to nečinilo problémy, ve městě ano. Náhradní strava se podávala dětem prostřednictvím kojeneckých lahviček, které známe již od 17. století, a „sosíků“, které po roce 1870 nahradil gumový dudlík. Problematická byla i samotná voda, která mohla být zdrojem nemocí, kupříkladu tyfu. Kromě mléka se používaly jako příkrmy i řídké kaše a polévky. Zásadní proměnu v tomto odvětví přinesla firma Nestlé zabývající se výrobou kondenzovaných mlék a mléčné moučky. Tyto výrobky byly bezpečné, protože podléhaly kontrole a ředily se převařenou vodou.⁵⁴

Změn se dočkalo i školství. Od roku 1775 byla zákonem stanovená povinná vzdělávací povinnost pro děti od 6 do 12 let, a to pro chlapce i dívky bez rozdílu. Nezáleželo ani na sociálním postavení. Připouštěna byla domácí výuka, ale děti musely být dvakrát ročně přezkoušeny na hlavní či normální škole.⁵⁵ Učilo se trivium – čtení, psaní, počítání, katechismus, případně nauky o domácím hospodářství. Nejdříve existovaly tři typy škol: triviální, hlavní a normální. Triviální školy měly být ve všech obcích se samostatným farním úřadem, žádné dítě to nesmělo mít do školy dále než 4 km. Hlavní školy existovaly v krajských městech a zahrnovaly čtyři třídy, výuka probíhala v němčině. Normální školy odvozuji svůj název od slova „norma“, měly tedy sloužit jako vzorové školy pro ostatní zařízení, a nacházely se v hlavním městě každé země. Kromě běžné výuky v nich probíhala příprava budoucích

⁵³ LENDEROVÁ, Milena. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009. s. 401-403.

⁵⁴ LENDEROVÁ, Milena a RÝDL, Karel. *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. V Praze: V Litomyšli: Paseka, 2006. s. 124-127. ISBN 80-7185-647-9.

⁵⁵ LENDEROVÁ, Milena. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009. s. 88.

učitelů hlavních škol. Zkoušky byly veřejné a připomínaly skoro slavnost, nejlepší žáci byli odměněni, často knihou. Pro děti starší dvanácti let byla povinná tzv. nedělní škola, pro dívky byla povinná do patnácti let, pro chlapce až do osmnácti, jejím absolvováním bylo podmíněno získání výučního listu.⁵⁶

Roku 1806 vyšel nový školský zákon, jímž získala nad školstvím dozor církev. Od roku 1826 začínal školní rok na pomezí září a října. Výuka probíhala šest dní v týdnu, neděle zůstávala volná, stejně tak dvě odpoledne.⁵⁷ Školní povinnosti narušily běžný život a zaplnily dětem většinu dne, což samozřejmě znamenalo, že ne všichni byli ochotni posílat své děti do školy.⁵⁸ Díky evidenci, kterou vedli na vesnicích faráři a ve městech magistrát, se však takovéto případy řešily, a tak se ze 70,1 % vzdělávaných dětí v roce 1792 zvedlo toto procento na hodnotu 92,8 % v roce 1834.⁵⁹

Vedlejším důsledkem školské reformy byla germanizace, způsobená výukou v němčině v hlavních a normálních školách. V triviálních školách měly děti právo na vyučování vedené v jejich mateřském jazyce. Úplnou germanizaci poněkud překazilo to, že současně se školskými reformami probíhalo české národní obrození, které dosáhlo vítězství v této oblasti už roku 1819, kdy se otevřela první česká hlavní škola v Plzni, na popud profesora Josefa Vojtěcha Sedláčka. V Praze byla česká hlavní škola vedená Karlem Slavojem Amerlingem zřízena až v roce 1848.⁶⁰

Ještě více se proměňovalo vyšší školství, které se postupně zpřístupňovalo širším vrstvám společnosti a dívkám, rozšiřovaly se druhy vyšších škol, především ty zaměřené na praktické dovednosti.

Kromě starších dětí se však začala věnovat pozornost i těm nejmladším, pro které byly zakládány jesle a opatrovny, nejprve ne jako vzdělávací zařízení, ale jako pomoc chudým – dítě dostalo oblečení, bylo vykoupáno, dostalo najíst. O vznik těchto zařízení v českých městech se zasadil nejvyšší český purkrabí Karel Chotek pokynem z roku 1835. Vychovateli v těchto zařízeních byli muži, protože tato zařízení příliš nebrala ohled na nízký věk svých svěřenců a plnila výchovný plán podobný školní výuce. Roku 1869, tzv. Hasnerovou reformou, se

⁵⁶ LENDEROVÁ, Milena a RÝDL, Karel. *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. V Praze: V Litomyšli: Paseka, 2006. s. 171-175. ISBN 80-7185-647-9.

⁵⁷ LENDEROVÁ, Milena a RÝDL, Karel. *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. V Praze: V Litomyšli: Paseka, 2006. s. 177-180. ISBN 80-7185-647-9.

⁵⁸ Tamtéž, s. 179.

⁵⁹ Tamtéž, s. 181.

⁶⁰ Tamtéž, s. 186.

předškolní zařízení dostala do školní zákonné normy. Na jejím základě také vznikaly bezplatné mateřské školy, v nichž se zacvičovaly studentky dívčích pedagogií. Za vznikem české předškolní péče však stojí Marie Riegrová, na základě francouzského vzoru Marie Pap-Carpentier. Marie Riegrová se snažila pomoci potřebným, záhy se do těchto zařízení promítlo i národnostní hnutí a dávat děti do české mateřské školy bylo mezi českými vzdělanci prestižní a takřka samozřejmou záležitostí.⁶¹

Výraznou změnou prošlo v tomto období i oblečení. Zatímco v dřívějších dobách nosily všechny děti zhruba do tří čtyř let sukénky, které ulehčovaly udržování dětí v čistotě, a následně se začaly oblékat do stejných šatů jako dospělí, v 19. století se oblečení konečně dělalo *pro* děti. Důraz začal být kladen především na pohodlí dětí, což znamenalo kupříkladu zkrácení sukni u děvčat, šití z poddajnějších materiálů, dále na zdraví dětí, což zapříčinilo odložení korzetů holčičkami a podobně. Začaly se objevovat i první módní trendy v dětském oblékání, nesmrtelný je kupříkladu námořnický chlapecký obleček; námořnické prvky však pronikly i do dívčích oděvů. Vše se samozřejmě lišilo v závislosti na sociálně vrstvě, děti chudých byly oblékány do oděvu, který byl zrovna dostupný. V čem se však rozdíly mezi městskými a venkovskými dětmi stíraly, byla obuv, respektive její zahazování, kdykoliv to bylo možné. I v této oblasti se však projevovaly genderové rozdíly, protože zatímco na dívky šila obvykle matka (výjimkou jsou samozřejmě aristokratické rodiny), již první obleky chlapců (tedy ve věku zhruba čtyř let) se nechávaly šít u krejčích.⁶²

Raný dětský věk byl spojen se ženami, nejen oblečením či úpravou vlasů, ale i tím, že děti obývaly stejné prostory jako ženy. Vlastní dětský prostor, který byl účelně a ergonomicky přizpůsoben se objevuje až roku 1873 v návrhu architekta Eugéna Viollet-le-Duca. Na dětský nábytek se zaměřila firma Thonet. O mnoho starší tradici mají hračky, které se dlouho vyráběly doma. V 19. století se rozšiřují druhy panenek, nově se jejich části vyrábí z porcelánu a mají modelované účesy. Nechybí ani hračky pro pohybové aktivity pro všechny roční období – míče, obruče, sánky. Děti rády napodobují dospělé, v čemž jim napomáhaly zmenšeniny běžných předmětů – náradí, nádobí, nábytek, kočárky; oblíbené byly figurky lidí (vojáčky) a zvířat. Napříč generacemi bylo oblíbené loutkové divadlo. Pro děti a o dětech se také psaly literární příběhy.⁶³

⁶¹ Tamtéž, s. 161n.

⁶² Tamtéž, s. 229n.

⁶³ Tamtéž, s. 202-219.

O děti se v 18. a následně v 19. století začal zajímat stát i z jiného hlediska než vzdělávacího. Kromě sirotků, kteří byli předmět péče spolu s vdovami již ve středověku, se začal starat i o děti žijící v nevyhovujícím prostředí, o dětské kriminálníky či prostitutky. O děti se měla postarat především domovská obec, dále byly zakládány sirotčince, nalezince, nápravná zařízení.⁶⁴

V mnoha ohledech – oblečení, vzdělání, výchova – stále přetrvávaly genderové rozdíly. Typickým příkladem mohou být hračky – pro dívky byly vhodné především panenky, jako příprava na budoucí mateřství, zatímco chlapci si hráli s koníky a vojáčky, na hudební nástroje i s mechanickými hračkami. Ještě roku 1870 vzbudilo nesouhlas zavedení povinného tělocviku i pro dívky, na jehož základě byl změněn na nepovinný. Existovala omezení ve vzdělávání, dlouho neexistovalo vyšší vzdělání pro dívky, protože se nepředpokládalo, že by ho někdy využily. Názor na ženské vzdělávání proměnili až obrozenci, kteří si uvědomili, že právě ženy jsou první učitelky dětí.⁶⁵

V 19. století se na dětství začalo nahlížet jako na etapu lidského života, která má své specifické potřeby, a tyto potřeby začaly být naplňovány. V každé době existovalo období lidského života, v němž je dítě plně závislé na svém okolí, ale před 19. stoletím byla snaha dítě co nejdříve osamostatnit a začlenit do společnosti. Až 19. století akceptovalo dětství a dospívání jako dobu, která by neměla být uměle zkracována a měla by být přijímána se všemi svými zvláštnostmi, kupříkladu jistá náladovost, odbojnost či snivost dospívání či hravost dětství.

⁶⁴ Tamtéž, s. 286n.

⁶⁵ Tamtéž, s. 154-156.

2. LITERÁRNÍ ROZBOR

Své místo v literatuře první poloviny 20. století mají sirotci a polosirotci, jejichž zvýšený počet ve společnosti té doby byl dán proběhnuvšími dvěma světovými válkami. Sirotky ale využívali ve svých dílech i literáti 19. století – Karolina Světlá (*Kříž u potoka*, 1868), Božena Němcová (*Divá Bára*, 1856; *V zámku a v podzámčí*, 1856), Karel Jaromír Erben (báseň *Kytice* ze stejnojmenné sbírky, 1853) a další. V jejich dílech často dochází ke spojení motivu sirotků s romantickými a vlasteneckými tendencemi té doby, k využití sirotků a osiření jako metafory pro český národ. Typickými hrdiny pohádek bývají často sirotci. Jejich zobrazování v literatuře a dalších médiích se samozřejmě proměňovalo i ve vztahu k žánrům, do kterých daná díla spadala. Naopak v literárních dílech druhé poloviny 20. století a ve století 21. se pozornost od příběhu sirotků jako protagonistů knih více zaměřila na proces náhradní rodinné péče jako celku, což je patrné například v dílech Terezy Boučkové (*Rok kohouta*) a Dagmar Zezulové (*Domov je místo, odkud tě nevyhodí*), které mají ráz osobních zpovědí a příběhů. Rozvod a rozpad rodiny se stal nejen v české literatuře již běžnou součástí literárních děl.

Tato tematika není jedinečná pro české prostředí, motiv sirotků lze najít v mnoha světových dílech. Typickým příkladem budiž dílo *Oliver Twist* (1838) od Charlese Dickense, v němž je popsáno mnoho podob péče o sirotky – od sirotčince, kde žije mnoho dětí a trpí nedostatkem jídla; přes pěstounskou péči, kdy si sirotka převzal jeden z řemeslníků, aby mu pomáhal; ukázáno je i to, jak snadno se bezprizorní děti mohly dostat do rukou podvodníků a nečestných lidí; přičemž v závěru se ukáže ta nejpřirozenější péče o sirotky, a to širší rodina. I v dalších Dickensových dílech se objevují polosirotci a sirotci, například v románech *David Copperfield* (1850), *Malá Dorritka* (1855-57) a *Nadějně vyhlídky* (1860-61). Ve vyšší společnosti se odehrává *Jana Eyrová: Sirotek lowoodský* (1947) Charlotte Brontëové. Populárními sirotky 19. století v americkém prostředí byly literární postavy Tom Sawyer a Huckelberry Finn autora Marka Twaina. O osiřelou Cosettu se staral Jean Valjean v románu Victora Huga *Bídničci* (1862). Osirelý byl i Mauglí z *Knihy džunglí* (1894-95) Rudyarda Kiplinga. Velké oblibě se dodnes těší kniha pro děti *Pollyanna* (1913) autorky Eleanor H. Porterové, jejíž hlavní hrdinkou je nezdolně optimistická osiřelá holčička. Její oblíbenost v českém prostředí dokládá fakt, že vyšla několikrát ve 20. a 30. let, poté několikrát i v 90. letech a naposledy v roce 2010. Osirelých protagonistů často využívá fantasy literatura, ať už jde o nestárnoucího Petra Pana Jamese Matthewa Barrieho, hobita Froda z *Pána prstenů* (1937-1949) J. R. R. Tolkiena, *Prince Kaspiana* (1951) C. S. Lewise, magického učně Geda z *Čaroděje Zeměmoří* (1968) Ursuly Le Guinové, děti Starkovy ze zatím nedokončené série

Píseň ledu a ohně (1996) George R. R. Martina či o Harryho Pottera ze stejnojmenné série (1997-2007) J. K. Rowlingové. Zranitelnost osiřelých dětí ukazuje *Lolita* (1955) Vladimira Nabokova. Sirotci se také objevují v dílech zabývajících se holokaustem, například v dílech Jerzyho Kosińskiego (*Nabarvené ptáče*, 1965) či Imre Kertésze (*Člověk bez osudu*, 1975).

2.1 Naratologický rozbor textu

Problematikou naratologie se zabývalo a zabývá mnoho literárních teoretiků. Jmenujme například Rolanda Barthesa (*Mytologie*, 1957; *S/Z*, 1970), který se zabýval mimo jiné pojmem mýtu. Naratologické teorie 20. století shrnuje ve svém díle *Poetika vyprávění* (1983) Shlomith Rimmon-Kenanová. Narativním strukturám se věnoval Seymour Chatman (*Příběh a diskurs*, 1978). Narativní analýze se věnuje také Jonathan Culler (*Studie k teorii fikce*, česky 2005) či Wolf Schmid (*Narativní transformace*, 2003). Narativními světy se zabýval Lubomír Doležel (*Heterocosmica*, 2003). Fokalizací a vývojem tohoto pojmu u různých autorů se zabýval Jiří Hrabal v díle *Fokalizace: analýza naratologické kategorie* (2011). Podobně zpracoval literární postavu a proměnu jejího pojetí Bohumil Fořt (*Literární postava. Vývoj a aspekty naratologických zkoumání*, 2008). Z dalších českých literárních vědců zmiňme Jiřího Kotena (*Jak se fikce dělá slovy*, 2013) a Danielu Hodrovou, která ve svém rozsáhlém díle *... na okraji chaosu...* (2001) mimo jiné definovala několik podob literárních postav. Pro tuto práci však bude klíčová práce Tomáše Kubíčka, Jiřího Hrabala a Petra A. Bílka *Naratologie: Strukturální analýza vyprávění* (2013).

Naratologický rozbor textu se provádí pomocí analýzy základních naratologických kategorií: příběhu a vyprávění, prostoru, času, události, vypravěče, fokalizace a postavy. Příběh v tomto případě splývá s taktéž zavedeným pojmem fabule, jedná se tedy o děje a události, mezi nimiž existují kauzální a časové vztahy.⁶⁶ Vyprávěním neboli syžetem se rozumí konkrétní prezentace příběhu.⁶⁷ Události posouvají příběh tím, že do něj vnášejí změnu.⁶⁸ Na fikční postavy lze nahlížet dvěma základními způsoby, z hlediska mimetického a sémiotického. Pro tuto práci se však lépe hodí přístup Jamese Phelana, který v postavách rozlišuje tři dimenze, syntetickou,

⁶⁶ KUBÍČEK, Tomáš, Jiří HRABAL a Petr A. BÍLEK. *Naratologie: strukturální analýza vyprávění*. V Praze: Dauphin, 2013, s.33. ISBN 978-80-7272-592-2.

⁶⁷ KUBÍČEK, Tomáš, Jiří HRABAL a Petr A. BÍLEK. *Naratologie: strukturální analýza vyprávění*. V Praze: Dauphin, 2013, s.34. ISBN 978-80-7272-592-2.

⁶⁸ KUBÍČEK, Tomáš, Jiří HRABAL a Petr A. BÍLEK. *Naratologie: strukturální analýza vyprávění*. V Praze: Dauphin, 2013, s.41. ISBN 978-80-7272-592-2.

mimetickou a tematickou. Vymezení syntetické dimenze se blíží sémiotickému přístupu, protože neztrácí ze zřetele fakt, že ač se čtenáři jeví literární postava podobná reálným lidem, stále se jedná pouze o konstrukt, o soubor určitých rysů a znaků. Naopak mimetická dimenze staví na čtenářově znalosti reálného světa, kterou využije k rozklíčování chování postav. Třetí, tematická dimenze předpokládá, že autor vkládá do svého narativu postavy s určitým záměrem, chce jimi něco reprezentovat.⁶⁹ Fokalizace je dle pojetí Gérarda Genetta „výběr narativní informace“⁷⁰. Genette také rozlišuje několik typů vypravěče na základě jeho pozice vůči příběhu: extradiegetický, intradiegetický, heterodiegetický a homodiegetický.⁷¹

Tímto způsobem budou rozebrána následující díla: *Kuře melancholik* (Josef Karel Šlejhar), *Rozina Sebranec* (Zikmund Winter), *Osada Havranů* (Eduard Štorch), *Don Pablo, don Pedro a Věra Lukášová* (Božena Benešová), *Vlčí jáma* (Jarmila Glazarová), *Robinsonka* (Marie Majerová), *Janka* (Olga Barényiová), *Předtucha* (Marie Pujmanová) a *Bylo nás pět* (Karel Poláček). Tato díla byla vybrána tak, aby reprezentovala co nejširší vzorek literárních děl. Zastoupeno je několik žánrů, od naturalistické novely *Kuře melancholik*, přes historický román *Rozina Sebranec*, psychologický román *Vlčí jáma*, až po díla pro děti. Osířelé postavy se liší věkem, pohlavím, sociálním postavením, ale i tím, jak prominentní v dílech jsou. Doba zasazení díla se pohybuje od mladší doby kamenné zobrazené v *Osadě Havranů*, přes 17. století, v němž se odvíjel příběh *Roziny Sebrance*, po dobu první světové války či krátce po ní, která byla zobrazena v *Jance* a *Vlčí jámě*, až po další desetiletí zobrazená v *Předtuše* či *Robinsonce*.

⁶⁹ KUBÍČEK, Tomáš, Jiří HRABAL a Petr A. BÍLEK. *Naratologie: strukturální analýza vyprávění*. V Praze: Dauphin, 2013, s.58-62. ISBN 978-80-7272-592-2.

⁷⁰ HRABAL, Jiří. *Fokalizace: analýza naratologické kategorie*. V Praze: Dauphin, 2011. s. 42. ISBN 978-80-7272-390-4.

⁷¹ KUBÍČEK, Tomáš. *Vypravěč: kategorie narativní analýzy*. Brno: Host, 2007, s. 80. ISBN 978-80-7294-215-2.

2.2 Kuře melancholik – Josef Karel Šlejhar

Nejstarší dílo rozebírané v této práci, naturalistická novela *Kuře melancholik* od Josefa Karla Šlejhara, vyšlo poprvé v roce 1889. Naturalismus se vyznačuje snahou zachytit co nejpřesněji život tak, jak se jeví na základě „přírodních“ zákonů,⁷² s jeho mnohdy odpudivými stránkami, s přirozenými procesy.⁷³ V tomto díle se Šlejhar zaměřil na propojení člověka se zvířetem a na popis lidského utrpení a umírání.

Josef Karel Šlejhar (1864-1914) vyrůstal u babičky v Podkrkonoší. Nedostudoval chemii v Praze, přesto se nějakou dobu živil i jako chemik, od roku 1901 pak působil jako učitel. V roce 1895 podepsal manifest Česká moderna. *Kuře melancholik* nebylo jediným dílem, v němž se zaměřil na lidskou krutost, dalším příkladem může být kniha *Dojmy z přírody a společnosti* nebo román *Vražedění*. Kromě naturalismu mu byl blízký i symbolismus, jak dokazuje dílo *Co život opomíjí*.⁷⁴

Kuře melancholik prezentuje příběh malého chlapce, kterému zemřela matka. Jeho otec se brzy znovu ožení a předá novému manželce plně vládu nad celou domácností včetně svého syna, což se stane dítěti osudným. Macecha totiž vyvdaného potomka nedokáže milovat, ba dokonce ho začne zanedbávat a posléze i týrat, což vyústí v jeho onemocnění a smrt.

Za hlavní události ovlivňující celý zbytek díla považujeme smrt matky dítěte a otcovu druhou svatbu. Smrt otcovy první manželky odstartovala celý příběh, způsobila mezeru v životech postav, která už však byla v procesu zacelování, protože před otcovou druhou svatbou domácnost fungovala, čeládka pracovala, o dítě bylo postaráno. Zlomovou událostí byl tedy příchod nové manželky, který pozměnil trajektorie osudů všech. Manžel byl očividně šťastnější, čeládka kompletně nahrazena a dítěti začalo trápení. Důležitost těchto události potvrzuje i pět znaků, které v různé míře naplňuje: závažnost, neočekávanost, účinnost, nevratnost a neopakovatelnost.⁷⁵ Smrt matky dítěte je relevantní, protože pokud by neproběhla, tak by kniha nemohla vzniknout, nebyl by totiž dán popud k dalším událostem příběhu. Vzhledem k tomu, že vypravěč se zaměřuje na pohled dítěte, tak pro ně se jednalo o událost neočekávanou, především proto, že ještě nemělo ponětí o smrti. Když si však chlapec matku vybavuje, vidá ji nemocnou, proto pravděpodobně dospělé postavy s lepším náhledem na celou situaci smrt

⁷² NÜNNING, Ansgar, TRÁVNÍČEK, Jiří a HOLÝ, Jiří. *Lexikon teorie literatury a kultury: koncepce - osobnosti - základní pojmy*. Brno: Host, 2006. s. 541. ISBN 80-7294-170-4.

⁷³ VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literárních směrů a skupin*. Praha: Panorama, 1983. s. 177.

⁷⁴ *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. Svazek 4/I S-T*. Praha: Academia, 2008, s. 658-659. ISBN 978-80-200-1671-34.

⁷⁵ KUBÍČEK, Tomáš, Jiří HRABAL a Petr A. BÍLEK. *Naratologie: strukturální analýza vyprávění*. V Praze: Dauphin, 2013, s.43-45. ISBN 978-80-7272-592-2.

očekávali. Přesto to narušilo jejich běžný život, ale čeládka nepocítila plně účinky této změny, ty neslo hlavně dítě. I bez paní domu hospodaření bylo obstaráno. Smrt postavy bývá obvykle nevratná a neopakovatelná. Smrt matky dítěte je tedy jednoznačně závažnou událostí.

Relevanci sňatku otce dítěte s mladou ženou nelze popřít, protože způsobí změnu v osudech všech postav i v náhledu na otce dítěte. To, že se otec znovu ožení předvíдалy různé vedlejší postavy již od začátku díla, proto nešlo o plně neočekávanou událost. A zároveň vyjadřovaly obavy o osud dítěte, bude-li nová manželka vůči němu nepřátelská. Otázkou zůstává, zda se dala očekávat až taková krutost vůči dítěti. Tato událost také ovlivní další postavy, protože propuštěním původní čeledě a přivedením vlastních děveček nahradila většinu vedlejších postav. Nejvíce však příchod nové matky pocítilo dítě. Vzhledem k tomu, že se příběh odehrává pravděpodobně koncem 19. století, zvrácení sňatku, respektive rozvod či rozluka byly nepravděpodobné. Taktéž se tedy jedná o závažnou událost.

Autor příběh komponoval lineárně, vypráví události tak, jak po sobě následovaly,⁷⁶ jen s několika krátkými vzpomínkovými pasážemi, v nichž dítě vzpomíná na matku. Přesto se v díle objevuje jakási zrcadlovost, protikladnost. Dílo začíná smrtí matky a dítěti se po ní stýská, ale jinak si dítě užívá čerstvě narozených kuřat, krásně zdobené rakve a celkově pro něj příjemného ruchu v domě, obývaném vesměs dobrými a laskavými lidmi, kteří rádi a ochotně pomáhají ostatním. Nejvíce se o chlapce stará postarší děvečka Katla. Zhruba v polovině díla, ale dochází k druhé zásadní události, druhému sňatku otce. Macecha postupně ubírá dítěti práva, zanedbává jeho potřeby, fyzicky ho týrá. Po paní domu mu nejvíce ubližuje děvečka Pepka, přímý protiklad Katly, o nic lepší není ani ostatní chasa, která nejenže využívá dítě jako pobavení a obětího beránka, ale trpí i jejich pracovní morálka, všem závidí a každého pomlouvají. Smrtí novela začala, smrtí i končí: nakonec umírá dítě.

Syntetická dimenze nejen postav, ale i díla samotného je potlačena. Naturalističtí autoři se obvykle snaží o co nejpřesnější zachycení reality, také Šlejhar se drží této mimetické iluze, kterou pouze na několika místech narušuje vypravěč, když se poodhalí a vyjádří svůj názor na nějakou situaci. Příkladem může být jeho upozornění na faleš macechy (v té chvíli teprve budoucí) dítěte, kterou už ale předtím naznačoval: „*Mladé příbuzné, jež počínala si nejdívěji, mermomocí chtějíc se vrhnouti za nebožkou, docela bych nevěřil.*“⁷⁷ Co se týče mimetické dimenze, tu autor posílil, protože pracuje s postavou malého dítěte, které spouště věcí, co se

⁷⁶ HODROVÁ, Daniela. *-na okraji chaosu: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001, s. 395. ISBN 80-7215-140-1.

⁷⁷ ŠLEJHAR, Josef Karel. *Kuře melancholik*. Vyd. 2. Brno: Tribun EU, 2008, s. 24. ISBN 978-80-7399-387-0.

kolem něj dějí, nerozumí. Čtenář tak musí na základě vlastní zkušenosti se světem interpretovat události podané z dětského pohledu, například z popisu matčiny nažloutlé pleti a ochablé houpající se ruky poznat, že žena zemřela. Osířelým dítětem a jeho empatickým chováním bez zloby a zášti tematizuje autor dětskou nevinnost; tím, co prožívá, i absolutní bezbrannost. Zacházení s dítětem a jeho proměna poukazuje na důležitost mateřské lásky a jejího, až do extrému dovedeného, nedostatku. Tento cit má svůj odraz i ve zvířecím světě, s nímž dítě přichází do styku. Dítě kuřata brání před „nešikovnou“ kvočnou a užívá si pohled na mateřskou lásku, nevěda, že on sám ji právě ztratil. Mateřskou lásku vypravěč chválí, nazývána je „největším požehnáním života“ a „nesmírnou ochranou“⁷⁸. Dítě je již od počátku vypravěčem nazýváno sirotkem. Nejblíže svým chováním podobná matce je stará děvečka Katla, která ho po její smrti chová v náručí, ačkoli spíše k vlastní útěše, protože dítě matčinu ztrátu zprvu nevnímá. To se změní po pohledu na mrtvou matkou, kdy vycítí jinou atmosféru a vnímá proměnu matčina vzhledu. Otcovým slovům o tom, aby si vtisklo do paměti její tvář, sice stále nerozumí, nemají na něj pražádný účinek, přesto na něj dolehne těžkost situace. Volá matku, ale po mrtvole se nesápe, od té se odvrací, zdá se, že cítí, že už to matka není. Zatímco mateřská láska a její absence patří mezi prominentní témata díla, vztah mezi dítětem a otcem chybí. Dítě vnímá otce jako autoritativní figuru, bojí se ho, avšak zdá se příliš malé na to, aby trávil více času s otcem v mužském světě. Otec působí velmi pasivně, což je pochopitelné vzhledem k tomu, že se příběh zabývá domácími záležitostmi, které nebyly mužskou doménou.⁷⁹

Vzhledem k tomu, že za protagonistu zvolil autor dítě ve věku 3-4 let, vypravěč zřetelně vystupuje do popředí díla. Zprostředkovává spíše děje než pocity, nenabízí přímý vhléd do myšlenek dítěte, převypravuje je, vysvětluje a komentuje. Interaguje se čtenářem, vynáší soudy nad obecným chováním postav, zdůrazňuje určité chování postav, čímž k němu přitahuje čtenářovu pozornost a někdy i zcela otevřeně vysloví nedůvěru určité postavě či jejím úmyslům. Jedná se o neskrytého extradiegetického heterodiegetického vypravěče, který projevuje své názory na jednotlivé postavy, ale jeho vhléd do životů postav dává znát, že on sám není jednou z nich. Popisuje chování dítěte, z nichž některé neodpovídá situaci, působí nevhodně, a vysvětluje, že ono tomu nerozumí, případně zdůrazňuje tragičnost situace, která tím vznikla. Příkladem může být radost dítěte nad rozruchem, který matčina smrt způsobila, to, že vnímal

⁷⁸ Obě fráze citovány z: ŠLEJHAR, Josef Karel. *Kuře melancholik*. Vyd. 2. Brno: Tribun EU, 2008, s. 12. ISBN 978-80-7399-387-0.

⁷⁹ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 71. ISBN 80-204-0737-5.

narození kuřat za stejně důležité a nevysvětlitelné jako matčinu smrt či jeho zalíbení v rakvi. Takto nízký věk hlavní postavy ještě zvýrazňuje její bezmoc a pasivitu při soužití s macechou, protože chlapec úplně nechápal, proč se mu dějí příkoří, proto se ani nemohl účinně bránit. Útěchu našel ve vzpomínkách na maminku, kterou označuje jako: „*maminka, ta, co umřela*“⁸⁰ a na dobu před její smrtí.

Vypravěč se nesnaží podat čtenáři vhléd do myšlenek ostatních postav, ten se tak musí orientovat pouze podle jejich jednání a promluv. Kromě toho zmiňuje vypravěč veřejné mínění – například při pohřebním průvodu kráčela Katla s dítětem, na které se přítomní s lítostí dívali, za nimi šel otec s mladou příbuznou, kterou podpíral, protože omdlávala, i toho si lidé všimli a pomlouvali ho, že si nově nabytou svobodu až příliš okázale užívá. Autor skrze vypravěče často poukazuje na chvíle, v nichž se projevuje pravá podstata člověka, právě například při pohřbu a truchlení.

Nechybí naturalistické popisy nemocné matky v horečkách, jejího vyhublého těla a pláče. Pak mrtvého těla, které však vidí očima dítěte, proto slovo mrtvá zpočátku nezazní, naopak vypravěč klade důraz na vnější znaky toho stavu, například na nažloutlou pleť a ochablé končetiny. Vypravěč také rozvíjí představu toho, k čemu je rakev a co se s ní stane, jak bude pohřbena, následně hnutí (dřeva i těla), což vytváří protiklad k dětské nevinnosti a citu pro krásu. Rakev se totiž dítěti líbí, protože je zdobená andělíčky a perletí, s fialovým sametem, navíc o jejím účelu nemá zpočátku potuchy. Poté, co dítěti řeknou, že tam bude jeho maminka na věčnost spát, to považuje za vhodné pohodlné místo pro ni. Vyznívá to jako kritika nádhery vynakládané zdánlivě pro mrtvé, ale ve skutečnosti pro živé, protože mrtvým už na tom nezáleží, zatímco živým to má ukázat statut dotyčného a zároveň zakrýt ošklivost probíhajících dějů. Mezi další naturalistický prvek patří popis upřímného pláče mnoha účastníků pohřbu, protože matka dítěte byla oblíbena pro svou dobrosrdečnost. To kontrastuje s již výše citovaným přeháněným chováním budoucí macechy. Chlapec se po matce neptá, není vidět, že by po ní truchlil, ačkoliv občas při hře ztichne a zamyslí se. Na tom místě vypravěč konstatuje, že určitě nespívalo Bohu kvůli ztrátě matky, čímž kritizuje truchlení dospělých, jejichž hlasitá lamentace a další projevy často zakrývají skutečné záměry a neupřímnost. Staví zde také do protikladu obvyklé chování dětí v této situaci, tedy dožadování se matky. Především otci toto chování vyhovovalo, protože naplňovalo očekávání o racionální podstatě mužů, pěstované již

⁸⁰ ŠLEJHAR, Josef Karel. *Kuře melancholik*. Vyd. 2. Brno: Tribun EU, 2008, s. 35. ISBN 978-80-7399-387-0.

od raného dětství.⁸¹ S tím kontrastuje laskavost ostatních, služek, účastníků pohřbu, kteří chlapce litují, že ztratil matku, dělají si starosti, co s dítětem bude, až dostane novou macechu, přičemž myšlenka toho, že se otec znovu ožení se zdá pro všechny naprosto samozřejmou. Otec o tom nemluví, ale vypravěč naznačuje důrazem na jeho chování, že jde o jistou záležitost. Příkladem budiž scéna, kdy se otec se prohlíží v zrcadle, zatímco vedle v místnosti připravují tělo jeho ženy k pohřbu. Dítě se sice již od matčina pohřbu, kde se ho žena snažila opečovávat, vyhýbalo maceše, přesto si všimlo, jak se k ní otec chová hezky, zatímco s jeho matkou nakládal hrubě a neuctivě. Samotný akt uzavření dalšího sňatku po smrti první partnerky však odpovídá dobové realitě, včetně obecně přijímaného faktu, že vztahy s druhou manželkou mohou být lepší než s tou první.⁸² Vrcholem naturalistické části je závěr knihy a umírání dítěte. Nemocné dítě se hodně potí, zvrací, nepřevlékají ho, šíří se od něj zápach, který vadí ostatním členům domácnosti, přenesou ho proto do kůlny, ale bez postele, položí ho jen na slámu, všechny připomínky jeho existence vyhodí a ponechají ho svému osudu.

Dítě se od lidské společnosti postupně přesouvá k té zvířecí. Nejprve ho nikdo nekonejší ve dnech po matčině smrti, protože na něj kvůli přípravám pohřbu nemají čas, později jde o úmyslné vyčleňování dítěte ze zbytku domácnosti. Tomu odpovídá i vyčleňování z určitých prostor, nejprve ho z vlastního pokoje vedle ložnice rodičů přesunou do kuchyně k děvečce, a nakonec úplně ven z domu, do kůlny. Dítě proto tráví čas pozorováním kuřat, toho, jak rostou a prosperují, jak se pohybují, hrají, krmí a všimne si jednoho neduživého, které není tak rychlé, hezké a silné jako ostatní a k němuž se ta ostatní začala chovat zle, vytěšňovat ho a všelijak trápit. Dítě s ním soucítí, chrání ho a pomáhá mu, jak nejlépe dovede, a to ještě předtím, než se samo ocitne v podobné situaci. Chlapec a kuře byli spřízněni osudem, stejným neštěstím, kterým byla především ztráta rodičovské péče a ochrany příliš brzy a následná nutnost postarat se sami o sebe. Dávání jsou do protikladu ke štěněti, které se během pár dnů naučilo v domácnosti fungovat, přišlo na to, jak si zajistit plný žaludek a jak se vyhnout bití. Vypravěč však konstatuje, že to není vina kuřete ani chlapce, ale prostě jejich osud. Život považuje za nalinkovaný, daný osudem, člověk se mu nemůže vzepřít.

Pojem „melancholik“ vyslovila Katla, když se jí dítě na to kuře zeptalo. Toto neznámé slovo si dítě proto spojilo s nespravedlností a utrpením, které se jako jediné snažilo mírnit.

⁸¹ LENDEROVÁ, Milena. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009. s. 23. ISBN 978-80-7106-988-1.

⁸² HORSKÁ, Pavla. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama, 1990, s. 313. ISBN 80-7038-011-X.

Jedině v dětské duši nepovšimnuté tyto výjevy zvířecího světa našly patřičného ohlasu. Nerozumělo sice přírodním zjevům, ale našly ohlasu jeho srdce. Řekněme toho ohlasu, jenž jest základem všeho lidského milosrdenství vůbec, jímž ujímáme se slabých proti silným a nedáváme jim zhynouti, protože slabí jsou, nýbrž přivínuvše je k své síle a svým prostředkům, vynahrazujeme jim to, v čem jim ukřivdily slepé síly přírodní.⁸³

Oproti tomu se projevuje v druhé půlce díla většina dospělých jako zlí, sobečtí, násilničtí lidé. Utrpení dítěte se zdá zdánlivě zbytečné, nezasloužené a nespravedlivé, dá se však předpokládat, že macecha tak činí s úmyslem zbavit se poslední připomínky na předchozí hospodyně a vytvořit prostor pro vlastní děti, čemuž se otec ani v nejmenším nesnaží bránit. Čeled' se na týraní podílí, ubližují bezbrannému dítěti jen proto, že mohou. Chlapec a kuře jsou svými osudy paralely, oba jsou odstrkovaní svým druhem. Lidi, co trápí dítě, tak autor staví na roveň zvířatům. Zamýšlí se nad lidskou zlobou: „*Kdy se končí lidská zloba? Pravím, kdy se končí? Je naděje, že ukojivši svou vášeň, sama se rozplyne a uklidí? Nikoliv! Konce jí není. Žene se dál silou pořád vzrůstající, vše jí slouží za pohnutku, ve všem spatřuje zmocnění k svým útiskům...*“⁸⁴

Příznačné je, že dítě není označováno jménem, na začátku je o něm psáno jako o „děcku“, takže se dá pohlaví určit až poté, co se po něm táže otec. Jediní lidé, kteří jsou označováni jmény, a ne tituly vztahujícími se k jejich funkci v rodině a domácnosti (otec, pán domu, macecha, hospodyně, děcko) jsou děvečky. Tato nekonkrétnost může znamenat, že se autor snaží poukázat na problém rozšířený ve společnosti. Vztahy v domácnosti jsou naznačeny i oslovením: vykáním dítěte matce i Katle, mladé příbuzné „strejčinkovi“, což se ale po svatbě mění v oslovení „můj drahý“. Podobně je to i s vypravěčovými výrazy: v případě, že mluví o chlapci, užívá často zdvojnásobení, jako je „děcko“, „hošík“ a dalších, zatímco otec bývá „otec“ a jeho nová manželka obvykle buď „ženština“ či „macecha“, lze tedy na první pohled rozpoznat, kde leží vypravěčovy sympatie.

Děj je zasazen do vesnického prostředí konce 19. století do očividně bohatší rodiny, která má ve službě četně děveček. Dokládá to i nutnost honosného pohřbu, bohatě zdobená rakev vykládaná sametem či délka zvonění umíráčku.

Autor v knize představuje velmi černobílé pojetí postav, které zjednodušeně dělí na dobré a zlé, což zapřičiňuje, že jsou ploché, chybí jim hlubší prokreslenost a motivace.⁸⁵ Projeví se to

⁸³ ŠLEJHAR, Josef Karel. *Kuře melancholik*. Vyd. 2. Brno: Tribun EU, 2008, s. 37. ISBN 978-80-7399-387-0.

⁸⁴ ŠLEJHAR, Josef Karel. *Kuře melancholik*. Vyd. 2. Brno: Tribun EU, 2008, s. 37. ISBN 978-80-7399-387-0.

⁸⁵ CHATMAN, Seymour Benjamin. *Příběh a diskurs: narativní struktura v literatuře a filmu*. Brno: Host, 2008. s. 137. ISBN 978-80-7294-260-2.

především na změně hospodyň, přičemž tu původní, matku dítěte, vypravěč označuje za hodnou, citlivou a přívětivou ženu, jejíž laskavost vůči všemu a všem byla příčinou toho, že hospodářství jen vzkvétalo, zvířata dávala lepší mléko a vejce, stromy kvetly více a podobně. Stejně tak i všechny děvečky byly pracovité a pilné bez nejmenšího náznaku jakékoliv špatné vlastnosti. Naopak nová hospodyně a jí přivedená a najatá čeled' nemají žádnou pozitivní vlastnost, pro jejich jednání neexistují polehčující okolnosti a veškeré jejich chování vyvolává u vypravěče takřka pohrdání. Příklad může být popis intimní chvíle mezi otcem a novou manželkou, což dítě slyší, jejich chování popisuje vypravěč jako smyslné a má jednoznačně negativní nádech, přestože se ve své podstatě nejedná o nijak nepřiměřené chování. U uštěpačné služky Pepky zdůrazňuje vypravěč její nelichotivý vzhled, který dle něj koresponduje s její povahou. To vše kontrastuje se snahou macechy první ženu svého manžela co nejvíce očernit a pomluvit a ze sebe udělat tu lepší hospodyně, která napравuje předchozí nepořádky, přičemž ale vypravěč udává příklady toho, jak se kazí morálka domácnosti lhaním, leností a pomluvami, přestože nejlepším příkladem jejího rozkladného působení je stav dítěte samotného. Jedná se také o ukázkou toho, že venkov není, co se týče dobroty lidí, o nic lepší než město, že vždy jde o jednotlivce. Čímž jde autor proti směru ruralistů, kteří si cenili venkova a vnímali ho oproti městu jako čistší.⁸⁶

Novela je členěna pouze na odstavce, přičemž první polovinu knihy tvoří děj před pohřbem matky a samotný pohřeb, tedy jde o dobu několika dnů ve fikčním světě. Následujících několik odstavců ale shrnuje řádově týdny do doby, než chlapec získá novou matku. Zbytek příběhu se odehrává v období několika týdnů až měsíců. Přičemž ústrky vůči dítěti se také zhoršily velice radikálně na malém prostoru. V macešiných očích byl viníkem všeho špatného, co se doma stalo nepovedlo, pro všechnu chasu se tedy snadno stal obětním beránkem. Nejprve to začalo posmíváním od děveček, končilo to bitím a hladověním. Tato proměna se udála v rádech týdnů, pro čtenáře na jedné dvou stranách textu.

Postavy působí staticky, v průběhu díla se neproměňují.⁸⁷ Pouze macecha se může na první pohled zdát jiná než na začátku díla, ale její chování v první půlce knihy je vypravěčem snadno identifikováno jako přetvářka, která byla součástí manipulativní taktiky pro získání bohatého manžela. Poté se už dále přetvařovat nemusí, kromě chvíle, kdy přijde nemocné dítě vyšetřit

⁸⁶ PEŠAT, Zdeněk, STROHMOVÁ, Eva a MUKAŘOVSKÝ, Jan. *Dějiny české literatury, IV: Literatura od konce 19. století do roku 1945*. Praha: Victoria Publishing, 1995. s. 341. ISBN 80-85865-48-3.

⁸⁷ KUBÍČEK, Tomáš, Jirí HRABAL a Petr A. BÍLEK. *Naratologie: strukturální analýza vyprávění*. V Praze: Dauphin, 2013, s.67. ISBN 978-80-7272-592-2.

lékař; tehdy sehraje perfektně roli starostlivé matky. Dítě by mělo prostor pro vývoj, ale tím, jak se mu nedostává lidské pozitivní pozornosti, nemá možnost mentálně růst. Vypravěč popisuje jeho fyzický stav: měl modřiny, jeho oděv byl nespravovaný, chodil bos a celkově neupraveně, nikdo na něj nedohlížel, kdy jde spát a zda jedl, zhubl, byl venku pravděpodobně za každého počasí. Nikdo mu nevěnoval pozornost, nemluvil s ním, nerozvíjel ho, na obzoru byla neustálá a nepředvídatelná bolest, vůči které trochu otupělo. Zůstal mu jen soucit a pocit sounáležitosti s kuřetem, což byly spolu se vzdálenými vzpomínkami na matku nejsilnější city, které mu zůstaly. Vypravěč vidí dítě jako čisté, oproštěné od negativních, nepřátelských emocí. Tyto charakterové rysy⁸⁸ nijak nenarušuje vzdor dítěte, když odmítlo políbit ruku nové maceše při jejím příjezdu či jeho poukázání na očividnou nelogičnost v macešině uvažování, kdo ušpinil gauč, na němž se daly zřetelně rozeznat psí stopy. V těchto případech jde pouze o přechodný postoj⁸⁹ doprovázený momentálně zjitřenými emocemi.

Životní prostor dítěte byl omezen pouze na jejich statek, protože mimo hospodářství se toulat nesmělo, pravděpodobně proto, aby sousedi neviděli, v jak zbídačeném je stavu.

Objektem fokalizace je dítě a jeho osud, veškeré události v díle prezentované se k němu vztahují. Ono samo aktivně takřka nic nedělá, má vládu pouze nad nejmenší každodenní agendou, jakou je například pomoc odstrkovanému kuřeti, jinak o něm rozhodují jiní a ono do toho nemá možnost zasáhnout. Jeho každodenní život je poměrně monotónní, pouze jeho životní podmínky se postupem doby zhoršují. Často je jen pasivním objektem zájmu. Ať už pozitivního, kam patří děvečky a všichni, kdo ho litovali po smrti matky a obávali se o jeho budoucnost – jak se ukázalo, tak právem; či negativního reprezentovaného macechou a novou čeledí, kteří ho v nejlepším případě zanedbávali a ignorovali, v tom nejhorším bili, nadávali mu, odpírali jídlo a péči. Mimo stojí otec, který aktivně nepřispívá k týrání dítěte, nepřímou podporou odstavením dítěte od jejich stolu, ale nijak se to nesnaží zastavit, ačkoli si toho musí být vědom. Při několika scénách, kde se s dítětem setká se zdá mít alespoň náznak výčitek, ale náklonnost k nové manželce převládne.

Když vykázal syna k jídlu v kuchyni s čeládkou, mluvil otec německy, přičemž dítě této řeči nerozumělo. Mohlo jít o narážku na národnostní rozpory v rámci Rakousko-Uherska a na

⁸⁸ CHATMAN, Seymour Benjamin. *Příběh a diskurs: narativní struktura v literatuře a filmu*. Brno: Host, 2008. s. 132. ISBN 978-80-7294-260-2.

⁸⁹ Tamtéž.

národní obrození, protože německy mluvil otec s macechou, oba patří mezi záporné postavy díla, zatímco dítě mluví pouze česky.

Převládají popisy především jednání, jen občas narušené přímou řečí. Obvykle se jedná o popisy běžného života, z jehož běhu vybírá vypravěč některé momenty, které čtenáři ukáže. Naopak chybí rozsáhlejší popisy prostředí či vzhledu lidí.

V závěru vystupuje vypravěč do popředí a obrací se přímo k dítěti, říká mu, jak prožilo utrpení, které si ničím nezasloužilo, jak se jeho okolí raduje, že se ho zbavili, ale ono že směřuje na místo, kde se ukáže pravda a že ho čeká blaženost, díky které zapomene na předchozí bolest. Ve chvíli, kdy dítě zemřelo, se objevila v nadzemské podobě jeho matka, aby ho vzala s sebou. Společnost mu dělá kuře, které se v kůlně schovalo před čeledí snažící se ho chytit na macešin popud. Chlapec se zvířetem společně rostl, trpěli a podle vypravěče i zemřou, což naznačuje špatný konec pro kuře, jehož život tak obsáhl celé dílo: těsně před začátkem díla se narodilo, brzy po jeho dokončení ve fikčním světě zemře.

Kuře není typickým společníkem člověka, to ale činí jejich spojení ještě působivějším. Na druhou stranu se jedná o běžně chované zvíře, nenáročné na péči a v dospělosti je užitečné. Dalším příkladem takového přátelství mezi dítětem a kuřetem v literatuře je kniha pro děti švédské spisovatelky Astrid Lindgrenové *Děti z Bullerbynu* (1946), kde však tento vztah hraje jen velmi podružnou roli.

2.3 Rozina Sebranec – Zikmund Winter

Zikmund Winter (1846-1912) vystudoval historii, jejíž znalost využil později pro svou literární tvorbu. Zajímal se o kulturu, zapojoval se do amatérského hraní divadla, organizoval společenské akce. K jeho dalším dílům patří historický román *Mistr Kampanus* a vědecké práce *Kulturní obraz českých měst* nebo *Děje vysokých škol pražských*.⁹⁰

Historická próza *Rozina Sebranec* od Zikmunda Wintera poprvé vyšla v roce 1903. Příběh se soustředí na dívku Rozinu, která bydlí v klášteře sv. Anežky Na Františku, jehož chod pomáhá zajišťovat. I přes její dobré skutky ji společnost odsuzuje kvůli rázné povaze a kvůli tomu, že je nalezenec, sebranec. Právě tato skutečnost zničí její zasnoubení s italským sklářským tovaryšem Nikolem, kterému by její původ neumožnil stát se mistrem. Tuto milostnou zradu se dívka rozhodne řešit svatbou se starším cechmistrem Karfem, jejich manželství však není šťastné, projeví se velký věkový rozdíl mezi manželi a Rozina začne manžela podvádět. Poté, co Karfa tato potupa připraví o hodnost cechmistra a hrozí mu úplné vyloučení z cechu, se muž rozhodne k radikálnímu činu a dá svému tovaryši Mikulášovi příkaz manželku zabít. Rozina zemře, vrah se zabije pádem ze střechy a Karf vyvázne bez trestu.

Využita je lineární kompozice, kterou narušuje pouze jedna delší vzpomínková pasáž, která objasňuje nálezkou Roziny, když byla nemluvně. Příběh samotný má delší expozici, první jádrovou událostí,⁹¹ bez které by příběh nemohl existovat, je sblížení Nikola s Rozinou, následuje jeho návrat domů, zpráva, že do Prahy už nepříjde a Rozinino rozhodnutí provdat se za Karfa. Po časovém skoku čtyři roky opět následuje expozice, kterou přeruší jádrová událost ve formě schůze cechu, po které se Karf rozhodne nechat manželku zavraždit, samotná vražda, a nakonec vrahova smrt.

Sblížení Roziny s Nikolem je závažná událost, protože promění dívku a její vnímání světa. Do té doby byla dívka ctnostná, jak se jen dalo, když žila v prostředí, v němž se scházela spodina. Chlapcům se vyhýbala, kvůli otcově alkoholismu a agresivitě neměla na muže kladný názor. Její celou osobnost naplňovala práce v klášteře, pomáhala komukoliv, kdo to potřeboval, udržovala si přehled o dění v osadě. Vzhledem k tomu, kolik předchozích neúspěšných nápadníků Rozina měla, tak se dal vztah mezi ní a sklářským tovaryšem jen těžko předvídat. Největší účinek má tento vztah na Rozininu osobnost, protože celé dětství a dospívání nepocítila

⁹⁰ *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. Svazek 4/II U-Ž*. Praha: Academia, 2008, s. 1630-1631. ISBN 978-80-200-1671-34.

⁹¹ KUBÍČEK, Tomáš, Jiří HRABAL a Petr A. BÍLEK. *Naratologie: strukturální analýza vyprávění*. V Praze: Dauphin, 2013, s. 46. ISBN 978-80-7272-592-2.

lásku, vážila si Nikolova přijetí jí celé, včetně jejího neznámého původu. Tím, že svolila k intimitě před manželstvím se však také otevřela imorálnímu chování. Co se týče okolí, kromě pošramocené pověsti by se tato romance nijak nezvratně nepodepsala na ději, ale dívku samotnou to proměnilo. Rozina se snažila zopakovat takovouto zamilovanost, ale nepodařilo se jí to. Její manželství nevzniklo z lásky, manželův bývalý tovaryš ji využíval pro peníze, čehož si ona byla vědoma, a Mikuláš se k ní snažil přiblížit jen proto, aby ji mohl zavraždit.

Nikolův návrat do vlasti a následné zrušení zasnoubení výrazně ovlivní Rozinino další chování a rozhodování. Vypravěč čtenáři již předem naznačoval, že k tomuto dojde, když vyprávěl o Nikolově vztahu s ostatními tovaryši, kteří ho od sňatku s Rozinou odrazovali kvůli jejímu původu, a kladl důraz na to, jak ji mladík brání méně a méně, a poukazyval na to, že jejich argumenty pronikají do jeho uvažování o vlastní budoucnosti. Pro Rozinu samotnou jde však o nečekanou zradu, protože se před začátkem vztahu několikrát ujišťovala o jeho jistotě, vyjevila mu svůj původ, snažila se ho odradit, pokud by neměl pevné úmysly, a on ji přesto opustil. Nikolo byl původně zodpovědný za výrobu sklenic s filigránem v klášterní sklárně, nicméně převor s jeho prací nebyl spokojen, takže jeho absence ovlivnila pouze Rozinu. Jeho rozhodnutí by technicky mohlo být zvrátané, mohl by se rozhodnout, že je jeho láska k dívce silnější než obavy o budoucnost či by se mohl nejprve stát mistrem a posléze se oženit, ale v průběhu díla se tak nestane. Situace se do jisté míry opakovala tím, jak snadno Rozina uvěřila tovaryši Mikulášovi, který ji zavraždil.

Svatbou se zednickým cechmistrem Karfem reaguje Rozina na své předchozí milostné zklamání. Naprosto to změnil její život a prostředí, v kterém se pohybuje. Posune ji to také do další fáze života, odchází z domu rodičů, přichází do již zařízené domácnosti, kde působila Karfova první žena. Vzhledem k tomu, jak odmítavě se dívka stavěla ke Karfovým předchozím nabídkám, považuje její okolí toto rozhodnutí za velmi překvapivé a nečekané. Převor se dokonce ujišťuje, zda nejde o vtip. Opět tato událost ovlivní nejvíce Rozinu, nicméně nezanedbatelné následky zanechá i na Karfovi. Ženatý již jednou byl, nicméně Rozina byla v mnohém od jeho předchozí manželky odlišná. Výrazně také tento sňatek a Rozinino chování po jeho uzavření ovlivní jeho práci. O možném zvrácení manželství se Karf informuje, zjišťuje, že by potřeboval přistihnout se svědky manželku při nevěře, což se mu zdá zbytečně veřejné a učiní proto ráznější krok, když domluví manželčinu vraždu, čímž se technicky vzato stává volným k další svatbě.

Schůze cechu se stane zlomovou událostí, při níž si Karf uvědomí, že pokud Rozinu nezvládne umírnit, přijde on sám o všechno, co celý život budoval. Vzhledem k tomu, že si byl vědom

manželčina nevhodného chování, nebylo pro něj rozhodnutí cechu o vyloučení jeho ženy překvapivé tolik, jako to, když mu bylo oznámeno, že pokud nedojde k nápravě chování, tak by mohl být vyloučen i on sám. Fungování cechu to nijak neovlivní, ale ohrožuje to Karfovu celou živnost. Ze závěru knihy není jasné, zda ho manželčina smrt oprávnila ke znovu vstoupení do cechu.

Karfovo rozhodnutí naplánovat manželčinu vraždu patří k těm nejzávažnějším. S přihlédnutím k tomu, jak dlouho a kolika způsoby se snažil manželské problémy řešit, nejde o tak překvapivé rozhodnutí, přestože se může zdát velmi radikální. Rozina však nic takového neočekávala, byla velmi překvapena už tím, že ji Karf vyhodil z domu. Toto rozhodnutí nezbytně ovlivnilo Rozinu a tovaryše Mikuláše, kterého Karf na vraždu najal. Poté, co rozhodnut padlo, není vidět jediný Karfův pokus o zastavení plánované akce. Dá se předpokládat, že pokud by jeden pokus nevyšel, naplánoval by další, pokud by se domníval, že by mu to prošlo. Možná by ho to vyděsilo natolik, že by k tomu již neodhodlal, nebo by mu to nedovolily výčitky svědomí.

Vražda opět ovlivní nejvíce Rozinu, protože ukončí její život. Žena to vůbec neočekává, ani ji nenapadne, že by k něčemu takovému mohl dát její manžel příkaz či že by tovaryš, který jí byl tolik sympatický, mohl mít tak zrádné úmysly. Díky svému štěstí Rozina dvakrát unikne, ale napotřetí už ne.

Poslední událostí je smrt vraha Mikuláše, když se snaží uniknout pohledu na Rozininu dceru. Ke konci příběhu se Mikuláš chová velmi těkavě, zdá se, že se bojí zatknutí, připravuje svůj odchod z Prahy, proto čtenáře jeho smrt po pádu ze střechy nepřekvapí. Účinnost má tento nevratný akt na Rozinu, jejíž vražda se tím považuje za vyřešenou a uzavřenou. Tovaryše uznají za vraha, a protože je mrtvý, nemůže nikomu prozradit, kdo ho k činu navedl, a tak se Karf může vrátit ke svému životu.

Děj se odehrává v 17. století v Praze v klášteře sv. Anežky Na Františku. Na rozdíl od předchozího rozebíraného díla *Kuře melancholik*, zde nechybí podrobné popisy vzhledu postav a prostředí. Vzhledem k chudobě kláštera, v němž od husitských bouří nepobývaly jeptišky, působí vše zašle a opotřebovaně, příkladem budiž dřevá střecha, která by nutně potřebovala opravit. Zdá se, že stav budov odpovídá duchovnímu stavu jeho obyvatel, kteří se nacházejí v duchovním úpadku. Převor neustále kleje, fráter neodolá alkoholu a úkryt tam nacházejí pocestní různých mravů, často propadají karetním hrám, které ústí ve rvačky. Nehledě na to, že původně šlo o klášter na samotě, což mělo dát možnost jeptiškám k rozjímání, avšak v době, kdy se příběh odehrává, už je součástí města. Později podobně odráží stav manželství

domácnost Karfových. V místnostech se daří špíně, tovaryši si stěžují na nedobré jídla a když přijde převor Antonín navštívit Rozinu v době před obědem, tak kuchyň nejeví známky příprav oběda. Posledním prostředím, kterému se vypravěč věnuje, je příroda, v níž vykonává Rozina se společnostmi několik procházek, než ji Mikuláš poskvrní vraždou. I zde lze nalézt paralelu mezi prostředím a protagonistkou. Příroda, ač lidmi obdělávaná, si zachovává jistou volnost, stejně jako Rozina, kterou ani manželství a mateřství nedokázalo spoutat. Navíc mimo město se nemusela Rozina už vůbec starat o mínění ostatních, mohla si užívat milostného dobrodružství. A nakonec i smrt jí přinesla volnost, zbavila jí starostí.

Autor zde využil extradiegetického heterodiegetického skrytého vypravěče. Drží se pohledu 3. osoby, neprojevuje se přímo, pouze nepřímo skrze situace, které vybírá k prezentování čtenáři. Dobrým příkladem jsou scény mezi Nikolou a ostatními tovaryši, kdy jsou za sebe kladeny tak, aby ukázaly, jak postupně vyprchává Nikolova horlivost bránit svou dívku a jak ho začínají ovlivňovat pochybnosti. V některých situacích vypravěč předjímá, například když Rozina po Nikolově zradě jde směrem k Vltavě a vypravěč popisuje její chování skoro jako loučení, což se záhy potvrdí, když dívka převrhne loďku s cílem utopit sebe i muže, s kterým byla. Tomuto typu vypravěče odpovídá potlačení syntetické dimenze ve prospěch té mimetické a taktéž důraz kladený na pocity, které postavy prožívají. Za tematickou složku tohoto díla můžeme považovat vliv předsudků na život člověka. Rozinu totiž hodně lidí odsoudilo jen na základě jejího původu a podle toho se k ní chovali i v době, kdy se jejímu chování nedalo nic vytknout, ba naopak. V době, kdy žila v klášteře byla nedílnou součástí jeho života, měla přehled o veškerém dění, dovedla si rychle poradit v každé situaci a s každým, pomáhala potřebným. Přesto ji nikdo kromě převora nechválí za její přínos a pomoc, ba naopak. Když byl souzen bednář, opilec bijící vlastní ženu, bránil se, že ji uhodil jen dvakrát a jen rukou, dle jeho mínění nic vážného, a že si to přimyslela Rozina, kterou nazývá „*ta špicohubá, to vyžle, ten sebranec, (...) ta Róza...*“⁹². Převor ji brání, tvrdí, že je dívka cnotnější než on – bednář. Po bednáři přišel na řadu usvědčený zloděj, který se také rozčiloval na Rozinu, taktéž ji nazval sebrancem, přál jí vše nejhorší, dokonce ji obvinil z toho, že jde o chlapce předstírajícího být dívkou. Navzdory tomu, že Rozina vyrůstala obklopená chlapci a vídala nemravnosti každý večer, tak o žádného chlapce neprojevovala zájem, a když nějaký se ucházel o její přízeň, všechny dotěrné nápadníky rázně odmítala, stejně jako nabídku kuplířky. O manželství neměla zájem, ztratila by jím svobodu a získala by jen ustavičnou práci a pravděpodobně nehezke zacházení od manžela, což viděla u žen v klášteře. O mužích neměla valného mínění, převor byl výjimkou. I přes tento její přístup

⁹² WINTER, Zikmun. *Rozina Sebranec*. V Třebíči: Vydavatelství Akcent, 2010, s. 18. ISBN 978-80-7268-704-6.

byla pomlouvána a považována za koketu, jen kvůli jejímu původu a neohroženému chování. Její přístup změnil až Ital Nikolo, který zpíval pod jejím oknem, poprvé ho sice vyhnala, ale on se nedal odradit a vracel se – zpěvem vychvaloval její vzhled – nakonec zpívat přestal, což Rozinin dojem o něm zvýšilo, viděla, že to není žádný zoufalec, který by se ponižoval, jen aby ji získal, ale že má vlastní hrdost.

Čas ve fikčním světě předkládaném dílem vůči času reálnému plyne nerovnoměrně. Zatímco jednomu dni jsou věnovány celé dvě kapitoly, Rozinina romance s Nikolem včetně jejího čekání na něj se odehraje na pár stranách. První část knihy popisuje období zhruba devíti měsíců, z nichž polovinu tvoří léto a část podzimu, kdy jsou Rozina s Nikolem spolu, zbytek tvoří zima, kterou tráví Nikolo v Benátkách. Na jaře pak probíhá svatba Roziny s Karfem, následovaná skoro pětiletou pauzou, na kterou se dá usuzovat dle čtyřleté dcery, kterou Karfovi mají. Následné odloučení manželů až do ženiny vraždy trvá několik týdnů až měsíců.

Objektem fokalizace je Rozina, její láska, zklamání, společenský vzestup díky sňatku a následný pád skrze nepodařené manželství. Přestože se Rozina zdá velmi aktivní postavou, vyprávěč velkou část jejích činností pouze popisuje či je nechá vyplynout z myšlenek a dialogů ostatních postav, bez toho, aniž by je přímo ukázal. Ač název nese Rozinino jméno, hodně prostoru dostávají muži, kteří ji obklopují. Zprvu je představena převorovými očima jako dobrá duše kláštera, což kontrastuje s tím, jak ji vnímají další obyvatelé kláštera, kterým někdy zabránila v krádeži či rvačce. Následují pohledy Nikola a Karfa, kteří obdivují její krásu. Následně tovaryši vymlouvají Nikolovi Rozinu jako vhodnou nevěstu. Po Nikolově zprávě se dívka sama rozhoduje svolit ke sňatku, proto Karf s převorem řeší Rozinino propuštění z poddanství, převor s kovářem pak její věno. Po časovém skoku tovaryši promlouvají o domácích poměrech manželů, přičemž nic z toho čtenáři není ukázáno přímo, vše se dozvídá jen takto zprostředkovaně. Také Karf přemýšlí o manželce, o tom, jak ji napravit a jak zachránit jejich manželství. Převor se jí snaží vrátit na správnou cestu, Rozina se rozplakala hned, když ho viděla a okamžitě začala povídat, že ví, jak je její chování špatné, že vše začalo Nikolovým zrušením zasnub kvůli jejímu původu, že neví, jak z toho ven. Převor jí nijak neporadí, neví co, vždyť ona sama si je vědoma špatnosti svých hříchů, nechá ji tedy vyplakat. Její chování se však nijak nezmění, proto Karf zosnuje její vraždu. Mikuláš s trubačem se na vraždu chystají, vyprávěč sleduje jejich chování, stejně tak čtenář, který tuší, k čemu se schyluje, a hledá proto známky, že se vražda blíží. Po její smrti o ní převor hezky mluví a truchlí pro ni. Většinu příběhu o ní smýšlí muži, hodnotí její život, odsuzují ji. Rozina činí pouze romantická rozhodnutí, přičemž největší samostatnost a činorodost projevuje, když partnera nemá – tedy předtím, než

se sblíží s Nikolem a poté, co je vyhozena z Karfova domu, přestože obojí vnímá čtenář prostřednictvím myšlenek mužů. V poslední části knihy je služka Manda se svou podezřívavostí vůči Mikulášovi mnohem výraznější postavou než sama Rozina.

Rozinu, na začátku díla sedmnáctiletou dívku, popisuje vypravěč jako „*děvče snědé s vlasy aksamitovými*“⁹³ s hrubším hlasem, zdravým a silným tělem, které jí umožňuje vykonávat veškeré práce a obsáhnout děti v klášteře. Zbytek její charakteristiky podává vypravěč nepřímo. Zdá se, že dívka má perfektní přehled o dění v osadě, o jejích obyvatelích a jejich potřebách. Když má převor podezření na přítomnost zloděje v klášteře, ihned má dívka v hlavě podezřelého i plán, jak ho usvědčit, což dokazuje, že je bystrá a činorodá, podle toho je svižná i její chůze. Nechybí jí soucit, pomáhá každému, kdo to potřebuje, ať přímluvou, skutkem či penězi. Takto třeba, když za převorem přišla stará žena prosit o odpuštění nájmu, souhlasil, protože ho o to již předtím požádala Rozina, a tak věděl, že jde o věc opravdu potřebnou. Další ženě pomáhá prát či vařit, když musí odmítnout některé pocestné, tak vybraným věnuje peníze na jiný nocleh. Zastává se slabších, například ženy, kterou bije manžel, přičemž jejímu opilému manželovi ustele pod okapem. Podobně rázně řeší i šarvátky, peroucí se muže schladí studenou vodou, což je o ní známo, a tak mnohdy stačila jen její přítomnost, aby byl pořádek. Proto má páter Antonín o ni jednoznačně dobré mínění a věří jí. To ještě podpořil fakt, že mu při rabování zachránila život, když ho před zloději schovala ve své skrýši na půdě.

Rozina žila v klášteře od raného dětství, vzpomínky na rodiče má pouze na kováře a rukavičnici, přičemž to nejsou radostné vzpomínky, otec býval násilným opilcem, Rozina se snažila matku před ním bránit, ale byla za to (i za mnoho jiného) akorát bita a nadávána. Její strach se s věkem přeměnil v nenávist, nejen vůči otci, ale postupně i vůči všem opilcům, což vysvětluje i její chování vůči bednáři. Bez viny nicméně nebyla ani její matka, i ona někdy na dceru vztáhla ruku, tehdy dívka utíkala z kovárny, často jí společnost dělali klášterní pes. Dívka objevovala celou klášterní osadu, kromě toho ale i špatnost světa, především od pocestných, kteří se do kláštera stahovali na noc. Patřila mezi dětmi k největším lotrům a u chlapců si brzy vybudovala respekt. Ostatní děti i dospělí lidé jí nadávali do sebranců, čemuž zpočátku nerozuměla. Do školy nechodila, protože se to matce zdálo jako zbytečný výdaj a počítala s tím, že dceru naučí šít, aby jí mohla pomáhat s živností, což bylo pro Rozinu utrpení, neboť byla zvyklá na svou svobodu. Nejradši měla pátera Antonína, který dovedl hartusit, láteřit a trestat, ale obvykle se brzy vrátil ke své laskavosti, k pomoci potřebným a k odpuštění (třeba i části

⁹³WINTER, Zikmun. *Rozina Sebranec*. V Třebíči: Vydavatelství Akcent, 2010, s. 46. ISBN 978-80-7268-704-6.

trestu). Navíc začal Rozinu učit číst a psát, ale také jí vypravoval příběhy z Bible a o světcích, ona měla nejradši vyprávění o svaté Anežce, která založila jejich klášter. Její příležitosti k učení, ale byly zredukovány i jejím pohlavím:

Jednou jí povídal páter Antonín: „Víš děvče, tys hloupé děvče a zůstaneš hloupou ženuškou tváří -, ale kdybys byla chlapec, učil bych tě z těch historií, že kdykoli Čechové upadli, vždy upadli návodem i zradou některých svých vlastních darebů, lecco o tom čte se v kronice kněze Hájka.“⁹⁴

Dívka se pak k té kronice dostala a četla si další příběhy, například o královně Kunhutě, která byla také v Anežském klášteře pohřbena a k níž se modlila, když čekala na Nikola, protože věřila, že Kunhuta porozumí lásce a jejím nejistotám lépe než abatyšce Anežka. Nicméně všechny tyto informace vedly dívku více k víře a k různému uvažování, které bylo však často konfrontováno s hroznou realitou, když se pohybovala po dvoře, kde viděla nejhorší bídu i nemravnosti. Nakonec zvažněla, naučila se šít a začala matce pomáhat. Páter ji poté ustanovil za povinnost starost o drůbež a ona přijala pod svou ochranu i další obyvatele kláštera, protože se všude se dostala, všechno a všechny znala.

O tom, že je sebranec se dozvěděla až v době dospívání. To oslovení slyšela už v dětství, ale tehdy byla rukavičnice schopna jí to vymluvit, ale bednář jednou tu nadávku zopakoval a ona už tomu věřila více. Konfrontovala proto matku, která se chvíli vymlouvala, ale nakonec jí přiznala, že kovář není dívčiným otcem, ale otčímem, a že její otec zemřel již dávno. To způsobilo, že se Rozina stala mnohem rebelšnější vůči kováři, když se opil, tak se nebála polít ho vodou, nakonec došlo k tomu, že začal pít méně a méně, a tedy méně ubližovat matce. Nicméně Rozinu trápily pochybnosti i nadále, obzvláště když viděla, jak se jiné matky chovají k dětem, zatímco její vlastní matka ji nikdy ani nepolíbila na čelo. Pro důvěru, kterou v ni převor měl, na ni žárlila kuchařka Afra, dokonce se spolu pohádaly, ale hádku vyhrála kuchařka, když ji označila za sebrance, což dívku zarazilo. Takto ji našel převor Antonín, který jí po naléhání řekl pravdu, jak ji před sedmnácti lety po šeré mši našel v kostel na den Roziny, podle níž dostala jméno, a dána byla na výchovu bezdětný manželům. Převor ji tišil, že má být ráda, že žije, protože ji taky mohla matka hodit do řeky, utvrzuje ji, že klášter je po dobu, co on tam bude, jejím domovem.

⁹⁴ WINTER, Zikmun. *Rozina Sebranec*. V Třebíči: Vydavatelství Akcent, 2010, s. 70. ISBN 978-80-7268-704-6.

Když se Rozina sblíží s Nikolem, odrazuje ho, vysvětluje mu, že je sebranec a svěruje se mu se svou bolestí, s tím, že nikdy nebyla milovaná, ačkoli jeho její slova moc nezajímají, chtěl by spíše fyzický vztah, dívka rozvíjí myšlenku toho, jak se cítí ohledně svého původu:

... já jsem na cti tuze zmazaná, já jsem sebranec – já nevím, kdo otec můj, neznám matere – proto jsem v zlou pověst oblečená, poslyš, často jsem myslila, že jsem člověk jako jiný, který má otce a matku, ale odmalička mi lidé pravili, že nejsem člověk stejný, posmívali se mi, (...) nejsem přece jako jiné děti a všickni jiní lidé jsou šťastní, kteří mají a znají matku svou, pociťovala jsem to tady v prsech, já mám duši v prsech jako jiná, ale v mé duši nebylo lásky, já nebyla od nikoho milována a já také nikoho nemilovala, já měla srdce prázdné a na jiných jsem s bolestí, se závistí poznávala, že mají duši v prsech plnou - ...⁹⁵

Vypravěč popisuje lásku, kterou cítila k Nikolovi jako prudkou a živelnou, proto byla taková i její bolest. Ta láska byla také intenzivnější tím, že dětství prožila nemilovaná. Autor využívá naturalistický popis jejího pláče nad zradou milence: nejprve suché štkání, nehezky zkřivená tvář, hlasité vzlyky, třesoucí se rty, nadávky... Její bolest se ale záhy proměnila v negativní emoce, v hněv. Donutilo ji to porušit i svou víru a chtěla ho přivolat kouzly, ale neměla žádnou jeho osobní věc. V dívce se probudila nenávisť vůči celému mužskému pohlaví, kterou se rozhodla vylít si na prvním muži, který ji oslovil. Navrhla projížďku po Vltavě a loďku převrhla. Zřejmě neměla strach zemřít také. Oba však přežili.

Za Rozinou přichází zednický cechmistr Karf na námluvy, vysvětluje, že manželství by jí poskytlo ochranu před řečmi i před nechtěným nápadníky. Karf si byl poměrně jistý, že vzhledem k jeho postavení by mu Rozinin původ neměl být na překážku v práci. Rozina mu narovinu a možná jako způsob, jak ho odradit, sděluje, že nedostane věno a objasňuje mu svůj původ. On hraje překvapení a ujišťuje ji, že mu to nevádí, čímž nesmírně stoupne v dívčiných očích. Oslovuje ji „hrdličko“, čímž podporuje představu toho, že není schopen vidět nic jiného než dívčin vzhled. Nevnímá problémy, které by mu mohla přinést dívčina povaha, přestože pocítil její břitká slova, kterými ho několikrát odmítla. Její zdrženlivý přístup ke sňatku nekorespondoval s nádherou šatu, který obsahoval i vycpávky na bocích, čímž se chtěla přiblížit paním z vyšší společnosti. Nejvřelejší cit v ní ale vzbudil starý pes.

Takto nepodařeným manželstvím možná autor kritizuje sňatky s velkým věkovým rozdílem mezi manželi, což ostatně zmiňují i tovaryši. Obě postavy manželů nad manželstvím uvažují, přičemž Karf vzpomínal na svou předchozí ženu a přemítal, co si s Rozinou počít, zkoušel to

⁹⁵ WINTER, Zikmun. *Rozina Sebranec*. V Třebíči: Vydavatelství Akcent, 2010, s. 88. ISBN 978-80-7268-704-6.

po dobrém i po zlém, ale jeho manželství stejně nebylo v pořádku. Rozina naopak vzpomíná, že zpočátku hlavní vada jejího manžela byla lakota, ale poté, co začal bez příčin žárlit a rozbil její skleničku, památku na Nikola a na její předešlý život, ho začala nesnášet. Během rozhovoru Karf ji obviňuje z liknavého vedení domácnosti a z nezájmu o něj. Do věci se snaží zasáhnout i farář, do jehož obce manželé patří, proto žádá převora Antonína o pomoc s její nápravou, respektive s nápravou celého manželství. Převor je však v koncích, říká že sám Rozinu viděl s milencem, že měla těžký život, že se mu to manželství nezdálo už od začátku. Jde na něm vidět, že mu opravdu na dívce a jejím osudu záleží. Farář mu radí, aby ženě připomněl křesťanskou morálku a péči o blaho duše – před odchodem farář ještě dodává, že všichni jeho farníci soucítí s Karfem. Převor se rozhodl Rozinu navštívit a zapůsobit na ni skrze dceru a obavy o její budoucí postavení.

Karf se chce s Rozinou rozvést, jako jediný možný způsob, jak ženu usměrnit vidí výprask, o který popisuje jako běžný ve všech společenských vrstvách, ale v jeho případě ví, že by ničeho nedosáhl, že by mu to manželka maximálně vrátila. Informuje se tedy, o tom, jak rozvod probíhá a zjišťuje, že potřebuje pádné nesporné důkazy o ženě nevěře, kochá se představou, že Rozina dostane metlou před záda, ale ví, že to nebude tak jednoduché, Rozina je zdatná lhářka, což čtenář ví, že se to naučila už v dětství. Doufá, že ač je jeho žena chytrá, tak její milenec ne, takže z jeho strany by mohlo dojít k odhalení nevěry. Na druhou stranu nechce pošpinit vlastní dobré jméno, které je spojeno s prací na domech a sídlech předních pánů, chce to tedy radši vyřešit v soukromí. Jeho cílem bylo mít poddajnou a oddanou manželku, což ale Rozina pravděpodobně nemohla být nikdy, protože to odporovalo jejím základním vlastnostem a odvěké potřebě svobody.

Jde o postavu plastickou⁹⁶, dynamickou⁹⁷, protože zpočátku Rozina všem ráda pomáhala, brala to jako samozřejmost, ale po jejím sňatku s Karfem není ani zmínka o tom, že by pokračovala ve své dobročinnosti. Ostatně i v hádce s manželem přiznala a vysvětlovala své nemravné chování tím, že se konečně ocitla v pozici, kdy si mohla užívat život a nehodlala se proto nijak omezovat. Jedná se však také o postavu tragickou, protože celý její život ovlivnil statut sebrance. Byť o něm v raném dětství nevěděla, přesto cítila, že ji rodiče nemilují, byla proto od útlého věku velmi samostatná. Později její původ zapříčinil její neoblíbenost mezi některými lidmi, ještě podpořenou její prudkou povahou. Již zmíněn byl vliv původu na zrušení zasnub.

⁹⁶ CHATMAN, Seymour Benjamin. *Příběh a diskurs: narativní struktura v literatuře a filmu*. Brno: Host, 2008. s. 137. ISBN 978-80-7294-260-2.

⁹⁷ KUBÍČEK, Tomáš, Jirí HRABAL a Petr A. BÍLEK. *Naratologie: strukturální analýza vyprávění*. V Praze: Dauphin, 2013, s.67. ISBN 978-80-7272-592-2.

V manželství s Karfem svým nepočetným chováním naplnila představu lidí o tom, že je zkažená kvůli tomu, že je sebrancem. Rozina je velmi hrdá, nesnese potupu, což způsobuje, že odmítá manželovi v čemkoli ustoupit a podceňuje ho. Proto je velmi překvapená, když ji po schůzi cechů, na níž byl Karf ponížen, protože se probíralo její nepřijatelné chování, sbalil věci a zabránil jí ve vstupu do domu, na což si najal dva fyzicky zdatné pomocníky. Ona je slovně napadla, snažila se zapůsobit i fyzicky, ale neměla šanci je přemoci. V okně v patře uviděla Karfa s úsměškem, což Rozinu naštvalo a ranilo, spolu s pokukujícími lidmi, ale utvrdilo ji to v přesvědčení, že se manželovi pomstí. Nechala dům domem a odešla zpátky do kláštera sv. Anežky, ale Rozininu matku již dříve podplatil Karf, aby dceru nepřijímala, proto si vymýšlela výmluvy a snažila se dceru přimět k pokornému návratu k manželovi. Rozina se tedy i se svým majetkem přesunula k babě Strakové, která před několika lety sňatek domluvila, ta se jí ptá se na plány pro blízkou budoucnost, ale Rozina ještě netušila, Karfovo rozhodnutí pro ni bylo náhlé a zřejmě nečekané, nejspíš nevěřila, že by byl opravdu schopný tak rázného řešení. Protože je ale tvrdohlavá, takřka okamžitě se rozhodne, že takto ji Karf k ničemu nepřinutí, je jí jasné, že ji chce ponížit, aby se ještě ráda vrátila, proto se ona rozhodne, že se postaví na vlastní nohy a nevrátí se, toto rozhodnutí je však pro ni těžké kvůli dceři, nicméně nakonec shledá, že dceři bude lépe doma, kde bude v bezpečí s jistým živobytím, protože Rozina ještě neví, jak se ona sama uживí a kdyby měla dítě s sebou, tak by těžkosti snášela ještě hůře a trpící dítě by ji možná donutilo k potupnému návratu k manželovi. Návrat do známého místa přivolał Rozině vzpomínky na Nikola a jejich lásku. Když pak přemýšlela nad svou situací, vůbec se za ni nevinila, veškeré chyby spatřovala pouze na manželovi, proti kterému chystala pomstu, chtěla zničit jeho dobré jméno, ačkoli to se jí už částečně povedlo. Zde není jasné, nakolik je si ona vědoma toho, jaký má její chování dopad na jeho práci, kolik toho ví o jeho problémech v cechů, a toho že kvůli ní ztratil post cechemistra. Přeje si, aby on byl ponížen a musel ji odprosit.

Služka Manda jí přivedla ukázat dceru, kvůli čemuž byla vyhozena, a tak očekávala, že se o ni její paní postará. Ta jim zvládla zajistit bydlení, ač na tom byla finančně bídne. Rozhodla se proto vrátit se k původní profesi, kterou jí matka učila: k šití. K tomu ještě posílala manželovi po služce různé nadávky, díky čemuž poznal, že je třeba zosťit boj, vzal tedy do služby mladou dívku a se škodolibou radostí jí o tom zpravil. Ona reagovala častým chozením na zábavy, kam ji doprovázela Manda. Její nepřístojné chování Karfa popouzelo a byl tuze rád, že stavěl zrovna mimo Prahu, takže unikl přímému posměchu, ale jinak moc dobře naslouchal pravdivým i vymyšleným zprávám o své manželce. Z tohoto boje neměl radost nikdo, oba je to trápilo, ač

Rozina nemohla popřít, že si zábavy užívala nehledě na manželovu zlost. Karfovi donášel zprávy nový německý tovaryš Mikuláš. Nejvíce tím vším trpěla jejich dcera, která ztratila nejen matku, ale i známou služku, která se o ni starala, nová služka na ni neměla čas, proto ji brávala k babičce do kláštera sv. Anežky, a dítě tak začalo žít podobný život jako Rozina v jeho věku. Rozina se kromě šití a zábav pustila i do prodeje koláčů, což byla proslule profese pro nemravné osoby. Karfa to rozzuřilo, chtěl po úřadech, aby jí tuto činnost zatrhli, ale nepochodil, místo toho se dozvěděl, že jeho přítomnost není žádaná na schůzi cechu, což ho dovedlo k radikálnímu kroku: rozhodl se zosnovat manželčinu vraždu za pomoci tovaryše Mikuláše.

Mikuláš byl totiž přijat až po Rozinině odchodu, proto ho neznala a nevěděla, že pracuje pro jejího manžela. Oblékl se do skvělého oblečení a začal se jí dvořit, vydává se na obchodníka z Německa. Rozině jeho snaha lichotila, proto ho neodmítla, ba ani chvíli neváhala, než přijala jeho pozvání na víno, ale pouze pod podmínkou, že Manda půjde s ní. Těžko říct, zda tak učinila, aby zabránila pomluvám, nebo proto, že podvědomě vycítila nebezpečí. Mandě se však nechtělo. Vzhledem k tomu, že ona byla Rozininým poslíčkem muži, patrně tam viděla tovaryše, který jí v té chvíli byl povědomý, ale nedokázala zařadit, odkud ho zná. Ve vinárně se k nim připojil ještě trubač Andres, známý Mikuláše a Karfa. Popíjeli, což zanechalo Rozinu rozpálenou a svolnějši, Manda však zůstávala s nechutí, muži je zvali dál, Manda nechtěla, aby je někdo známý viděl. Pravděpodobně se bála o svou pověst, ačkoli se muselo vědět, že drží s Rozinou. Cestou spolu muži něco probírali, ženám to přišlo podezřelé a Rozina navrhla, že by se měly vrátit, muži jim to ale vymluvili a pozvali je, aby všichni přespali u nich, tedy u trubače a jeho ženy. Druhý den nabídl Mikuláš Rozině místo klíčnice na zámku v Jesenici. Tato představa byla pro Rozinu velice lákavá, ač trochu pochybovala, zda má Mikuláš opravdu tak dobré známosti, nebo se jen chce před ní předvést a získat její přízeň. Rozhodli vyjít si za město na procházku, přičemž se dostávali dále od města, do přírody, kde bylo vzácné někoho potkat. Pokračovali k vrchu Žižkovu, muži jim slibovali víno z vinic na vršku, ale trubačova manželka s dítětem a Manda se rozhodly nahoru nelézt, což zanechalo Rozinu samotnou s oběma muži, kteří byli vyzbrojeni. Manda za nimi volala, aby se vrátili. Rozina nezachytila přesná slova a polekala se, že se dole něco přihodilo, proto hned za nimi vyrazila zpátky dolů, čímž už podruhé unikla díky Mandě špatnému osudu. Muži nadávali na své neštěstí, ale trubače to trochu zviklalo. Museli se tedy vrátit s nepořízenou domů a naplánovat další procházku do přírody na další den.

Manda s Rozinou zatím plánovaly svou budoucnost na zámku, Rozininou hlavní starostí byla dcera, kterou byla odhodlaná vzít k sobě, nehledě na Karfův názor. Mikuláš sliboval, jak se jim

bude v Jesenici líbit, a připravoval si zbraně, o kterých prohlašoval, že je má na obranu. Opět všichni přesпали u trubače, který jako jediný nemohl spát, očividně ho tížilo špatné svědomí, možná i strach o rodinu, kdyby byl s vraždou spojen. V Rozině se střídaly dvě nálady, jedna melancholičtější, když myslela na dceru a na to jaká je matka, a živelná radost z dobrodružství a z přízně mladého muže. Rozina Mikuláše oslovuje „Nikolo“, pravděpodobně i kvůli tomu jménu k němu tak rychle přilnula. On zavedl řeč na jejího manžela a zmiňuje, že ho viděl s mladou ženou, Rozina na něj pak nadává, on se naoko rozohňuje nad muži, kteří ubližují ženám, což ho činí ještě sympatičtější v Rozininých očích. Mikuláš se kolem sebe rozhlíží, hledá vhodné místo na vraždu a pátrá po případných svědcích. Na Mikuláši se celkově projevoval neklid. Rozina vzpomínala na svůj krámk s koláči a na dceru, nebyla si jistá svým rozhodnutím. Muž zatím zkouší zbraně, což se Rozině líbí, protože sama se dovedla leccemus ubránit či jinému škodu svou silou způsobit, silný a nebezpečný muž jí imponoval, zatímco Mandu děsil, proto ji museli přemlouvat, aby pokračovala v cestě. Odpočinuli si v lese, který šuměl, což Rozině připomnělo místo schůzek s Nikolem, kterého vlastně pokládala za strůjce celého svého následného osudu, Manda si četla a Mikuláš předstíral spánek. Obě ženy usnuly doopravdy, probudil je až výstřel na Mandu, která se domnívala, že šlo o nešťastnou nehodu, nezasáhlo jí to, Rozina se instinktivně dala na útěk, on ji však postřelil, a ještě bodal kordem, počínal si jako beze smyslů, Manda prosila o milost pro ně obě, ale on na to nedbal a pustil se do ní kordem. Ihned poté se vrátil do města.

Manda, která byla původně byla její služkou, ale nakonec se stala její kamarádkou, jí rovnou, přežila, byla sice chvíli omráčená, ale brzy se probrala a hledala Rozinu, nakonec se našly, obě jsou na nohou, ale jejich chůze je velmi nejistá. Rozina na nohou dlouho nevydrží, upadne a už nevstane, její poslední slova a pravděpodobně i myšlenky patří její dceři. Vypravěč ji popisuje jako klidnou, všechny starosti a strasti postihující její život zmizely. Manda našla v blízké vesnici pomoc, ošetřili jí zranění a poslali zprávu do kláštera sv. Anežky. Rozininí rodiče to ranilo, ač to každý prožíval po svém: matka nařikala, otec naopak mlčel, mezi lidmi nastalo pozdvižení a vznikala spousta dohadů o tom, co se asi stalo a kdo je vrah. Převor rozhodl o převozu ženina těla do kláštera na jeho vlastní náklady, protože vzhledem ke stavu jejich manželství všichni předpokládají, že Karf by se o to nepostaral. Převor se za ni modlil, k Rozině měl odjakživa silné pouto, truchlil. Jiní takový konec Rozině skoro přáli, není to pro ně přílišné překvapení (nebo to alespoň tvrdí). Převor se jí zastává, odkazuje se na Bibli, říká, že jí pohrdali bez příčiny, když ještě nic neprovedla (kromě svého narození), že jejím největším hříchem a

spásou zároveň byla láska, připomíná Nikola, který dívku oklamal a započal její sestup na nesprávnou cestu. Některé přesvědčí, jiní jsou stále nesmiřitelné.

Zpráva se rozšířila mimo klášter, hlavním podezřelým se stal její manžel, který byl zatčen. Před zatčením se snažil uprchnout, což mu zdánlivě přidávalo na vině. Mezitím Mikuláš se v Praze chystal k odchodu z města pryč, ale potřeboval, aby mu jeden z přátel tovaryšů vyzvedl věci a peníze od Karfa, při obědě, kde je hlavním tématem vražda, se svěřil ostatním tovaryšům, že se dal zapsat na vojnu, čímž se pravděpodobně snaží vysvětlit svůj náhlý odchod z Prahy. Zdánlivě nevinná a vtipně zamýšlená poznámka o katu ho však rozruší, postihne ho paranoia, nechce nikoho vpustit dovnitř, bojí se, že si pro něj přijdou. Vzhledem k tomu, že dům tovaryšů je hned u kláštera, malá Anče se tam vyzná, Mikuláše zná, rád si s ní hrál, jenže ten den při pohledu na ni ho dostihly výčitky svědomí. Ona byla nadšená z toho, že ho vidí, on se před ní snaží utéci, uniknout pohledu na ni, ale ona to bere jako hru, on zaběhne na půdu, odkud není jiného úniku než na příkrou střechu, odkud záhy spadne a zabije se. Mezitím dovnitř osady přivezli vesničané Rozino tělo, čímž vzniká symbolická paralela, ona je přijata zpět do osady, vrahovo tělo dopadlo mimo osadu. Zdá se, že jí je alespoň některými odpuštěno, je přijata zpátky mezi své, jemu ne. Ani kovář nesnese pohled na rozjívěnou vnučku, která nejspíše o matčině smrti ani neví. Není snadné určit, jak dlouho byla Rozina pryč z domu, zda dívka trpěla matčinou nepřítomností, nebo si na ni zvykla. Rozina tak zanechala dceru snad v ještě horším postavení, než byla sama ona sama jako dítě. Sebranec není vhodným partnerem, ale dcera nemravné ženy je na tom možná ještě hůř. Karfův nezájem o dceru je patrný, proto není jisté, zda dívku před potupnou existencí zachrání otcovo postavení. Karf byl očištěn, za vraha označen Mikuláš.

Rozina sice vyrůstala u náhradních rodičů, ti ale byli vybráni skoro až náhodně, rukavičnice ji přijala především kvůli vyhlídce peněz od kláštera. Uvědomovala si, že se k ní rodiče chovají jinak než k ostatním dětem. Otec by se možná choval podobně agresivně i k vlastnímu dítěti, ale Rozina pozorovala rozdíl mezi rukavičnicí a jí neprojevovanou něžností a láskou a ubožáčkami, které dělaly pro své děti vše, co mohly a zahrnovaly je alespoň láskou, když už neměly materiální prostředky. Dívka proto celý život citově strádala, v dětství našla útěchu v hrách s dětmi a v převorovi, který ji přivedl k Bohu. Proto se tolik upnula k Nikolovi, proto potřebovala od něj tolik ujišťování, proto ji jeho zrada ovlivnila na celý zbytek života. Má pouto k dceři, chce, aby se měla dobře, ale není schopna pro ni obětovat svou svobodu, přizpůsobit své chování společenské normě, aby dcera vyrostla ve spořádané rodině. Možná za to může to, že jejím otcem je Karf, kterého Rozina nesnáší.

Tady jako v jednom z mála děl vidíme plný dosah předsudků. Mnozí ji odsuzovali pro její původ, což ještě znásobilo její rázné chování. Ten původ jí zabránil v uzavření šťastného manželství, protože nebyla vhodnou partií. Náhradní rodiče ji neměli moc rádi, matka ji přijala jen kvůli příspěvku kláštera. Z předsudků se snažila nic si nedělat, ale už od dětství ji slovo „sebranec“ bolelo. Sice tvrdila, že se snaží být šťastná a žít si po svém, ale po svatbě se zdá, že vzdala snahu nedat zapravdu pomlouvačům a přijmout neřest danou jejím nejasným původem za svou. Její postavení sebrance tedy bylo horší, než kdyby byla sirotkem, protože tak by alespoň věděla, kdo byli její rodiče a jakého původu byli.

Došlo ke zfilmování příběhu Otakarem Vávrou v roce 1945, v hlavní roli se představila Marie Glázrová.

2.4 Osada Havranů – Eduard Štorch

Eduard Štorch (1878-1956) byl učitel, proto není překvapivé, že jeho díla byla zaměřena primárně pro dětské publikum a měla vzdělávací účel. V knihách *Lovci mamutů* či *U Veliké řeky* využil znalosti získané archeologickými nálezy a dobovými představami, které byly založené mimo jiné i na Darwinově evoluční teorii.⁹⁸

Do časově rozsáhlého období mladší doby kamenné zasadil děj své knihy *Osada Havranů* (1930), v němž představil svou vizi osudu nalezence. I přes svůj výzkum se však autor neubrání některým anachronismům, připodobňuje například osadu z mladší doby kamenné k „cikánskému táboru“, dále užívá moderní názvy území a geografických bodů. Skoro se zdá, že to někomu ve své současnosti vypráví: „Byli tehdy lidé vůbec tvrdí k tělesným útrapám. Ani s nemocnými a raněnými lidmi se nemazlili...“⁹⁹ Jinak ale využívá především přítomný čas.

Příběh se zaměřuje na rod Havranů, který očividně v době před začátkem příběhu neměl příliš štěstí, kvůli tomu neměl mnoho majetku, navíc ho sužovala zima a vlčí útoky. Nakonec ale musí přestat i pokusy o krádež zbylého dobytka a následné potyčky se zloději, přičemž ve středu dění bývá často dospívající nalezenec Havranpírko. Tomu jednou při lovu zachrání život mladík z jiného rodu, čímž mezi nimi vznikne přátelství, které ještě utuží Havranpírkova pomoc při sehnání dostatečného majetku, aby se jeho přítel mohl oženit s náčelníkovou dcerou.

První zásadní událostí je záchvat jednoho z mužů, Divouse, nad špatným osudem, který se rodu drží. Útočí na rodový totem, protože se mu zdá, že bůh jim nepomáhá, ač mu vždy obětovali to nejlepší, co měli. Vzhledem k tomu, jak dlouhá byla zima a jak hladoví všichni byli, náčelník osady se ho snažil uklidnit, ale on s ostatními volali po mase, po zabití některého kusu z dobytka. Situace byla závažná, protože zvířat měli málo a zima se mohla ještě protáhnout. Náčelník nakonec vše uklidnil tím, že Divouse obvinil z výroby alkoholu, čímž si způsobil nedostatek potravy, a dal mu pěstí. Na druhý den vyhlásil lov. Tím se otevřela cesta k dalšímu dění, kterým byla krádež dobytka. Divousova pýcha totiž byla raněna, proto odešel z osady, a protože urazil rod Bobrů, na jehož příslušníky narazil, tak ho zajali. Vzhledem k tomu, že muži odešli na lov, tak zůstala osada nechráněná, přičemž Divous jim tuto informaci předal, protože se bál o vlastní život. Havranpírko se jim v tom pokusil zabránit, ale byl zraněn. I přesto se mu podařilo podat zprávu lovcům, kteří se tak mohli pustit po stopě Bobrů a dobytka a dopadnout

⁹⁸Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. Svazek 4/I S-T. Praha: Academia, 2008, s. 780-781.. ISBN 978-80-200-1671-34.

⁹⁹ŠTORCH, Eduard. *Osada Havranů*. Praha: Albatros, 1982, s. 33.

je dříve, než se dostali zpátky do jejich osady. Havrani je překvapili, porazili a dostali dobytek zpátky. Vzhledem k tomu, že na vlastnictví dobytka záležela celá budoucnost rodu jednalo se o událost extrémně závažnou. Vzhledem k tomu, že mezi rody Bobrů a Havranů panovalo příměří, nedala se takováto krádež očekávat. Naproti tomu Divousova zrada byla méně překvapivá, z toho, jak ho vypravěč prezentoval nebylo překvapením, že se v nebezpečné situaci zachoval jako zbabělec. Havranpírko mezitím působí jako zbrklý, ale odvážný mladík, který rychle uvažuje a jedná, proto není překvapivé, že se snažil bránit rodový majetek, ani to, že přišel na způsob, jak dát lovcům vědět, co se stalo. Celá událost má překvapivou dohru, v jejímž rámci se při mírovém jednání jeden z mladých Bobrů, Bobřík, zahledí do náčelníkovy dcera Veverice a nabídne za ni majetek, Divous je na základě zrady vypovězen z osady a Havranpírko získá na vážnosti mezi muži i ostatními členy rodu. Vzhledem k tomu, že dobytek si Havrani vydobyli zpět a usmířili se s Bobry, šlo o událost alespoň částečně vratnou. Nicméně hned další událost prokáže, jak snadno se takováto krádež mohla opakovat.

Další událost se odehraje, když je opět zajato stádo, tentokrát jinými sousedy, Volavkami. Ti si присvojili kozy a ovce na základě toho, že se jim zdálo, že se pasou na jejich území. Opět se do té rozepře zapletl Havranpírko, proto ho zajali. Pomocí lsti a hbitosti se však dostal z pout a dal se na útěk, avšak cestu mu zkrížil medvěd, kterého přemohl, čímž si vysloužil úctu Volavek. Členové rodu ho pak pustili i se stádem domů. Opět se jedná o závažnou událost, která mohla ovlivnit prosperitu rodu Havranů, ať už přímo kvůli ztrátě dobytka či kvůli boji, na který se Havrani chystali, aby získali zvířata zpět a pomstili Havranpírka, o němž se domnívali, že je mrtvý. Vzhledem k tomu, že pásli svá zvířata na svém území, nedalo se očekávat, že sousedící Volavky takto zareagují. Hlavní účinek měla tato situace na Havranpírka, který získal uznání rodu a zkušenosti s bojem s medvědem. Díky čemuž se celá krádež stáda vyřešila a zvířata byla vrácena. Vzhledem k tomu, že se jednalo o již druhou takovou krádež, tak se však dalo čekat, že se může situace opakovat.

Havranpírko také učil mladší chlapce znát přírodu a lovit, při jedné takové výpravě ho však napadne rys, což se stane zásadní událostí. Mladší chlapec, který ho doprovázel, běží pro pomoc, kterou se stane člen rodu Sokolů, Sokolí oko. Mezi ním a Havranpírkem rychle vyrostе přátelství, které nakonec oba zpečetí smísením krve, tedy sbratřením. Havranpírkovi šlo o život, proto se jedná o závažnou událost. Chlapec sám však upozorňoval na přítomnost rysa v jejich blízkosti, takže tušil, že by se mohlo něco stát. Tato událost změnila osud nejen Havranpírkův, ale i Sokolího oka, kterému později mladší chlapec zajistí Veverici za manželku. Zdá se, že

jejich přátelství má pevné základy, proto se nezdá, že by jejich pouto šlo zvrátit, ale asi ani zopakovat.

Pro celou osadu byla vždy důležitá návštěva kupců, s nimiž mohli směnit kožešiny za sůl. Kupci však náhodou zjistili, že Havranpírko má zlato, a proto to s ním směnili za veškerou jejich sůl, čemuž se všichni Havrani divili, protože podle nich zlatá zrnka neměla žádnou cenu, nedala se jíst. Nicméně právě tato směna pomůže protagonistovi pochopit, že kupci si zlata cení, a proto později za Divousovo zlato může koupit deset krav, aby se Sokolí oko mohl oženit s Veveričí. Na kupce narazí Havranpírko s přáteli náhodou, ale jinak se zdá, že směny probíhají pravidelně, proto se nejedná o nijak neočekávanou událost.

Pro každého dospívajícího chlapce byla důležitá zkouška dospělosti, Havranpírko by jí vzhledem k úspěchu při řešení problémů s dalšími rody skládat nemusel, ale přesto se jí podrobil. Zkouška se skládala z obratnosti a zdatnosti, z prokázání loveckých znalostí a z přežití v přírodě beze zbraně a pomoci. Při poslední části zavedl Havranpírko Sokolí oko ke zraněnému Divousovi, jehož manželku a následně i jeho potrhál medvěd. Mladí muži se starali o zraněného Divouse, ale Havranpírko nakonec odešel, zabil toho medvěda a vrátil se do osady, aby dokončil zkoušku. Doma se už o něj báli, když se vrátil, měl jim povídat, co se stalo a co zažil, ale on odmítl, vzhledem k jeho předešlým činům mu ale zkoušku i tak uznali a byl přijat mezi muže. Chlapec mohl jen těžko čekat, že jeho zkoušku naruší nález potrhaného Divouse. Jednalo se o událost neopakovatelnou a nevratnou, tedy pokud by nezradil rod, jako to udělal Divous.

Poslední událostí byl letní slunovrat, při jehož oslavě měl být pro Veveriči vybrán manžel, takový, který za ni nabídl největší majetek. Ucházel se o ni člen rodu Bobrů a jeden z kupců, ale nakonec jejich nabídku převýšil Havranpírko, který jménem Sokolího oka nabídl deset krav, čímž pomohl celému rodu a přátelům je štěstí. Všechny překvapil, protože si nedokázali vysvětlit, kde byl vzal prostředky na nákup zvířat, jak se ukázalo, tak zraněný Divous mu dal své zlato. Jednalo se o událost závažnou pro celý rod, který byl zachráněn z nejistoty, přesto největší účinnost měla na Veveriči a Sokolí oko, kteří tak mohli dát průchod své lásce. Tato událost byla nevratná a neopakovatelná.

Autor pojmenoval postavy dle nápadných znaků, vlastností a zvyků, které měly. Havranpírko dostal své jméno podle havraního peříčka, které měl u sebe spolu s váčkem zlata, o jehož ceně neměli potuchy, když ho našli. Kňučák, který se chlapce ujal, získal jméno dle svého kňučení, Divous dle své prudké povahy a jeho žena Vrtilka nejspíše pro svou činorodost. Část jejich komunikace tvořily skřeky a citoslovce, pro rod havranů bylo typické „krá-krá“.

Využita je lineární kompozice jen s občasnou referencí předešlých událostí, například vzpomínka na to, jak Havranpírko s Kňučákem lovili medvědici s medvěděttem či jak našli Havranpírka s polomrtvou matkou, jejíž rod vyhladila nemoc.

Děj se odehrává na území dnešní Prahy-Krče, nedaleko Vltavy. Centrem zůstává osada, ale většina událostí se odehrává mimo ni, mimo bezpečí. Vzhledem k Havranpírkovým znalostem se mohl chlapec snadno pohybovat sám kdekoliv v lesích. Příběh začíná koncem zimy, která byla pro rody vždy krušná, protože je sužoval nedostatek potravy.

Autor využil extradiegetického heterodiegetického vypravěče, který se v některých částech obrací přímo ke čtenáři. Objektem fokalizace je Havranpírko, jehož loajalita vůči rodu, odvaha, ale i zbrkllost způsobují že se často dostává do potíží, avšak často i pomáhá zachraňovat budoucnost celé osady.

Havranpírko si byl v dětství blízky s Vevericí, která byla o trochu starší než on, ale jak vyrostli, tak už to nebylo možné. Do dívky vkládá celý rod velké naděje, protože by za ni mohli získat velké bohatství a nástroje ke snazšímu přežití. Jeho pouto k dívce se však projeví, když na osadu zaútočí vlci, který se muži brání, jeden z vlků však zaútočil na Veverici, která vše sledovala a ani si neuvědomila, že by se sama mohla stát terčem. Havranpírko ji zachránil, za což mu dívka děkuje, on je v rozpacích, pokládá to za samozřejmost. Z této a podobných situací se zdá, že je do dívky Havranpírko zamilovaný, což se však nepotvrdí, protože nakonec ji získá pro svého pobratima Sokolí oko.

Chlapec byl i velmi zručný, což dokazuje to, že když ho muži nevezmou s sebou na lov, zabavil se prací na topůrku, jehož prohlubně vyplnil zlatem. Ve chvíli, kdy se rozhodli ukrást jejich dobytek Bobři, byl Havranpírko dostatečně duchapřítomný, aby se mu povedlo schovat alespoň část menších zvířat, avšak jeho strach o Veverici opět zvítězil, a proto se pokusil nepřátelům postavit přímo, díky čemuž byl zraněn. Jakmile se probрал, dal se do pronásledování, protože byl nejen houževnatý, ale také se cítil vinný za to, že měl osadu na starosti, když se krádež odehrála. Jedná se o plastickou dynamickou postavu, protože kromě zbrkllosti a rychlého uvažování má i dar pro poznávání přírody, čemuž učí mladší chlapce a přebírá tak na sebe roli učitele, zároveň ctí autoritu starších. Prochází vývojem, dospívá, dokáže lépe plánovat budoucnost. Svými odvážnými činy si vydobývá respekt nejen u příslušníků svého rodu, ale i u sousedních rodů. Umí pracovat se zvířaty, což se ukazuje, když dokáže vycvičit liščí mládě. Zároveň dokáže být tvrdohlavý, což prokázal, když se bez dovolení vydal s dalšími chlapci za pastýři, byl tak přítomen zrovna ve chvíli, kdy se Volavky zmocnily stáda, čemuž se snažil

zabránit. Prokáže hrdost, když je zajatec, ale zároveň si nenechá nic líbit a lehce vybuchne, díky své Istivosti se dokáže osvobodit, když blízko sedící ženu poprosí o vodu a využije její nepřítomnosti k útěku. Cestu mu však zkrížil medvěd a byl obklíčen nepříteli, v té chvíli preferoval roztrhání medvědem před potupením Volavkami. Jeho odvážný boj s medvědem vyhraje díky tomu, že veškerou zvířecí slabost využívá proti nepříteli. Volavky se na to dívali jako na divadlo, fandili mladíkovi, který dokázal medvěda svázat, ale už ne přitáhnout ho k zemi, naštěstí Volavky nadšení z představení pomohli a chválili mladíka, proto ho odvedli do tábora i s medvědem. Náčelník hovořil o tom, že stádo koz a ovcí bylo zajato právem, nicméně jeho statečné chování na ně zapůsobilo a udělili mu proto svobodu. Chlapce to překvapilo, podobně jako po záchraně Veverice, nezdá se mu, že by vykonal něco zvláštního. Večeří s Volavkami a vypráví jim o střetu s Bobry a všem, co následovalo. Havrani se mezitím chystali k pomstě, k boji, ale jejich předválečné rituály přerušil Havranpírkův návrat i se stádem, přičemž největší radost měl Kňučák, jak z míru, tak i z vnukova návratu, objímá ho.

Havranpírko byl obvykle samotář, s mladšími dětmi si příliš nehrál, dospělí ho mezi sebe plně nepustili, a tak trávil hodně času o samotě, v lese, občas ale bral s sebou starší chlapce, Kořínka a Oříška, aby je učil. Jednou šel s Kořínkem, učil ho znát stopy a chování zvířat, slyšel rysa, chtěl se mu vyhnout, ale zvíře skočilo na Kořínka, naštěstí mu to jen stáhlo kožešinu a pak už se do něj pustil Havranpírko, zatímco mladší chlapec utekl. Havranpírko byl pružný a mrštný, ale drápům šelmy se nevyhnul, byl raněn, přesto pokračoval v ranách sekyrou do zvířete, nakonec ho zachránil mladík z rodu Sokolů, kterého přivolal Kořínek. Sokolí oko dovedl chlapce zpátky do osady, kde Havranpírka náčelník s dcerou ošetřovali. Sokolí oko přicházel za Havranpírkem, bavili se spolu a s Vevericí, nosil novinky i ostatním členům osady. Při vycházce narazili Havranpírko se Sokolím okem a Vevericí a Kořínkem a Oříškem na kupce, kteří pak v osadě vyměnili kožešiny za sůl – od Havranpírka si vzali jeho zlato (dle něj „žluté kouzlo“) a nechali mu veškerou sůl, čemuž se všichni divili, pokládali to za nerozum od kupců, kteří kromě obchodu chtěli mluvit i o ženitbě, chtěli Veverici za ženu pro mladšího z nich, nabídli pět krav. To rozesmutnilo Sokolí oko, který si na dívku také myslel, ale žil sám, byl lovec, neměl majetek. Náčelník je pozval na svátek slunce, stejně jako Bobříka, že se rozhodne tam.

Přátelství mezi Havranpírkem a Sokolím okem pokračovalo, když Havranpírko zachránil spícího muže před zmijí, byli si kvit a rozhodli se uzavřít bratrství. Náčelník Havranů pak vyprávěl příběh o jiném páru takovýchto bratrů, kteří lovili zebra, přičemž jeden zradil druhého. Během konání zkoušky dospělosti Sokolí oko pomohl Havranpírkovi s péčí o zraněného

Divouse, když ten zemřel, vrátil se Sokolí oko do osady Havranů, kde čekal na letní slunovrat, na den, kdy měl náčelník Černý havran rozhodnout o ženichovi pro svou dceru. Havranpírko přinutil Sokolí oko zůstat, přestože to pro něj bylo těžké. Rozpoutala se skoro aukce, kdo dá za Veverici víc, všechny nabídky ale předčil Havranpírko, který nabídl deset krav jménem Sokolího oka. Nejprve mu nikdo nevěří, ale záhy se stádo objeví, Bobři a kupci odejdou s nepořízenou, Havrani chtějí po Havranpírkovi vysvětlení, on jim sdělí, že šlo o dar zlata od Divouse.

2.5 Don Pablo, don Pedro a Věra Lukášová – Božena Benešová

Božena Benešová (1873-1936) využívá svých hrdinek ke kritice společnosti (*Nedobytá vítězství*) a zdůrazňování význam přátelství a lásky (*Oblouzení*). Kromě toho přispívala do časopisů *Novina*, *Česká kultura* a *Lípa*.¹⁰⁰

Novela *Don Pablo, don Pedro a Věra Lukášová* se soustředí na několik dnů prázdnin v životě osiřelé jedenáctileté Věry Lukášové, kterou vychovává babička. Trápí ji neurčitost informací o jejím narození, přemýšlí, zda to, že se narodila dříve než devět měsíců po svatbě, předznamenává něco o jejím životě, o její povaze. Pomoci s řešením těchto otázek by jí měl soud, o kterém četla v dobrodružném románu, kterému však chyběl konec. Dívka se snažila vymyslet vlastní konec, přičemž dva hrdiny jí reprezentovaly míče, ale nebyla s těmi představami spokojená, zdálo se jí, že by to však mohlo vyřešit, pokud by soud provedla ve španělštině, protože román byl ze španělského prostředí. Do jejího života znenadání vstoupí starý pan Láb, který rád pozoruje děti z okna svého domu a o jehož rozsáhlých znalostech ví celé městečko, proto ho dívka osloví s prosbou o pomoc se španělským překladem. On souhlasí, ale než si ona do dalšího dne stačí rozmyslet potřebné věty, přijde o dona Pabla, kterého jí vezme chlapec, jehož zahrada sousedí s jejím tajným místem. Za panem Lábem tedy nejde, on si ji však najde, když s babičkou upravují tatínkův hrob na hřbitově. Babičku okouzlí, proto mu slíbí Věřinu návštěvu, aby ho rozptýlila, doufá také, že se dívka něco přiučí. Kromě toho dívka znovu potká zloděje svého míče, Jaroslava, s kterým se kupodivu spřátelí, když uhodne hádanku na jeho jméno a on na ni pozmění názor. Právě on jí pomůže, když dívka uhodí pana Lába poté, co ji osahává, a bojí se, že ho zabila. Ukáže se, že přežil, ale celá situace pomůže dětem si uvědomit vzájemnou náklonnost a možnosti do budoucnosti.

Děj se odehrává ve městě Panov, kde Věra s babičkou bydlí, pan Láb se tam přistěhoval a Jaroslav tam tráví prázdniny u tety. Dívka obvykle tráví většinu času mimo dům, cítí se volná mimo babiččin dohled, ale jakmile se něco stane, tak se uzavře doma a nedbá na babiččiny snahy ji povzbudit k venkovním aktivitám. Takto se uzavře po ztrátě míče a první návštěvě u pana Lába, který ji vyhodí, aniž by dívka tušila proč. Kromě toho má své oblíbené místo vedle klád u zdi cukrovaru, kterému říká „oblast“, protože má v oblibě slova na „o“. Tam se cítí bezpečně, proto tam sehrává soud nad dony Pablem a Pedrem. Poté, co ji na tam najde Jaroslav a vezme jí míč se tam necítí bezpečně, proto jde do parku, kde se s ním také setká. Nakonec místo sdílejí.

¹⁰⁰ *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. Svazek I A-G*. Praha: Academia, 1985, s. 200.

Příběh zasadila autorka do 20. let 20. století, což je patrné z toho, že Věra ztratila otce, když byla malá, v 1. světové válce a v době, kdy se kniha odehrává, jí je jedenáct. Příběh se odehrává v řádu několika dnů, možná i týdnů, přičemž nedochází k radikálním skokům.

Základními událostmi tohoto díla je setkání Věry s panem Lábem, když ho žádá o pomoc se španělštinou, protože to odstartuje jeho zájem o ni. Dalším zásadním bodem je setkání s Jaroslavem, který naruší její do té doby bezpečné místo pro hry, následuje to další jejich setkání v neutrálním parku, kde zjistí, že toho mají více společného, než by se zdálo. Jádrovou událostí je i setkání Věry a babičky s panem Lábem na hřbitově, kde dochází k legitimizaci jeho zájmu o ni. Následuje poslední setkání Věry s Jaroslavem, při němž se dívka svěří, co se odehrálo mezi ní a panem Lábem. Ač většinu knihy je objektem fokalizace Věra, v poslední fázi se jím stává Jaroslav, což vede k tomu, že scénu, kdy dívku pan Láb osahává dívka pouze vypráví.

Hrdinka plně žije svým nedokončeným příběhem o španělských donech, což se prolíná do jejího fikčního světa. Dává místům španělské názvy, přemýšlí, co by v které situaci udělala její hrdinka dona Elvíra.

Styl vyprávění se podobá Robinsonce, jde extradiegetického heterodiegetického vypravěče s přímým vhladem do dívčinych myšlenek, které těkají od tématu k tématu. Vypravěč se přizpůsobuje Věřině vnímání času, když označuje dobu před dvěma lety, kdy se pan Láb přistěhoval za „*tenkrát, velmi dávno*“¹⁰¹.

Vypravěčujce sděluje, že má tmavé vlasy a šedé oči, „*Nebylo to vůbec hezké dítě, nevzbuzovalo touhu ohlédnout se.*“¹⁰² Nosí obnošené nepadnoucí oblečení, z kterého vyrostla. Všude s sebou nosí míče. Je odvážná, bystrá a schopná rychlého činu, proto předstírá, že jí jeden z míčů utekl až pod okno pana Lába, aby měla příležitost s ním zavést řeč. Pan Láb hned začal a ona ho chytrými otázkami dostala k tématu jazyků, které znal a potvrdila si svou domněnku, že umí španělsky. Zdál se jí velice laskavý a ona si připadala, že situaci zvládla velmi dobře. Když se jí ptal na rodinu, tak měla sestavenou odpověď: její matka zemřela po porodu, otec následkem válečného zranění, ví, že je sirotek, zmiňuje svou babičku, u které žije. Pan Láb souhlasí, že jí pomůže přeložit, co potřebuje, ona má velkou radost, když však odejde, vypravěč setrvá u pana Lába, který prozradí, že prohlédl její lži.

¹⁰¹ BENEŠOVÁ, Božena. *Don Pablo, don Pedro a Věra Lukášová*. Praha: Československý spisovatel, 1972, s. 22.

¹⁰² BENEŠOVÁ, Božena. *Don Pablo, don Pedro a Věra Lukášová*. Praha: Československý spisovatel, 1972, s. 14.

Věra se vrací domů, jde o starý dům, se stejně staršími nájemníky. Babička pletla a vzpomínala při tom na mládí, na rozrušenost nad první láskou, na svatbu a narození syna, tyto myšlenky přeruší, když přijde Věra, kterou informuje o nutnosti vyprat záclony. Zdá se, že provoz domácnosti je jejich jediným společným tématem, jejich vnitřní světy jsou jen jejich vlastní, nesdílejí je spolu.

Nakonec si dívka sepsala věty k rozsouzení, aby jí je pan Láb přeložil, moc se jí k němu nechtělo, proto vzala zavděk záminkou, že si potřebuje věty ještě upravit, nejlépe se slovy na „o“. Nic ji však nenapadlo, což ji rozzlobilo, a proto vzala do ruky dona Pedra a hodila jím o zed', ale míč se odrazil víc, než zamýšlela, a zmizel v křoví. Zatímco přemýšlela, zda by mohlo jít o rozsudek, její soukromé místo, „oblast“, naruší o něco starší kluk, kterého míč trefil. Nejprve se navzájem urážejí, začne si ona, protože mu dost neslušně poručí, aby jí vrátil míč, on na oplátku uráží její věk. Ptal se jí na jméno, odpověděla, že se jmenuje Elvíra, jako hrdinka té knihy, také si to zdůvodnila jako El = španělský člen + víra = Věra). Chlapec byl menší než ona, přesto se na ni nepříjemně vytahoval, ale ona si to nenechala líbit, nakonec ho slušně požádala o navrácení míče, což on využije k vychloubání se, jak ji přivedl k poslušnosti, což v ní opět vyvolá prudkou reakci: on jí dá pěstí a míč si nechá.

Věru to několik dní trápí, cítí se ponížena a naštvána, babička se diví, proč vnučka tráví dny doma, proč nejde za kamarádkami, ale Věra jí odpovídá, že děvčata mají jiné plány. Babička ji lituje, že kvůli osiření, kterým rozumí ztrátu otce, jejího syna, nemá dívka jiné možnosti, jak trávit prázdniny. Věru to rozčílilo, byť na tatínka vzpomínala hodně. Babičku má ráda, přestože jí nerozumí a místy k ní má až shovívavý vztah, například předstírá, že neví, o jejím mazání se krémy a barvení si vlasů. Lituje, že nešla rovnou k panu Lábovi, neví, co se stalo s donem Pedrem, o dona Pabla nemá zájem, protože aby vynikla jeho dobrota, potřeboval by vedle sebe někoho, s kým by kontrastoval. V noci kvůli tomu nemohla spát. Bez jejích fantazií jí bylo smutno. Nakonec se vypravila za kamarádkami na hřiště, ale cestou musí projít kolem pana Lába, který věčně bývá v okně a sleduje dění, hlavně děti. Chtěla se mu vyhnout, ale on na ni zavolal, přičemž ji oslovuje zdvořilými slovy: „*Věruško, dítě mé, holoubku*“¹⁰³. Toto oslovení se jí líbí, přijde jí velice laskavé, muž se snaží vyvolat v ní pocit viny, že k němu nepřišla. Ona se mu svěřila, že je nešťastná, on ji pozval dál. Jeho pokoj nenaplnil její představy, vzniklé z jejich předchozího rozhovoru, kdy jí slíbil ukázat všechny zajímavé předměty, které získal během svých cest. Lichotí ji, jak je dospělá a ptá se jí po nejtajnějších tajemstvích života, za což ona

¹⁰³ BENEŠOVÁ, Božena. *Don Pablo, don Pedro a Věra Lukášová*. Praha: Československý spisovatel, 1972, s. 45.

považuje dichotomii dobra a zla a jejich rozlišování. Zdá se jí, že je mu špatně, proto se mu dívka snaží pomoci, ale on se naštvě a vyhodí ji.

Po tomto incidentu se dívka zase zdržuje doma, vzorně pomáhá, ale babičce překáží, nemůže si v její přítomnosti vzpomínat na mládí, posílá ji proto ven, diví se, po kom je tak tvrdohlavá. Vzpomíná na syna, na představy o jeho budoucnosti. Dívka se jí přímo ptá, co jí na ní vadí, dozví se, že její drzost, kterou rozhodně nemá po otci. Věra se pak ptá na matku, přičemž se dozví, že ji babička takřka neznala, poví jí pouze, že byla hezká, přičemž v duchu dodává, že Věřin otec jí oznámil svatbu teprve týden před jejím konáním, protože jeho manželka byla prodavačka, což neodpovídalo babiččíným představám. O rodičích tedy dívka skoro nic neví, na matku si nepamatuje vůbec, na otce jen trochu, zemřel ve válce, babička se už o ni v té době starala. Tento rozhovor vypudil dívku ven z domu, nemohla do svého koutu, protože tam minule potkala toho chlapce, který jí vzal míč, šla proto do parku, kde náhle dostala ránu donem Pedrem, ten drzý kluk ji provokoval, nechtěl jí míč vrátit, Věra zjistila, že dívka v zelené zástěře, která ji nazvala bláznem pro hru s míči, je jeho sestra. Chce se jí plakat nad vším, proto původně mířila do parku, vyplakat se. Chlapec zná její tajemství, od sestry ví o jejím hraní s míči a španělskými slovy, briskně vymýšlí epigram na její jméno, ona musí jeho uhodnout z další básně, s čímž dívka nemá problém, jmenuje ho Jaroslav Kohout. Za to jí on skloní poklonu, že je opravdu chytrá, dodává, že ženám poklony jinak vůbec neskládá, připustí, že může být blázen, ale jinak je velmi chytrá, což trochu otupí bolest ze setkání s jeho sestrou. Začnou si povídat a ona mu vypoví příběh dona Pedra a dona Pabla, jedna zlá žena vyměnila své dítě za dítě šlechtice, syn vychováván šlechticem byl krutý, zatímco ten druhý vyrostl ve správného muže, tuto pravdu Pablovi vyjevil jeho „otec“, proto se mladík snažil získat své postavení, ale neměl to jak dokázat. Motivem byl i sňatek s Elvírou. Od fikce přejde k realitě a svěří se mu, že je nešťastná, protože ji babička nemá ráda

Po tomto přiznání se mu Věra zase vyhýbá a zůstává doma, ale s babičkou musí na hřbitov, kde pokračují v rozhovoru o dívčíných rodičích. Babička označuje synovo manželství za „mezalianci“, lituje syna, není spokojená s vnuččíným chováním: jde příliš rychle, dívá se do cizích oken. Věra očividně má zkušenost s domácími pracemi a pomáháním babičce, sama připraví lucerničku na hřbitov, což kontrastuje kupříkladu s Robinsonkou, která byla v počátcích velmi nejistá při domácích pracích. Nad mrtvými rodiči truchlí Věra po svém, myslí si, že by neměla tolik volnosti, kdyby žili. Babička mluví o tom, jak se o ni stará z povinnosti vůči synovi, ale Věra má spíš otázky na matku, babička se bojí, aby dívka nezjistila, že se rodiče brali už když ji čekali, ale přemůže se, vědoma si základních hodnot a upozorňuje dívku, že

musí ctít i matčinu památku, matku označuje za hezkou a milující. To, že se dívka ptá na rodiče a vlastní narození, považuje za důkaz její zkaženosti, nicméně vinu vidí pouze v dívce, ač přiznává, že vyrůstala pod její střechou. Když se jí ale dívka zeptá, zda takové předčasné narození je hříšné a odsouzeníhodné, spatří v ní nevinnost, kterou chce zachovat. Jejich rozhovor ale přeruší pan Láb, jehož zelený klobouk vyvolá v babičce milé vzpomínky, což ji příznivě naladí vůči celému pánovi

Věře jeho přítomnost není vhod, ráda by pokračovala v rozhovoru o hříšných nástrahách, navíc si nebyla jistá účelem přítomnosti pana Lába, bála se, aby na ni nechtěl žalovat. On ji ale naopak chválí pro její zvědavost, s jakou po něm chtěla znalost španělštiny, ale s babičkou si notují v neporozumění mladé generaci. Věra odběhla, přičemž její hbité pohyby sledoval pan Láb s velkou radostí. Pan Láb si stěžoval na osamělost, ona ho těšila, svěřila se, že po synově smrti také propadala smutku, ale musela se překonat kvůli vnučce. Když viděla, že se pan Láb na Věru dívá bez odsuzování, kterým ona sama trpěla, a přidala k tomu svůj pocit viny, že nemiluje dívku dostatečně a nevychovává ji dostatečně dobře, navrhone panu Lábovi, že Věra bude chodit k němu na návštěvy.

Jaroslav přemýšlí o svém končícím se pobytu, má rád stroje, proto se pohybuje se strýcem v cukrovaru, který je však dle jeho názoru zastaralý a předpovídá mu už jen krátkou budoucnost. Trápí ho, že moc nevyrostl a že ho přerostla i mladší sestra Bětko, která se zdá velmi zlomyslná, schválně se trefuje do nejcitlivějších míst lidí. Hodně času tráví v zahradě, kde si čte, snaží se přimět své tělo, aby vyrostlo a čeká na Věru, která se ovšem neobjevuje. Když už se objeví, tak v naprosto jiné náladě než ji chtěl potkat, říká mu, že se s babičkou nehádá, že ji rozhovor na hřbitově přesvědčil o tom, že je ve skutečnosti hodná, ač se ve Věře a ve světě vůbec nevyzná. Jaroslav jí chce spravit náladu a vrátí jí proto dona Pedra, ona však nemá dona Pabla, zapoměla ho u pana Lába, přiznává také, že ji k němu babička pořád posílá, jako důvod mimo jiné uvádí i zničený rukopis pátera Benedikta z jedné historky pana Lába, k čemuž dívka pohotově a znale dodává, že takovýchto ztracených dokumentů bylo v historii mnoho. Věřiny myšlenky a promluvy působí velmi nesouvisle, mnohem více, proto, že toto setkání předkládá vypravěč skrze Jaroslavův pohled, lze tedy jen těžko odhadnout směr dívčiných myšlenek. Dívka mluví o tom, jak dona Elvíra vždycky věděla, co dělat v každé situaci, ale ona sama, že na to nemůže přijít, Jaroslava tyto řeči nebaví, odchází, dívku urazí, ona pláče, on se jí ptá, co se jí děje, proč pláče, ale ona se ho na oplátku ptá, zda nikdy nembrečel, aniž by znal důvod. On našťvaně odchází, ona se ho ptá, zda má jít pro ten míč, jeho tyto splašené změny v rozhovoru rozčilují, proto odchází definitivně.

Na Věru ale přestat nemyslel, uvažoval i o své osobnosti vůbec, trochu ironizuje vtělenou představou muže gentlemana. Připomíná si předchozí setkání s Věrou, přijde mu jiná než ostatní dívky, co zná, lituje jen, že není o něco starší, protože je mezi nimi asi tříletý věkový rozdíl. Před odjezdem chce ještě Věru vidět, stráví proto celý den procházením se po městě, žádná z dívek se mu nezdá rovná Věře. Nakonec ji najde blízko svého domu, oznámí jí, že druhý den odjíždí. Dívka je ve zvláštní náladě, chvílemi se směje, pak to zase vypadá, že pláče, zdála se mu opilá, proto ji poslal domů a byl celkově nepříjemný. Ona však šla na své oblíbené místo, odkud ji však chtěl násilím dostat domů. Ona mu řekla, ať se nebojí, že ji už nikdy neuvidí, ale že jí se také nic nestane, nemůžou ji popravit, protože ještě není plnoletá. To ho přiměje k zamyšlení a konečně se jí zeptá, co se stalo. Její první slova znějí, že někoho zabila, načež on horečně uvažuje, jak dívce pomoci, pak se uklidní a vyzve ji k vypovězení celého příběhu, ona mu vypoví, že šla k panu Lábovi, zčásti kvůli babičce, ale zčásti i kvůli sobě, protože se chtěla dozvědět o dobru a zlu, což je otázka, která ji trápila již od začátku díla, a zdálo se jí samozřejmé, že právě pan Láb bude moci tuhle záhadu rozřešit. On ji však připodobňoval k mladé komtesce, která pobláznila starého šlechtice, snažil se jí strčit míč za halenku, ale ona se bránila, on chválil jej temperament, mluvil o Bohu, který vše odpustí a začal ji osahávat, čemuž se ona ubránila stejným chvatem, který použil předtím Jaroslav na ni. Pan Láb se uhodil hlavou o stůl a padl k zemi, z čehož usoudila, že ho zabila. Jaroslav jde zkontrolovat situaci a přináší dobrou novinu, pan Láb žije. Věře se ulevilo, ale bála se, aby nežaloval babičce, Jaroslav ji ale uklidní. Pak se ponořil do myšlenek, co by dělal, kdyby šlo o jeho sestru či přítelkyni, že v tom případě by se musel muži pomstít, tyto myšlenky však přetrhne Věřino vyprávění, že ví, jak se rodí děti a že se ona narodila rodičům brzy po svatbě, což se doslechla od kamarádky, která to zase slyšela od matky a jejích kamarádek, přičemž se dospělí shodli, že věří Věřině babičce, že dívku vychová dobře, aby nenásledovala nepočetnou matku. Dívka přiznává, že od té doby neustále přemýšlí nad dobrem a zlem, nad hříchy, ptá se, kdo z jejich rodiny je dobrý a kdo hříšník, proto byl pro ni tak důležitý ten soud nad donem Pedrem a Pablem a dodává, že podvědomě tušila, že návštěva u pana Lába jí může odhalit více o zlu než o dobru, proto z celé situace pana Lába neviní, považuje ho za starého muže. Jaroslav se ale bál o její počestnost i o sestřinu, obával se, že nebude nikdo, kdo by Věru ohlídal. Tušil, že vzhledem k blížícímu se konci cukrovaru už další prázdniny nepřijede, proto navrhl, že až dospějí, tak se vezmou, Věra nakonec souhlasí. Vyrušila je babička, která jí vynadá, že místo toho, aby šla za ušlechtilým a znalým člověkem, tak tráví čas s cizím chlapcem, ale ona jí klidně odpoví, že věří v přátelství, což Jaroslava utvrdí v tom, že je Věra opravdu neobyčejná dívka a těší se na budoucnost.

2.6 Vlčí jáma – Jarmila Glazarová

Jarmila Glazarová (1901-1977) byla sama sirotek. Provдалa se za venkovského lékaře, který také brzy zemřel. Poté, co nastala doba hospodářské krize se přestěhovala ze Slezska do Prahy, kde pomocí svých děl vzpomínala na šťastnější léta, viz autobiografické *Roky v kruhu* či *Advent*.¹⁰⁴

V knize *Vlčí jáma* (1938) se odehrává příběh osiřelé dospívající Jany, která přijede k náhradním rodičům (tetě Kláře a otčímovi Robertovi), kteří se jí nejprve zdají opravdu laskaví a pobyt u nich jí dodává pocit bezpečí a jistoty, ale postupně odhaluje, o jak nešťastné manželství se ve skutečnosti jedná. Situace se ještě zkomplikuje intimním vztahem, který se vyvine mezi dívkou a otčímem, byť jde především o hluboké vzájemné porozumění. Vzhledem k tomu, že si oba uvědomují nemožnost naplnění tohoto vztahu, rozhodne se otčím přijmout místo nejprve v Opavě a později v Praze. To však zhorší psychický i fyzický stav jeho manželky, jejíž potřeby komunikace, naslouchání a utěšování musí naplňovat Jana sama, což se pro ni stává čím dál složitějším s tím, jak postupuje Klářina nemoc. Nakonec oba manželé umírají ve stejný den a zanechají tak všechny nepřímo zúčastněné v domněnce, že ta smrt je důkazem jejich opravdu nezvykle silné lásky.

Hlavní linie příběhu plyne chronologicky, ale je do ní včleněno několik příběhů z minulosti postav, paradoxně všech (tety, otčíma, služek) kromě Jany. Událostí, která rozpoutá celý příběh se stal Janin příjezd, díky kterému si otčím uvědomil, jak nešťastné jeho manželství doopravdy je. Následuje otčímovo stěhování do Opavy, které změnil poměry v domě a dá vyniknout tetině pravé povaze. Otčímův přesun do Prahy vše ještě zhorší, Jana se z pozice dcery přesune do role dospělé ošetřovatelky. Poslední událostí je smrt obou manželů, která zanechá Janu volnou a s možností jí svobodně zvoleného osudu.

Janin příjezd od Rozvadova má závažný dopad na otčíma. Zatímco tetu ji bere jako dalšího člena domácnosti, který poslouchá jejich příkazů, otčím si díky ní uvědomuje, jaký by jeho život mohl být, kdyby se oženil s někým jiným. V knize není vysvětleno, jak se Jana k manželům dostala. Největší vliv má její přítomnost právě na otčíma, kterého to vede k rozhodnutím, která mají od základů změnit jejich život, což ovlivňuje i jeho manželku. Vzhledem k tomu, že Jana k nim přichází takřka dospělá, dá se předpokládat, že pobyt u nich neměl být dlouhý.

¹⁰⁴ *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. Svazek I/A-G.* Praha: Academia, 1985. s. 802.

Stěhování do Opavy a otčímovo přijetí pracovní příležitost v Praze změni celou domácnost, protože služby se s nimi nepřesunou do nového domova. Zatímco pro otčíma se jedná o další výzvu, kterých už zvládl několik, pro tetu se jedná o závažnou věc. Musí opustit městečko, ve kterém strávila většinu svého života a kde se těšila zavedenému postavení a zvyklostem. Manželovo rozhodnutí je pro ni naprosto nečekané a zprvu nevídané, brzy si však najde radost v plánování nového bydlení a života. Nicméně pro Janu jde o obtížné období, tráví většinu času se zahořklou a klevetící tetou, což předtím bylo vybalancováno intelektuálními rozhovory s otčímem. Čtenáři vypravěč předkládá to, že otčím přijímá pozici v Praze jako důsledek jeho sblížení s Janou, ale později se ukazuje, že dívčina přítomnost způsobila už stěhování do Opavy. Poté, co se začne rozprodávat hospodářství, se dá proces zvrátit jen s obrovskými náklady. Přijetí pozice v Praze působí jako otčímovo zopakování přijetí pozice v Opavě.

Smrt hlavních postav je velmi závažnou, ale dopředu všemi očekávanou událostí. Teta se sice té představě brání, ale ví, že se smrti nevyhne. Nejvíce tak ovlivní Janu, která přežije a musí žít dál, přičemž se zdá, že ji čeká příjemná budoucnost. Vzhledem k tomu, že teta se chystala na stěhování a otčím již nějakou dobu pracoval v jiném městě, jejich vazby na Rozvadov byly přetrhané. Už z původu věci se jedná o nevratnou a neopakovatelnou událost.

V knize se mísí přítomný a minulý čas: „*Dveře ještě tiše vrzly... (...) Je tma, je ticho.*“¹⁰⁵ Volně se prolínají aktivity probíhající právě v ten moment s činnostmi a rituály pravidelně se opakujícími.

Dílo začíná první nocí hlavní hrdinky Jany v novém domově, jde pro ni o cizí prostředí a neznámé lidi, přesto se zdá, že se tam dívka cítí v bezpečí, zmiňuje, že je „*Snad posléze zas v útočišti, kde není třeba se bát zloby a čekat krutosti, být obelhán a vyhnán znovu o číslo dál.*“¹⁰⁶ Zdá se tedy, že má za sebou již nějaké špatné zkušenosti s předchozími domovy. Slyší to, jak jdou spát ostatní v domě, což trochu připomíná scénu z *Kuřete melancholika*, tady se však nejedná o žádné vášnivé výjevy, ale o klidné uložení se ke spánku.

Dívka vzpomíná na svou cestu tam, na vlak jedoucí tmou, zmiňuje, že je sirotek a spojuje tento svůj stav s opuštěností. Při vystupování z vlaku se bála, po odchodu ostatních cestujících se zdá, že zůstala sama, ale brzy ji najde Robert Rýdl s manželkou, kteří ji vřele vítají do své rodiny, berou ji za ruku a kolem ramen, což ji uklidňuje, zdá se nesmělá. Nová matka naopak pořád mluví, má pro děvče neobvyklý přízvuk. Do nového domova jdou pěšky, není to daleko.

¹⁰⁵ GLAZAROVÁ, Jarmila. *Vlčí jáma*. Vyd. v ČS 8. Praha: Československý spisovatel, 1981, s. 15.

¹⁰⁶ GLAZAROVÁ, Jarmila. *Vlčí jáma*. Vyd. v ČS 8. Praha: Československý spisovatel, 1981, s. 15.

„V těsném semknutí vchází trojice, kterou osud z opačných končin světa i života svedl dohromady, na malé jeviště své komedie.“¹⁰⁷

Knihy obsahuje množství popisů, krajiny, domu, lidí, občas je těžké rozlišit, co jsou Janiny myšlenky a co pouze vypravěčova snaha o určení prostředí, v němž se kniha odehrává. Vypravěč si všímá i drobných detailů každodenního života, například rozsvěcení lamp, a dodává jim nádech důležitosti, často využívá bohatých epitet, metafor a zživotnění předmětů: „Vzdechy se derou ze zásuvek prádelníků. Staré sklenice řinčí úzkostnými hlásky na policích příborníků.“¹⁰⁸ Květnatý jazyk doplňují zdrobněliny – ulička, domek, okénka, plůtek, chaloupka, zahrádka. Někdy jde ale o funkční využití jazyka, kdy vypravěč zdůrazňuje malost objektu, například v případě popisu příbytku sousedky Karolinky, který Janě připomíná pohádku O sedmi havranech, proto říká chlapcům, kteří zůstávají u Karolinky přes zimu, „havrani“. Možná i kvůli té drobnosti všeho cítí Jana ke staré paní okamžitou něhu. Karolinka ji jakožto sirotka lituje, předjímá, že život u Rýdlových pro ni nebude lehký, ale nabízí jí, že za ní může kdykoliv přijít.

Jedná se o extradiegetického vypravěče, který se však v některých chvílích vpraví do děje, ztotožňuje se s rodinou Rýdlových a používá výrazy jako „naše stáj“, kromě toho ale nic nenasvědčuje tomu, že by šlo o postavu příběhu. Pro heterodiegetičnost svědčí i jeho vševědoucí vhléd do myšlenek postav, do vnitřních monologů postav. Ty se mu otevírají postupně, nejprve vše sleduje z pohledu Jany, postupně se v některých momentech dostává i k myšlenkám tety a otčima. Každopádně lze jeho přítomnost v textu zaznamenat, jde tedy o odkrytého vypravěče.¹⁰⁹

Děj se odehrává ve Slezsku, proto se místy objevuje nářečí, případně němčina. Rodina bydlí ve slepé uličce, což je příznačné pro osudy všech jejích členů. Pro Janu se mělo jednat o nový začátek, k tomu ji koneckonců otčím nabádal, jakmile k nim přijela, místo toho se ale nechtěně stala účastnicí trpkého konce manželství, jehož rapidní zhoršení nevědomky způsobila svým příjezdem. Ač skoro dospělá, pořád byla závislá na vůli otčima a tety, přičemž se mohlo zdát, že hlavní rozhodovací právo měla teta, nicméně ty nejvýznamnější změny, stěhování a jeho přijetí pozice v jiném městě, inicioval právě otčím a teta se tomu musela přizpůsobit. Ještě více se však nabízí paralela slepé uličky s manželstvím Roberta a Kláry. Robert přešel z péče

¹⁰⁷ GLAZAROVÁ, Jarmila. *Vlčí jáma*. Vyd. v ČS 8. Praha: Československý spisovatel, 1981, s. 17.

¹⁰⁸ GLAZAROVÁ, Jarmila. *Vlčí jáma*. Vyd. v ČS 8. Praha: Československý spisovatel, 1981, s. 53.

¹⁰⁹ KUBÍČEK, Tomáš, Jiří HRABAL a Petr A. BÍLEK. *Naratologie: strukturální analýza vyprávění*. V Praze: Dauphin, 2013, s.125. ISBN 978-80-7272-592-2.

starší sestry do péče starší manželky, což mu mohlo zpočátku vyhovovat, ale časem si uvědomil, jak odlišní s manželkou jsou, jak hodně se liší jejich touhy a zájmy. Proto zaplnil svůj čas hledáním výzev a věcí ke zlepšení, zatímco Klára neměla o jeho pocitech ani tušení. Ne nadarmo o ní vypravěč prohlásil, že vidí jen svou vlastní pravdu, jen to, co vidět chce.

Vypravěč se postupně věnuje minulosti všech postav kromě Jany. Zdá se, že nový otec její minulost zná, čtenáři však představena není. Z náznaků se dá poskládat, že matku ztratila v raném dětství, otce později. Nic konkrétnějšího však není odhaleno. To ještě potvrzuje, že ač se zprvu může zdát jako nejdůležitější postavou právě Jana, nakonec se projeví jako pozorovatelka, která občas zasáhne do situace, ale má jen omezené možnosti. Vypravěč přizpůsobuje tempo odhalování informací o manželech tomu, jak k nim dochází protagonistka.

Jana je osmnáctiletá dívka, která plně věří, že na ni čeká nový začátek, je ochotná se přizpůsobit, učit se. Mezi ní a otčímem takřka okamžitě vzniká jakési pouto beze slov. Oba noví rodiče věří, že u nich dívka zůstane natrvalo, a chovají se podle toho. Paní je starší než její manžel, což Janě neunikne.

Říkají jí „slečna Jana“, přičemž nový otec se při vyslovení prvního písmene zadržává, což dokládá, že už není dítě, záhy uvádí vypravěč její věk, je jí 18 let. Nejprve jí vykají, ale paní domu jí brzy začne tykat, koneckonců budou spolu žít, ona zprvu používá „milostivou paní“, ale lehce si zvykne na „tetu“, přestože vykání se nezbaví. Tetin manžel obdržel od dívky skoro přezdívku „přísný otčím“. Pravděpodobně jde o bohatší rodina, protože mají 3 služky, přinesou jí dost jídla, koneckonců otčím má funkci starosty.

O Janině osudu rozhodla tetička už předem: měla se stát dobrou měšťanskou dcerkou, což jí vyhovovalo, po trápeních, kterými prošla, uvítala vyhlídkou na klidnou existenci, znamenalo to ale pro ni i to, že se musela učit vést domácnost. Ihned po přijmutí tohoto údělu vypravěč, jehož osobnost se projevuje narážkami na Janinu nehezkou minulost, začíná popisovat Janiny běžné dny. Jana má krásné dlouhé vlasy až po kolena, tetička jí pomáhá s česáním a úpravou vlasů, pro obě je to velmi intimní chvíle plná pocitů – pro tetu jsou to prožitky mateřství, pro Janu vzpomínky na matku, kterou očividně ztratila v raném dětství, zemřela na nakažlivou nemoc. Její otec v té době ještě žil, protože dívka vzpomíná na jeho zásah, když ji poprvé hrubě česala služebná. Toto je začátek hlubšího vztahu mezi tetou a Janou. Vypravěč často popisuje Janu jako opuštěného sirotka toužícího po lásce.

Jana se brzy včlenila do domácnosti, ve které slouží po celou dobu především jako pozorovatel. Otčím působí jako pán domu. Všichni na něj myslí, snaží se mu ve všem vyjít vstříc, kromě

manželky ho zbožňuje hlavně služka Martina. Jana ho pozoruje při prostírání stolu. U paní domu vypravěč často akcentuje její žlutou pleť, což umožňuje Janě vidět ten propastný rozdíl mezi vzhledem manželů, ještě mladý urostlý muž žije se starou ženou s prořídlymi vlasy, přesto jsou spolu už 20 let. Tento věkový rozdíl částečně odráží i odlišné oslovení „teta“ a „otčím“. V Janě to vyvolává spoustu pocitů, které ale nezvládá úplně pojmenovat – soucítí a pociťuje lítost, sama si není jistá, s kým soucítí a koho lituje, možná oba manžele. Po celou dobu totiž představuje most mezi nimi, jejich spojnicí. Přemýšlí nad vznikem tohoto manželství vůbec. Zatímco oni mají pomalé všední ráno, Janou zmítají tyto pocity.

Děj se odehrává zhruba rok po 1. světové válce, tedy v roce 1919, čemuž odpovídají narážky na příliš drahou kávu a na nedostatek, který Jana prožila. Kniha je členěna na čtyři díly, každý díl pak na kapitoly, které jsou číslované, ale nepojmenované, obvykle obsahují děj doplněný Janinými pocity a názory. Občas se však Jana objevuje pouze jako divák, jako pasivní objekt přihlížející ději, jehož pocity vypravěč předává čtenářům. Nechybí kapitola o služebných, o tetě, o otčímovi, ale o Janině minulosti se za celou knihu čtenář nedozví takřka nic, kromě obecných poznatků.

V domě koexistují dvě trojice: panstvo a služebné. Otčím se ráno po snídani zastaví v kuchyni, kde se Petrolina s Paulou neustále hašteří, poté vyráží do práce, manželka ho vyprovází. Jana se mezitím s radostí pouští do úklidu a seznamuje se tak s novým domovem, který působí stabilněji, než co kdy poznala. Jde o směs selského a maloměstského, místy i patricijského stylu, přičemž ani zdaleka nejde jen o architektonické prvky, ale i o chování jeho obyvatel. V jednom domě se tak, takřka nad sebou, nachází chlév pro dobytek i parádní pokoj. Janina siroba je zmíněna v souvislosti s válkou a se ztrátou hodnoty majetku a tím způsobeným nedostatkem, což kontrastuje s tím, že v tom domě je všeho dost, možná ne v nejlepším stavu, ale dostatek.

Otčím není jen starostou, ale i zvěrolékařem, který se snaží o osvětu a modernizaci poměrů. Proto pořádá přednášky o hygieně zvířecích příbytků, nemocech a úrazech, je také zastáncem družstevního zpeněžení dobytka, z čehož trochu zavání prokomunistické myšlení, minimálně zosobněné jeho osobou, aby nebyli sedláci šizeni a jejich výdělky snižovány v různých obdobích roku a kvůli trhu. Ke konkrétním případům však moc často volán nebyl. Jeho ordinace se také nachází v domě. Z oken je vidět na zdi okolních domů, což brzy začne Janě připomínat vězení. Zároveň to dobře znázorňuje představu tety v opozici k celému světu, od něhož je těmi zdmi oddělena. Rodina příznačně bydlí ve slepé uličce, což může být alegorie na manželství teta a otčíma. Jediným znakem života mezi těmi zdmi je ořech a zahrádka. Do ložnice kvůli

tomu skoro nesvítí slunce, což příliš nevádí, protože nejvíc času se stejně tráví v obývacím pokoji, kde je prostor na šití. V této souvislosti dává vypravěč tetě titul královny a Janu pasuje na její dvorní dámu, dívka se učí háčkovat, což je dle tety nutnost pro správnou měšťanskou dceru, což je role, kterou teta pro Janu vybrala. Byť se tato metafora již neopakuje, přesto by se dala uplatnit i v dalších částech knihy, protože teta bezpochyby vládne celé domácnosti a Jana vykonává funkci její společnice a pomocnice. Nabízí se paralela k Blaženě z *Robinsonky*, která si však tuto roli přisvojila sama. Teta má zpočátku trpělivost, ale přestože se Jana snaží, nedaří se jí to, není na to šikovná, takže musí často párat. Jak se ukáže v dalších částech knihy, teta Klára lpí na svých představách reality a nelibě nese sebemenší odchýlení od nich. Jak již bylo zmíněno výše, Janina role vyžaduje perfektní zvládnutí ručních prací, proto nutí dívku každý den v době otčímova poobědového odpočinku háčkovat a vyšívat. Přesto v těch chvílích vládne domácí klid, během něhož Jana vypráví svůj příběh pletoucí tetě, která se neubrání srovnávání Janina těžkého osudu spojeného s válkou a nestabilitou s jejím vlastním mládím, které se neslo ve znamení dívčích přátelství v penzionátu a hudebních a kulturních akcí.

Otčím má velmi výsadní postavení v domě i proto, že je zde jediným mužem, roli čeledína totiž zastává statná Paula. Kromě toho se stará i o kulturu, hraje na harmonium a zpívá ve slezském nářečí, improvizuje i melodii ke známým písním. Při zpěvu ho opouští jeho občasné zakoktání. Janu uchvacuje hudba i otčímovo nadání, od myšlenky, jak je ta hudba krásná se dostává k tomu, že otčím je krásný. Následně je Jana svědkem intimní scény mezi otčímem a tetou po dohrání písně, přestože vypravěč označuje tetu ve vztahu k manželovi jako mateřskou, to však naruší nálezu chlupu uprostřed čela. Janu to přivádí do hlubokých rozpaků, od krásy hudby a jejího světa jde o tvrdý návrat do nejnižší reality

Jana nejdřív musí zůstat pouze v domě a na zahradě, protože ještě nevypadá jako správná měšťanská dcerka, je asi viditelně podvyživená, což by nevrhalo dobré světlo na domácnost. Janě to nevádí, je jaro, zahrada je plná života, čemuž vypravěč věnuje náležitou pozornost, popisuje, jak ptáci štěbetají a vyvádějí mladé, rostliny kvetou, mezi jinými zmiňuje i kuřata a jejich chování, což je zajímavou paralelou ke *Kuřeti melancholickovi*. Jana se poprvé pouští do práce na zahrádce, s půdou, teta je i v tomto mnohem zručnější a zkušenější, pracují spolu s Martinou a Paulou, které ryly, čímž odbyly těžší práci, zatímco na paní zbylo sázení. Zahrada sousedí s tetkou Karolinkou, s níž se Jana spřátelí a naprosto samozřejmě jí pomáhá.

Po nějaké době jde Jana poprvé mezi lidi, na nedělní mši, při níž otčím hraje na varhany a zpívá, zatímco teta s Janou sedí v první lavici, v níž sedávali po generaci tetini předci mlynáři. Následuje popis kostela a jeho výzdoby a slavnostní nálady, nechybí ani popis zúčastněných

lidí, kteří se po mši shlukovali na rynku. Zde jsou patrné rozdíly mezi sociálními vrstvami, zatímco venkované přišli ve svátečním oblečení, které původně bylo jejich svatební, měšťané byli naparádění. Přesto i zde jsou patrné stopy války, která způsobila, že ničím oblečení nebylo tak skvělé, jak by mohlo být. Následuje Janina promenáda, kde si ji všichni prohlíží a samozřejmě se hlásí k otčímovi, který byl očividně oblíbený pro svou vlídnost a ochotu pomoci nejen doma, ale i mezi občany – naopak teta se všemi zdaleka nevycházela, Janu upozorňovala na to, s kterými lidmi se má bavit a s kterými ne, protože se s nimi nějak poškorčila či ji pohaněli. Teta je při této hodinové procházce zavěšená do Jany, čímž dává světu najevo, že se o dívku dobře stará, ale také si tím kompenzuje svou osamělost, což si Jana uvědomuje a se soucitem přijímá. Dívka neví, proč jsou proti tetě obyvatelé městečka tak nepřátelsky naladěni, ale teta jí říká, že jí závidějí, mimo jiné manžela a pohodlný život, slíbí jí, že jí to jednou vysvětlí podrobněji, nicméně tohle je první známka toho, že všechno není tak klidné a přívětivé, jak se zpočátku zdálo. Čtenář může nabýt dojmu, že ta nepřátelská atmosféra vůči tetě je způsobena tím, že si vzala o 16 let mladšího muže, později ale čtenář dochází k tomu, že to je tetinou povahou.

Paula nebydlí s rodinou, ale má vlastní domek, pracuje jako čeledín, což vypravěč komentuje tak, že šlo původně o nezbytnost v době války a už tak zůstalo. Paula má silnou až mužskou postavu, takže se na tu práci hodí. Jana k ní necítí nic pozitivního, spíše až odpor kvůli její smyslnosti. Po ukončení polních prací se odjíždí do různých moravských klášterů. Hádá se často s Petronilou, která nesnáší zvířata a nemá s nimi trpělivost, což často řeší jejich bitím. Paula jí často dělá naschvály, že jí něco postaví do cesty a podobně. Petronila původně sloužila ve mlýně tetiny rodiny, v mládí byla hezká a obletovaná mladíky, ale ona na jejich obtěžování reagovala vždy velmi prudce, až agresivně, což nečekali, nicméně je to od ní odradilo. Teď, když je stará, občas mívá Petronila melancholickou, tesknou náladu, to se vydá na půdu, kde má stále připravenou svou výbavu. Pak je tu Martina, která se nestará ani tak o zvířectvo a venkovní hospodářství, jako o domácnost samotnou, je tak s Janou nejvíce a oblibuje si ji. Jako mladá sloužila v jiné vesnici a měla tam milého čeledína, ale stýskalo se jí po domově. Často si prozpěvuje, má astma, je hluboce věřící.

S jarem se stěhuje Janina výuka ručních prací ven, díky čemuž má teta možnost vyzvědět všechny novinky a klepy. Její vlastní život je totiž poměrně jednoduchý, je šťastně vdaná, zaopatřená, nad rámcem každodenních, nemá jiných starostí, kromě své neoblíbenosti v městečku, což ji ale více tíží jen při promenádě po bohoslužbě jednou týdně, kde je ta nevraživost vůči ní nakombinovaná, a tedy zvýrazněná. Teta má mohutnou postavu a díky

svému původu je sebejistá a zvyklá vyjadřovat své názory, čímž působí majestátně. Na malé každodenní procházce se teta potkává s paní Schillingerovou, která mluví německy a patří mezi tetiny přítelkyně. Mezitím otčím pobývá ve vinárně s další městsku honorací: advokáti, soudci, ředitel školy, kněží. Na rohu náměstí na něj teta čekává, aby ho mohla obejmout a ukázat tak celému městu, že se pořád mají hodně rádi. Otčím Janu žertovně oslovuje „domácí skřítek“ a ptá se jí, zda nic nepřipálila, Jana se tomu směje, očividně má s otčímem blízký vztah. Přes svůj věk působí dívka mladě, což ještě podtrhují její copy.

Během ručních prací teta mluví o manželovi, pro kterého má nejrůznější zdobnělá oslovení. Pokud o něm mluví, používá neutrálnější varianty Robert a Robertek, ale přímo ho oslovuje: můj bobečku, bobku. Autor využívá polopřímou řeč „*Odpoledne usedá teta s Janou před domem, sloupky se řadí a řeč pomalu plyne. Robertek rád třenou bábovku, ale nesmí být suchá. Robert hrozně nenávidí suché těsto. Pamatuj si to, Jano, muži nemají rádi suché těsto.*“¹¹⁰ V průběhu těchto rozhovorů si Jana uvědomuje, že jedinou a hlavní náplní tetina života je starost o manžela, což je pochopitelné, protože koneckonců děti neměli a o domácnost a hospodářství se staraly služebné.

Jana ztratila rodiče v dětství, takže má některé nedostatky ve vědomostech. O světě a dějích v něm ji informuje večerní otčímovo vyprávění, při němž mluví o válce, o hranicích, o revolucích a politice. Jana s ním někdy debatuje, je zatím spíše idealistkou, zatímco on je realistou. Janu to nesmírně baví, touží po nových znalostech, také otčím rád vidí, že jeho takřka výuka formuje mladého člověka. Zároveň jde o rozhovory jiné, než vede se ženou, která se o takovéto věci nezajímá a považuje je nevhodné pro mládež a pro dívky vůbec, na ženách cení jiné kvality – především schopnosti vést domácnost, vařit.

Tuto tvořící se všednost, která v nějaké podobě fungovala už před Janiným příchodem, naruší tvorba nového státu a zprávy od zemské vlády. Otčím sám měl valný podíl na udržení češtiny a českého národa, zasloužil se významně o napojení městečka na železniční trať a následně i o vznik odborné hospodářské školy, přičemž musel čelit nepřízni úřadů, zemského výboru, c. k. úřadů. Díky svým vlasteneckým neúnavným snahám proslul po celém Slezsku, a proto dostal nabídku vybudovat veterinářskou službu v Opavě. On sám si však připadá velmi osamělý, ani ne tak fyzicky, jako psychicky, viděli jsme to lze na tom, jak si užíval podnětné rozhovory s Janou. Z tohoto důvodu se pouští do nových a nových výzev a úkolů, aby nemusel myslet na svou samotu a nepochopení, a aby zaplnil prázdnotu. Stěhování je nejtěžší pro tetu, která prožila

¹¹⁰ GLAZAROVÁ, Jarmila. *Vlčí jáma*. Vyd. v ČS 8. Praha: Československý spisovatel, 1981, s. 47.

v městečku celý svůj život a měla tam už vybudované určité postavení. Plánují si dům ponechat jako letní byt, ale část ho pronajmout. Na druhou stranu tetu láká opavská kultura, koncerty, divadelní představení, posezení v kavárnách. Otčím se nicméně musí stěhovat o pár měsíců dříve, protože likvidace hospodářství potrvá delší dobu, tetě Kláře se bude stýskat, nechce ho pustit samotného. Není to pro ně první odloučení, otčím strávil ve válce dva roky. Robert Kláru těší, že má přece Janu jako společnost.

Vše se točí jen kolem plánovaného stěhování, mluví o tom celé městečko. Nářečí i němčina jsou přeloženy na konci knihy. Život v hospodářství pokračuje dál, je jaro, rodí se mláďata v hospodářství: telata, kůzlata, kuřata – vypravěč se tady uchyluje k „my“: „*Máme ted' kozu a tři kůzlata...*“¹¹¹ Odchod celé rodiny je naplánován na podzim. Otčím si do té doby našel v Opavě byt u staré vdovy. Došli k rozhodnutí, že Paula ani Martina s rodinou nepůjdou, Petronila ještě nebyla rozhodnutá.

Otčímova nepřítomnost činí byt zdánlivě prázdným, žije se skromněji, více jsou s tetou venku, za což částečně může i počasím. Přípravují výzdobu a užité látkové věci do nového bytu, s čímž jim pomáhá paní Schillingerová, jejímž srdečním městem je Olomouc (a mluví německy, čemuž ale asi obě rozumějí?) a doufá, že se z tohoto městečku odstěhuje, až se její syn ožení. Janu ta práce a řeči nebaví, radši by byla někde jinde, někde kde by bylo dost přírody a volného pohybu. Dochází ke zžitování ořechu, který je jedinou „živou“ věcí mezi stísnujícími zdmi. Navečer se objevují další sousedé, hlavně obuvníci, kterých byl dříve Rozvadov plný a pustí se do vyprávění o ševci Cvajcolovi. Zmíněny (a asi i zpívány) písně o ševcích.

Teta s Janou se vydávají za otčímovou původní rodinou do vesnice Drachkov, jedou tam vlakem. Rozsáhlý básnický popis přírody, hlavně rostliny. Jde o statek se sadem, teta se tam očividně vyzná, vchází do domku sebejistě jako by tam byla doma, objímá tchyni a ptá se po švagrové – mluví nářečím x vypravěč mluví spisovně český, až básnický (krom krajových výrazů: robečka, chlop...). Stavení je chudé, ale teta se naporádila a ověncila zlatými šperky, jako kdyby jela na honosnou návštěvu – Klára vysvětluje tchyni, že je z Roberta úředník v Opavě a že se tam za ním postěhuje i ona s Janou. Stará paní je z toho dojatá a pyšná na syna. Vrací se otčímova starší sestra Maryka, která je mu podobná (říká vypravěč, ale dá se předpokládat, že na to nahlíží Janinými očima) a vdova. Vypravěč popisuje fotky na zdi, díky čemuž představuje otčímovu rodinu – několik bratrů s různými osudy a sestry – Maryka se stará

¹¹¹ GLAZAROVÁ, Jarmila. *Vlčí jáma*. Vyd. v ČS 8. Praha: Československý spisovatel, 1981, s. 54.

o matku na výměnku, zatímco bratr Adolf je alkoholik, který přivedl statek na mizinu. Tetu baví poslouchat o těžkých osudech ostatních (zatímco zpočátku je teta představována /vypravěčem nebo Janou?/ jako hodná a laskavá žena, která přijala Janu s láskou a vřelostí, postupně ji vypravěč vykresluje méně a méně sympaticky – je to drbna, nedbající učení a informací o důležitém dění ve světě, zajímají ji jen nízké věci, nemá ambice, jen péči o domácnost). Opět se zobrazuje ztotožnění vypravěče: „*Jen u nás je spořádanost a láska.*“¹¹² – Maryka vzpomíná na dětství a útrapy: práce již od raných let, nepřízeň počasí, vyhoření statku, ztrátu otce. Jediný Robert to dle ní dotáhl daleko. S bratrem Blažejem oba hráli na hudební nástroje, navštěvovali gymnázium v Opavě, později studovali ve Vídni, tam s nimi byla Maryka jako dozor a pečovatelka a měla s sebou i malého bratra Adolfa, kde se Robert z velké části zbavil koktání. Pro tetu je těžké vcítit se do pocitu nejchudších, protože ona sama pochází z bohaté rodiny, která nedostatek nepoznala. Tím je otčím blíž Janě, která strádání poznala za války. Robert z rukou pečovatelské nejstarší sestry přešel po uzavření sňatku do péče starší a zkušenější manželky.

Postupně do stavení Robertovy matky přicházejí další příbuzní, jeho sourozenci s dětmi a podobně. Na Janu je těch neznámých lidí příliš, a proto se přidá k Robertově matce za pecí, příbuzní se na ní dívají s nedůvěrou – teta připomíná soudkyni, všichni k ní přistupují a ona na nikom nenechá nit suchou. Mezi těmi obyčejnými lidmi působí velmi přepychově (a patřičně si to užívá). Příbuzní mají chtivou povahu, doufají, že vzhledem ke Klárině bezdětnosti bude dědit někdo z nich, proto se k ní tak vtírají, a proto nejsou nadšení z Jany. Cestou na vlak teta Janě oznámí, že dědit z těchto chamtivců nebude nikdo, možná proto si vzali do péče Janu. Je znát, že jimi pohrdá a má škodolibou, zlomyslnou radost z toho, že oni se můžou přetrhnout, aby si ji naklonili, ale nakonec její peníze nedostanou. Na druhou stranu oni mají jeden druhého, jsou rodina, mají se svým způsobem rádi, i když se mezi sebou hádají, zatímco ona nemá už žádných příbuzných.

Popis příprav na stěhování – měli hodně cetek, vzpomínkových předmětů, z nichž většina patřila tetě. Kromě toho se ale musela uspořádat i domácí kasa a další dokumenty, nad kterými měla dohled také teta. Jde o dvě protikladné strany její osobnosti, jedna je sentimentální, ta druhá praktická a co se týče peněz šetřivá. Stěhovat do Opavy se mělo jen to nejparádnější. Jana díky tomu získává znalost nebo spíš pocit ohledně věku toho domu a jeho minulosti, včetně jeho obyvatel. Prohlíží si fotky zachycující tetinu minulost, její dospívání, zdůrazňován tetin

¹¹² GLAZAROVÁ, Jarmila. *Vlčí jáma*. Vyd. v ČS 8. Praha: Československý spisovatel, 1981, s. 63.

patricijský původ. Klára byla jedináček, a tedy rozmazlovaná celou domácností, měla všeho dostatek – jídla, oblečení, hraček..., její otec byl starostou, ona uměla perfektně německy, ve škole jí všechno prošlo, včetně šikany ostatních dětí. Po dosažení určitého věku odešla ke strýci do Vratislavi a tam se jí dostalo společenského vychování a naskytly se jí příležitosti navštěvovat společenské akce. Zdůrazňována tetina hřmotnost a nepatřičnost vidět ji v odhalených dívčích šatech, celou rodinu dokonce vypravěč označuje za poněkud zdegenerovanou. Pokládá se otázka, proč Klára navzdory svému bohatství nenašla v té Vratislavi ženicha, což se přisuzují její panovačnosti. Jana si také dává do souvislosti to, že v tu samu dobu, kdy teta byla slečnou pohybující se ve společnosti, tak Robert byl jen malým dítětem prožívajícím chudobu, opět narážka na věk a na rozdílné sociální postavení, tentokrát přímo skrz Janu. Ne vždy je tam Jana takto zmíněna, že si to myslí ona a ne vypravěč. Vzpomínky na dětství jsou v ložnici v prádelníku, na pozdější život pak v salonu: starý nábytek, obrazy, díky kterým se Jana dozvídá, že teta už byla jednu předtím vdaná. Vypráví, že když se vrátila z Vratislavi domů, stýskalo se jí po atmosféře a společenském životě, navíc potřebovala ženicha. Sňatek nakonec domluvila jedna obchodnice Kolářka. Šlo o muže patřičného postavení, ze statku s dobrým zázemím a vychováním. Klára se do něj zamilovala, on měl však spoustu jiných zájmů: práci, hudbu, knihy, veřejné dění, umění, ne nepodobné Robertovým zájmům, ona se cítí při rozhovorech a celkově v manželství odstrčená, protože dřív byla zvyklá být ve všem první. Nebyla schopná mu dát dítě. V době, kdy on umíral na rakovinu jater, se jí začal hnusit a ošklivit, což vyvolalo její po zbytek života trvajícím odpor k nemocem a nemocným lidem. Po sedmi letech od sňatku zemřel.

Měsíce plynou, nastává senoseč, otčím se vrací na víkendy, kdy vždy panuje slavnostní nálada. Otčím však v těch dnech tráví hodně času u souseda-radního, díky čemuž zůstává v obraze a ovlivňuje dění v městečku. Jana má večer stále plno otázek, protože jinak se přes týden u ručních prací velmi nudí. Teta žárlí na souseda i na Janu, ale nakonec ji upokojuje fakt, že manžel je v jejím domě, jí její jídlo a je v její společnosti aspoň ty večery. Chodí se projít do polí, kde se Jana cítí nejvolněji, užívá si pohybu a přírody, teta ji chce kárat, ale otčím jí vysvětluje, že dívka prožívá opožděné dětství. Teta plánuje, co budou v Opavě dělat, hlavně ona a Robert, má svoji vysněnou představu, kterou chce zrealizovat stůj co stůj. Jednou během ručních prací příběhne za nimi jedna dívenka z města, má se k Janě, zatímco teta z ní tahá rozumy, vše si přibarví a hned drb posílá po sousedech. Janě je to silně nepříjemné, uvědomuje si, že právě tohle je důvod, proč se tety všichni straní. Pro dívku je těžké srovnat si tuto zlou stranu tetu s tou milující vůči Robertovi a do jisté míry i vůči Janě.

V červenci se koná v Opavě Matiční den, oslava českého národa, kde samozřejmě Robert nemůže chybět, vynechat tuto událost nechce ani teta, která bere Janu s sebou. Připravují se na tu událost šaty a Jana nemá srdce říct tetě, že jí nesluší klobouk. Podotýká zásadní pravdu o tetině charakteru: neustále klame sama sebe. Jana má z výletu a z oblečení ohromnou radost, objímá tetu a celkově je šťastná. V Opavě je všude mnoho lidí, což Janu trochu děsí, takže se drží tety jako klíště. Robert je rád vidí, říká Janě, že už je z ní dáma, Jana si všímá otčímova pohledu. Při procházce městem se trochu bortí tetiny ideály a představy. Všude jsou totiž noví lidé, móda se proměnila, není prostě tak význačná jako v jejím rodném městečku. Naopak Roberta zná spousta lidí, kteří se k němu hlásí. Vznikne trapas, když považují za jeho ženu Janu a tetu za jeho matku. Otčím si uvědomuje, že vzhledem k tomu, že je tu tolik nově příchozích, je možné, že se tento omyl bude opakovat, oproti malému městečku, kde všichni znají minulost každého. Tetu bolí hlava z příliš těsného klobouku, který je ohromně staromódní a nevkusný, a proto si tohoto prvotního omylu nevšimne. Jana s otčímem se jí snaží přesvědčit, aby ho sundala, ale neúspěšně, při obědě na ně kvůli tomu všichni zírají, Jana se proto pouští do vedení rozhovorů, aby odpoutala pozornost, otčím si toho všímá a oceňuje její snahu. Následuje průvod a proslovy, otčím je důležitou a známou postavou, takže všichni sledují i zbytek jeho rodiny, posmívají se klobouku. Zajímavé je, že Jana je spíš jen pozorovatelem než aktivním činitelem, ač trochu přebrala iniciativu s tím kloboukem a rozhovorem v jídelně, také toho nevíme moc o její minulosti ani osobnosti, důraz je hlavně na tetě a trochu na otčímovi. Teta se rozhodne, že bude muset přizpůsobit své odívání nové módě, když se dostane z těchto myšlenek a plánů, tak zjistí, že je jen s Janou a Robert se někam ztratil. Lidé se po nich dívají, teta zpanikaří a začne otčímá volat, dokonce se ptá kolemjdoucích lidí, z nich někteří jsou velmi vysoce postavené osobnosti a ptá se po svém „Robertkovi“ a „bobečkovi“. Jana opět zachová klid a snaží se tetu přesvědčit, aby zůstaly na hlavní křižovatce, ale tetina panika spolu s do té doby nepoznaným pocitem nedostatečnosti zvítězí. Nakonec Jana dostane tetu na tiché místo a sama jde pátrat po otčímovi, kterého nachází překvapivě rychle, chvíli zůstanou v tichu, pak se vrací k tetě, dostanou ji domů. Jana neví přesně, co se v otčímovi děje, ale vnímá celé tohle odpoledne jako velký zlom s následky pro budoucnost.

Teta je následující dny v rozpacích, ale Jana ji konejší, že šlo jen o úžeh. Podobně vlídný přístup a neskonale trpělivý náhled na věc má i otčím, ostatně jako vždy a na všechno, přesto Jana cítí jakousi změnu v tom, jak se dívá na vše a všechny doma. Vnímá i jeho smutek. To vše ale otčím omlouvá prací. Nakonec se ukáže, že otčím odjíždí na několik měsíců na ministerstvo do Prahy,

což teta těžce nese, ale nedá se s tím nic dělat. Jana ví, že se otčím takto rozhodl po příchodu domů z Matičního dne. Cítí neskonale lítost vůči tetě.

Jana se pro otčima změní z dítěte, kterému říká „domácí skřítek“, v mladou dámu, slečnu, kterou viděl v Opavě na matičním dni. Existuje mezi nimi jedinečná blízkost, Jana mu rozumí což dokazuje, jak lehce ho našla při Matičním dni, kde došlo i na objetí. Před oznámením té cesty do Prahy sledoval otčím Janu při ukládání na lůžko a řekl jí, že ona je tím, co mohlo být, ale není. Jakási intimnost mezi nimi.

Lidé v městečku mají radost z toho, že mají svého zástupce v Praze, myslí si, že se tak na ně nezapomene. Teta si toho navenek užívá, ale jinak ji šíří smutek a stesk, který se proměňuje v paranoiu vůči služebným a sousedům a v lakotu. Dokud byl otčím v Opavě, byly důležité soboty, nyní se tato důležitost přesunula na poštu a psaní dopisů: teta píše o domácnosti a o svém stýskání, Jana předává veselé historky a novinky z městečka. Paralela Jany s ořechem: dlouho byl jedinou živou věcí uprostřed zdí, s podzimem je jeho osamělost (stejně jako Janina) horší, ztrácí listy, zatímco Jana ztrácí veselost a dobrou náladu, propadá chmurám, nudí se, nemá nikoho, s kým by pohovořila o věcech, které jí zajímají.

Janu rozbolí zub, teta se svým odporem k nemocem, které získala v prvním manželství, se na ni nechce dívat, je k ní krutá. Jana nakonec jde k lékaři, aby jí zub vytrhl, on ji lituje a nabízí jí, že kdyby potřebovala, může k němu vždycky zajít, zdá se, že ho zaujala.

Při sklizení brambor se vedly mezi ženami řeči na všechna témata a především klepy, například i o lékaři-vdovci a o jeho zdánlivě neposkvrněném životě, což bylo samozřejmě krajně podezřelé. Knihař také nabídl Janě knihy a teta jí dovolila předčítat, což pomohlo, aby Jana neupadla úplně do bezútěšného stavu.

Pak se sklízí zelí, které se musí našlapat, ale při cestě do sklepa stará Petronila zakopne a upadne, ale teta má starost jen o rozbitou lampu, oproti tomu Jana pomáhá Petronile na nohy. Celkově teta začíná působit jako ta špatná a zlá, zatímco Jana je dobrá, nemá snad jedinou špatnou vlastnost. Opět se jde s černobílým viděním skoro až do absolutna, podobně jako v *Kuřeti melancholikovi*. Taky je patrný rozdíl mezi generačními ideály ženy: stará generace = ideál hospodyně, mladá generace = žena zajímající se o svět kolem sebe, intelektuálka a schopná hospodyně.

Od otčima po deset dní nepřišlo žádné psaní, což teta velice těžko nesla, propadala chmurným a žárlivým představám, právě Jana musela snášet většinu jejích nálad a bavit ji. I přesto je k tetě

laskavá a trpělivá, ne nepodobně otčimovu přístupu, povídá, když teta chce, mlčí, předčítá, hraje na harmonium i nedělá to – večer tráví ve společnosti tety Karolinky, jejíž příběhy Jana zbožňuje. Vypráví o starých časech, o zvycích, o náboženských svátcích, ne nepodobně jako Babička, nicméně tady je to vyprávění na pár stranách, ale jinak působí podobně: laskavá a trpělivá. Přes zimu u ní zůstávají chlapci-školáci, kteří by jinak museli docházet do školy a zpátky, což je v zimě a na podzim nepříjemné, protože je zima a brzy tma.

Otčím se vrací náhle, přijíždí v noci, jako první ho vítá Jana polibkem na rty. Podobně ho vítala i dříve, ale bylo to nevinné, stejně jako když se svlékala do peřin i před ním. Teta se objevuje vzápětí – přivítání s Janou je popsáno jako pro oba velmi emocionálně silně, ale tetin příchod vše zchladil. Jana žárlí, když vidí tetu s otčímem spolu, přijde jí, že teta k němu vůbec nejde, že vedle sebe působí nepatřičně. Otčím neopětuje tetinu lásku, rád by si vychutnal delší dobu s Janou. Zvláštní napětí mezi nimi přetrvává do druhého dne, nenarušuje ho ani teta, která je už ve své obvyklé náladě a stavu mysli. Naopak Jana je zmatená, neví, co dělat, lituje oba manžele, neví, komu má pomoci, na čí straně stát. Jde o směs pocitů, které se šíří při hudbě, kterou otčím hraje v kostele.

Od tohoto bodu v knize vidíme více do hlavy otčímá, který pořád myslí na Janu. Ta se mu svěřuje se svou duševní prázdnotou po dobu jeho nepřítomnosti a neradostí, s kterou vykonává ruční práce. Pak má zahrát před otčímem na harmonium, ale stydí se, teta se na ni zlobí, vyhrožuje, že náladovost jí trpět nebude.

Užití názvu díla:

Dvě jména se potácejí tmou, narážejí na plot zavřených dveří a otloukají se o jeho tvrdou jsoucnost:
Jano! Jano! Jano!
Otčíme! Otčíme!
To všechno nad propastí, zakrytou chvojím, nad vlčí jámou s trčícími noži.¹¹³

Otčím opět odjíždí, přichází svátek Všech svatých, který teta řeší pouze tak, aby měla co nejkrásnější hrobku kvůli okolí, sama se však pomyšlení na smrt a na mrtvé štítí. Jana se také dozvídá o tetině druhém manželovi, který byl opilec a nadělal si několik dětí se služkami, což neplodná teta těžko nesla. Nakonec byla ve 38 letech teta podruhé vdovou. Naznačen protiklad tetiny smyslnosti, která vedla ke všem její manželstvím, a Janiny čisté duchovní lásky.

Jana začíná pomáhat žákům od Karolinky, mluví s nimi o kráse přírody a oni jsou jí učarování, jí to poskytuje duševní potravu. Po návratu najde tetu, která si měří tep, který je velmi

¹¹³ GLAZAROVÁ, Jarmila. *Vlčí jáma*. Vyd. v ČS 8. Praha: Československý spisovatel, 1981, s. 124.

nepravidelný, a proto teta panikaří. Jana ji uklidňuje a obstarává. Opět se Jana projevuje jako dospělejší osoba než teta

Přijíždí Gertruda, otčímova neteř z Ostravy, aby pomohla se šitím nového oblečení. V noci ale mluví ze spaní, čehož teta využívá, aby získala informace, což se Janě přičí, až to nevydrží a vykřikne, aby dívku vzbudila, což tetu rozběsí. Téměř celý následující den s ní nemluví, a nakonec Gerta odchází domů. Nakonec se teta s Janou usmíří, ale vysvětluje jí, že na ní musí být přísná, když se chová nevhodně.

Jana má ráda přírodu, což je její další pozitivní vlastnost. Jana při ručních pracích a pauzách u toho přemýšlí o otčímovi, ačkoli si přiznává romantickou lásku k němu, tak ho stále oslovuje takto. Čtenář se tak konečně dozvídá další část jeho příběhu. Po studiích ve Vídni přišel do Rozvadova, kde měl zpočátku obtížnou pozici, protože lidé mu nedůvěřovali se zvířaty a s jeho novými postupy, navíc ostatní mladí muži byli už zavedenými přáteli, kteří společně studovali v Praze, slečny o něho neměly zájem kvůli jeho koktavosti a nedostatku peněz. To však nebyl nejmenší problém pro Kláru, která měla majetek, a naopak toužila po muži. Proběhla svatba a o něco později také vystřízlivění z původní fyzické přitažlivosti, kdy si Robert uvědomil, že on a jeho žena mají naprosto rozdílné myšlení a touhy. Manželčin majetek mu však pomohl k získání vážnosti ve městě, což korunovalo získání funkce starosty, a k vykonání mnoha dobrého pro český národ a obyvatele městečka. Jana si domýšlí, jak se asi musel cítit a co v něm probudil její příchod. Celkově se zdá, že mezi nimi panuje opravdu naprosté porozumění, co se duševního života týče.

Tetu stále trápí srdce a paranoia, její špatná nálada se odráží v jejím chování ke služebným, jen k Janě nechce být taková, protože to ona jí pomáhá přestát samotu i nepravidelnosti srdečního tepu, „srdcetřesení“, zároveň ji však až uráží Janin, z jejího pohledu neoprávněný, smutek, kterým se projevuje stesk po otčímovi a láska k němu.

Janě se proto nejlépe cítí u tety Karolinky a s chlapci. Karolinka vypráví o svém životě, o své životní lásce a o jeho smrti, o těžkém osudu, když musela sama žít a vychovávat syna, o práci pradleny a o práci v továrně. Další rána pro Karolinku přišla v podobě úpadku měny, kdy přišla o veškeré úspory určené pro syna, ten ale nakonec vyrostl a o matku se finančně stará. Chlapci to brali jako příběh z dávných časů, nelišící se od pohádek, ale Janu to dojíká, především Karolinčin přístup, a to, že zůstala laskavá a přívětivá navzdory svému osudu. Porovnává to se zámožnou tetou. Celkově je jakožto zámožná dost vypravěčem kritizovaná, ale třeba Robertova rodina, ač chudá, není nijak přehnaně romantizovaná, na rozdíl od Karolinky. U tety se hrají karty, musejí hrát i služby, ty jsou však po celém dni upracované a chce se jim spát, ale teta je

nenechá, Jana se zase bojí, aby náhodou nevyhrála, protože teta je pak bez sebe. Teta začíná připomínat dítě, na které se neustále musí brát ohledy a Jana musí být ta dospělá v jejich vztahu, pokud chce poklidně přežít v tetině domácnosti.

Advent je klidným obdobím, blíží se otčímův příjezd, naopak chlapci od Karolinky se chystají na odjezd. Jana je jejich oblíbená osoba, spolu hrají hru s postavami z Knihy džunglí. Teta se mezitím zdráhavě svěřuje otčímovi se svou srdeční slabostí, on ji chce okamžitě dostat k lékaři, ale ona je zacyklená, že je nemocná, že zemře, že je stará, on se jí to snaží trpělivě vymluvit.

Probíhají přípravy na Štědrý večer, peče se, vaří se. Jana přesvědčila tetu s otčímem, aby měli stromeček a ozdobili ho, což dospělí nikdy předtím nedělali, ale rozhodnou se jí to udělat kvůli. Pro Janu je stromek i způsobem ke vzpomínání na minulost. Otčím ji pozoruje při zdobení, chce slyšet její hlas, a tak mu vypráví příběh narození Ježíška, přičemž do role Melichara obsadí otčíma, včetně jeho koktavosti, která se projevuje především u slov na J: Ježíšek, jako předtím Jana, a vyzná mu tak lásku, ale i pochopení pro něj a pro jeho touhy v životě. Dojde na polibek, otčím pak odchází se projít a tento nový vývoj událostí zpracovat. Dlouho se ale nevrací, přestože má být štědrovečerní večeře. Nakonec přijde a snaží se ukonejšit tetu, a tak chválí vše a vede hovor. Teta napomíná Janu, aby nevzpomínala, protože právě tomu přikládá její smutný výraz. Dárky si nedávají, vše se kupuje, když je potřeba. Teta uznává, že s tím stromečkem to bylo hezké, říká, že jde o 23. Vánoce s Robertem, poslední Vánoce v Rozvadově – nakonec před spaním otčím vyznává Janě lásku.

Třetí díl – otčím chce brzy odjet, protože ho Janina přítomnost spolu s nemožností být jí nablízku, tak jak by chtěl, dráždí. Tetu to rozesmutní, což se projeví „srdcetřesením“, pročež se snaží vyvolat pocit viny v manželovi. Ten trvá na přivolání lékaře, který tetu uklidní, že je opravdu jen o nervózu, ačkoli později Janě přizná, že to může být vážné, nebo jen stářím. Zopakuje Janě svou nabídku, že za ním může přijít kdykoliv, a začne k nim docházet, zdarma, čímž alespoň trochu naruší rutinu. Tetu rád nemá, protože si o ní udělal obrázek ze stížností ostatních lidí z městečka, ale kvůli Janě se i tak přemáhá a přichází. S příchodem února se stěhování rychle blíží, teta začíná chystat finance, vyžaduje přitom nepřítomnost služek, přičemž svým chováním připomíná Janě divé zvíře. Teta se už nemůže dočkat stěhování, odpočítává dny. Její podezřívavost vůči služkám a její netolerance k jejich sebemenším chybám se zvyšuje. Při žehlení Janu přepadne vzpomínka na dětství, kdy byla se služkou pro tatínkovy límce, ale je to jen záblesk. Janu toto prostředí ničí, neustále probírat to samé téma (stěhování), být stále zavřená doma. Nad svou vlastní budoucností nepřemýšlí. Doktor se snaží tetu přesvědčit, aby nechala Janu více se pohybovat v přírodě, aby jí dovolila navázat přátelství

se stejně starými lidmi, respektive dívkami, teta to však rázně zamítá. Následuje cesta tety s Janou za nákupy do Ostravy, kde obhlížejí nábytek, nakupují látky na oblečení, mimo jiné i pro Janu, která se cítí tetě zavázána, což ještě více komplikuje už tak dost protichůdný vztah dvou žen.

Je březen, stěhování má proběhnout už v několika týdnech, opět se píše dopisy. Robert Janě slíbil, že Opava bude, ale ne tak, jak si teta představuje, proto se dívka bojí, co bude a jakou reakci to vyvolá u tety, která už plánuje stěhování do nejmenších detailů.

Teta dostává psaní, které vyústí v záchvat mrtvice. Jana, ač panikaří, bojí se obsahu dopisu i o tetu, tak přesto zvládne jednat, o tetu se provizorně postarat, zajít pro doktora, ale jsou to jen automatické reakce. Teta má ochrnutou půlku těla a nemůže mluvit, ale podle lékaře je to jen dočasné. Janu sžírá vina, je si vědoma, že všechno způsobil ten dopis, při jehož psaní otčím dozajista myslel na ni. Petronila má z tetina stavu zlomyslnou radost, která odpovídá tomu, že stará služka ráda bije zvířata a všemu nadává. V domě je bez tetina komandování a plánování ticho. Jana čte dopis: otčím odkládá stěhování až na podzim, zároveň požádal o státní byt v Opavě, což je logické, když pomáhá budovat stát, do té doby zůstane v Praze. Otčímovi je 48 let. Jana vnímá jeho dopis jako snahu oddálit rozhodnutí o své budoucnosti – má výčitky svědomí, považuje svůj příchod za narušení do té doby fungujícího manželství, to ona vnesla světlo do tmavých koutů toho svazku a ukázala jeho vratké základy. Cítí odpovědnost za postarání se o tetu, cítí, že nemá jinou možnost než se starat o oba manžele, ať je to pro ni jakkoliv těžké.

Během tří dnů se tetě navrací řeč a okamžitě začíná nadávat na Roberta, jindy je zase bázlivá smrti. Manžel o jejím záchvatu zatím neví, zlobí se na něj a žárlí. Vše obrací na peníze: dodává, že bez jejích peněz by byl otčím nikým, ale Janě se daří ji uklidnit a přesvědčit o důležitosti jeho práce. Tetina zloba se obrací na všechny změny, které nejprve Opava a posléze Praha přinesla do jejího/jejich života. Podobně smýšlí i Jana, která ale ví, že to začalo o něco dříve právě jejím příchodem. Jana má s tetou svatou trpělivost, trochu živenou i pocitem viny. Postupně se teta začíná i hýbat. fixuje se na dopis, který rozebírá do posledního písmenka, chce Robertovi vše vrátit, doufá, že bude sžírán vinou toho, co jí způsobil, těší se, že ho „podusí“, než mu odpustí. Doktor si ledacos správně domýšlí o zacházení s Janou a o jejím vztahu s Robertem a obdivuje dívku za její starostlivou péči o tetu a klid a mlčení, s kterým snáší své soužení (jak od tety, tak milostně). Přichází jaro, které před rokem přinášelo nové naděje spojené s Janiným příjezdem, teď však nese jen zklamání.

Otčím se vrací, smutnější než kdy dřív. Teta nejdříve spustí svůj proslov, ale nakonec mu samozřejmě odpustí, vymění si však, že se o ni bude starat on a že Jana se má jít projít na vzduch. Je zvláštní, že Jana často zmiňuje ten ořech (strom) a vypravěč přidává i další rostliny či zvířata, třeba domácí kočku, ale Jana není vidět s nimi interagovat. Bydlí ve slepé uličce, není i tohle samo o sobě vypovídající? O manželství Klára a Roberta, o Robertově životě, o Janině životě. Spousta zdí, jako vězení – pro koho? pro Janu? pro otčima? možná dokonce i pro tetu, která na tom všem tak lpí. Otčím mluví s Janou, přiznává jí srdeční vadu, kterou léta neléčil, především proto aby neznevýhodnil tetu, která, jak sám podotýká, má hlavní starost o vlastní život a své pohodlí. Jeho vada se po prodělané chřipce zhoršila tak, že mu nezbývá více než půl roku života, což je přesně do toho podzimu, na který slíbil stěhování. V duchu se zlobí na nespravedlnost osudu, že mu dal spatřit naději na jiný život v podobě Jany, ale navenek to nedává příliš znát, je jen smutný. Definitivně tak ukončuje hlubší vztah s Janou, nechce ji zarmoutit více, než je potřebné. Tento díl má jen 5 kapitol.

Čtvrtý díl – teta se vrací do svého živlu, vychází s pomocí paní Schillingerové a Jany ven, svou slabost zlehčuje a chlubí se Robertovým rychlým příjezdem. Uvnitř sebe se však cítí jinak, je ráda, že žije, užívá si to. Zprávy o jejím „návratu“ se roznesly po městečku a hned kdekdo přišel na drby (ať už je od tety získat nebo o ní) – Karolinčini chlupci už u ní nezůstávají, přesto hledají záminky, jak Janu vidět či jí předat drobný dárek v podobě květiny utrhnuté při cestě do školy. Jana se přesto utíká ke Karolince, kde se nemusí přetvařovat, ale může jen mlčet a rozjímat. Karolinka zpívá velikonoční písně, ty jsou však o smrti a smíření, což neodpovídá Janině stavu, protože ona smířená rozhodně není. Celkově se v knize objevuje hodně písní, možná se je autorka snažila tímto způsobem zdokumentovat.

Je opět jaro, teta rozhlašuje, že za tím odkladem stěhování je ona. Popisy přírody a odrazy v Janině duši, pořád tajně doufá, že se otčímova prognóza zlepší, že dostanou čas. Nicméně tetina vděčnost za návrat zdraví nevydrží příliš dlouho, brzy se začne na svět zase dívat skrz černé brýle, zdá se jí nespravedlivé, že všechny ženy mají muže u sebe, jen ona toho svého má tak daleko, proto také začne podezřívát doktora, že má zájem o Janinu ruku. Ona ale nechce dívku ztratit, bojí se, že by zůstala úplně sama, proto doktorovi zaplatí a odmítne jeho další návštěvy. Doktor ji v myšlenkách trefně nazve „silná slaboška“. Vypravěč (i skrze postavy) dobře popisuje ostatní postavy, hlavně tetu, dává do slov to, co si čtenář při čtení už stejně myslí, jen to vyslovuje a tím potvrzuje. Doktorovi je líto Jany, ale doufá, že někdy využije jeho nabídky a svěří se mu. Od jednoho z chlapců Jana obdrží štěně foxteriéra, které může zůstat jen

díky tomu, že Petronila proti němu tak brblala, až teta na just souhlasila s jeho přítomností v domě. Opět přijede Gertruda na šití oblečení, tentokrát ji teta vezme do ložnice, aby měla nerušenou zábavu, a jak vypravěč podotýká, aby se dozvěděla od ní vše „od otčenáše až po tvou defloraci“.

V červenci se vrací otčím, zdá se smířený se vším, k Janě proudí již jen otcovská láska, což ji uklidňuje, trochu ji to zbavuje viny. Teta se nyní snadno unaví, k otčímově proměně je netečná, je ráda, že se může před městečkem chlubit novým oblečením i manželem. Otčím jede za rodinou, loučí se nejen s nimi, ale i s krajinou svého mládí. Teta se cítí vykořeněna: už nemá typické starosti obyvatel městečka, protože pole už nevlastní, ale ještě není v Opavě, takže je v takovém bezčasi, o to víc však plánuje. Chce jet do Opavy podívat se na stavbu bytu, otčím se ji snaží mírnit, ale nakonec do vzdá, nemá na to energii. Teta je jak u vytržení, více jak rok nové bydlení plánovala a teď získalo nové a konkrétní obrysy toho, co ji čeká.

Po té návštěvě tetu opět chytne „srdcetřesení“ a slabost, nemůže vystát ani Janu, ani Roberta, pouze Robertovu mladou příbuznou Andělku. Jana tedy jde se psem Cvočkem na procházku, kde potká doktora s jeho dobrmanem. Doktor začne vyprávět o kráse života a přírody, o svých cestách za pacienty a na vtipné příhody s nimi. Jeho až líčení přírody jsou trochu podobná vypravěčově, ale jsou ještě více básnická a rozsáhlá, navíc v 1. osobě. Přiznává, že ho tíží samota, zmiňuje i lásku a připodobňuje ji k motýlovi, což odporuje Janině zkušenosti, pro ni je láska těžká věc, která by ji mohla lehce zavalit, je zatížena vinou a nemůže dojít naplnění. Krása přírody a její bohatost je vyzdvižena nad krásu umění. Podobně jako v Kuřeti melancholikovi, i tady jsou patrné názory autorky. Zatímco Šlejhar vyzdvihoval nevinnost dítěte, tady protežuje lásku k přírodě a ke vzdělanosti. Nakonec se doktor vyjadřuje stále jasněji, říká jí, jak moc na ni myslí a nabídne jí, aby se stala jeho ženou. Předtím také naznačí, že ví o jejích citech k otčímovi a radí jí, aby se zamyslela, zda nejde jen o soucit a vděčnost za poskytnutí zázemí. Ona odmítá, ví, že nemůže opustit ani otčima, ani tetu, oba ji potřebují. Lékař slibuje, že na ni počká.

Teta vyžaduje neustálou Janinu pozornost, chce, aby jí četla, přestože u toho často usíná, Jana je proto nevyspalá, protože teta vyžaduje Janinu přítomnost i v noci. Petronila bojuje se psem, dokonce ho zavře do kamen, Jana se ho snaží bránit, nakonec je teta vyhodí ven, tak jde ke Karolině, kde pláče, nejen pro psa, ale i pro sebe a své trápení a utrpení. Janiny nervy jsou napjaté k prasknutí, už uběhla lhůta, kterou měl otčím na život, vyčerpává ji teta. Ta slábne, hubne, žije jen Opavou, vše se balí a připravuje na stěhování, teta nad vším vzpomíná. V Janě zuří boj, v myšlenkách slyší hlasy otčima i doktora. Martinu teta vyhodila po astmatickém

záchvatu, což dovedlo Petronilo z pití, protože se náhle ocitla sama, neměla komu nadávat, nechají ji tam.

Otčím se vrací a když zjistí, v jakém stavu věci jsou, Janě se omlouvá, ta ho tiší, že to není tak hrozné. On jí pořád říká „skřítku“. Tetin stav se zhorší, ale ona je pořád oblečena a obuta, protože se podle ní umírá pouze při nemoci a při té se leží. Robert s Janou zůstávají s ní. Robert přemítá o svém životě, o svých úspěších, které však byly možné jen díky základu, který mu dala Klára, a z popudu osamělosti a touhy po věcech, co nemohl mít. Roberta povolají do práce kvůli dobytčímu moru v Polsku, ale teta jeho odchod už nevnímá. Pomáhá s ní tetka Karolinka, přichází doktor a sedá si k Janě. Nakonec volají z Opavy, že otčím náhle zemřel. Jana vzpomíná. Soused, s kterým se otčím o všem radil, nabízí, že vše zařídí, Jana píše otčímově rodině. Při sebezpytování si uvědomuje, že doktor měl pravdu a to, co cítila k otčímovi, byl soucit. Cítila ho už od začátku, od prvního večera, kdy zjistila, jak velký rozdíl je mezi ním a tetou (věkový, později si uvědomila i ten myšlenkový). Vrací se k tetě, polopřímou? řečí jí v myšlenkách říká to, co nikdo jiný nikdy nevyslovil, jak slabá byla, kolik lidí kolem sebe zničila a že ji nemá ráda. Pak si uvědomila, že teta už nedýchá. Zemřela sama, uprostřed sbaleného bytu, zatímco Jana s Karolinkou řešily otčímovu smrt. Janu to zdrtí a běží k doktorovi

Tisk považuje fakt, že zemřeli oba manželé v jeden den za znak jejich opravdové lásky a šťastného a harmonického manželství. Janě se zdá, že je doma, že až se probudí, bude u ní tatínek, místo toho se probouzí u lékaře, sedí u ní Cvoček a lékař ji vítá v novém domově a životě. Jana pláče úlevou.

2.7 Robinsonka – Marie Majerová

Marie Majerová (1882-1967) díky svému cestování poznala různé ideologie, od anarchismu po komunismus. Ve 20. letech byla členkou komunistické strany, tu však v roce 1929 opustila. Jako další autorky i ona se soustředí na své ženské hrdinky a na jejich osudy (*Panensví, Plané milování, Mučenky*), později na revoluční hnutí (*Přehrada, Nejkrásnější svět*) a proletářské prostředí (*Siréna, Havířská balada*).¹¹⁴

Knihou *Robinsonka* z roku 1940 vypráví příběh čtrnáctileté gymnazistky Blaženy, jejíž matka zemřela při porodu druhého dítěte. Zatímco miminko zůstává v kojeneckém ústavu, dívka musí zanechat školy a převzít starost o celou domácnost, což se ukáže jako velmi složitá a osamělá úloha. S tím, aby uspěla, jí pomáhá mladá hospodyně sousedů, která se nakonec provdá za Blaženina otce, což umožní Blaženě pokračovat ve studiu a návrat jejího malého bratra do rodiny.

Autorka využila lineární kompozice, kterou se však prolínají vzpomínkové pasáže různé délky a významu. Vypravěč působí velmi blízce Blaženiným těkavým myšlenkovým pochodům, které doplňují jinak posloupné plynutí událostí. Stejně jako v knize *Kuře melancholik* i zde se stává hlavní událostí, která ovlivní celý příběh, smrt matky. Protagonistka musí převzít vedení domácnosti, další bod zlomu přichází, když dívka onemocní a otec si uvědomí, jak přetížená dívka je a zároveň mu to dá příležitost sblížit se se sousedkou, a konečnou událostí je rozhodnutí otce znovu se oženit, vzít si syna domů a dát tak možnost dceři studovat.

Matčina smrt je bezpochyby závažnou událostí, která změní chod celé rodiny. Blažena ani netušila, že bude mít sourozence, proto nečekala, že by se matce mohlo něco stát. Otec se musí stát Blaženě oporou a vychovávat ji, také se musí smířit s menším komfortem, než na jaký byl zvyklý od manželky. Největší tíhu změn však nese Blažena, která nejenže musí opustit tábor a prázdninové radosti a vrátit se zpět do Prahy kvůli matčině pohřbu, ale musí zanechat studia na gymnáziu, aby se mohla plně starat o domácnost. Tíha povinností ji nejprve zaskočí, ale postupně se do toho vpraví. Smrt je nevratná, přesto se situace vrátí do předchozího stavu poté, co se otec znovu ožení a Blažena tak může přenechat péči o domácnost nevlastní matce.

Blaženina nemoc nebyla životu nebezpečná, ale vedla k mnoha změnám, které dívce usnadnily starost o domácnost, mohla například vařit pod dohledem hospodyně Toničky a jídlo si jen přenést domů a podobně. Tento odpočinek dívce prospěl a její otec si uvědomil, že se situace

¹¹⁴ *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. Svazek 3/I M-O.* Praha: Academia, 2000. s. 65-67. ISBN 80-200-0708-3.

musí změnit, pokud nechce, aby se situace opakovala. Otcovo sblížení se s Toničkou a rozhodnutí o sňatku navrátilo chod rodiny do rovnováhy.

Blažena nikdy nemusela před matčinou smrtí doma nic dělat, o vše se starala matka, dá se tedy říci, že kniha má za cíl vzbudit v mládeži pracovitost a lépe oceňovat fyzickou práci. Podobný úkol plnily v 19. století výchovné spisy Sofie Podlipské, Věnceslavy Lužické či Magdaleny Dobromily Rettigové, ty však měly opravdu za cíl čtenářky něco naučit a k práci je povzbudit. Robinsončina výchovná stránka nepůsobí tak silně, ale přirozeně doplňuje dívčin příběh.

Oproti *Jance a Kuřeti melancholikovi*, v nichž jsou děti příliš malé, než aby opravdu pochopily, co pro ně znamená smrt matky, a oproti *Vlčí jámě* a *Donu Pablovi, donu Pedrovi a Věře Lukášové*, v nichž od osíření uplynula delší doba, protagonistka Robinsonky je dostatečně stará na to, aby realitu matčiny smrti pochopila a aby ji musela v průběhu knihy vnitřně zpracovávat. Proto celá kniha začíná zvoláním: „*Cos mi to, maminko udělala! Cos mi to udělala?*“¹¹⁵ Dívka se předtím se smrtí nesetkala, pouze v příbězích. Dívka si nepřipouští vlastní smrtelnost, ani vlastní dospívání, které si uvědomovala hlavně na nepadnoucím oblečení.

Vypravěč sleduje Blaženiny kmitající myšlenky: dívka nejprve přemítá o matčině posmrtné strnulosti, vzpomíná na strnulost matčiny tváře za jejího života, což bylo ve chvílích, kdy Blažena něco provedla, tato představa ji bodne jako dýka, což ji přivede k renesančním kavalírům a k otázce na otce, jak tehdy pletli spodky. Nakonec se nezeptá, protože otec smrt manželky těžce nese, také se jí zdá divné vidět otce plakat.

Očividně měla s ním blízký vztah už před matčinou smrtí, kdy jí chováním a spiklenectvím nahrazoval sourozence. Už začátečním zvoláním se může zdát, že matku trochu obviňuje ze vzniklé situace, ale jakmile opadne dívčino rozjitření způsobené pohřbem, tak na matku vzpomíná jen v dobrém.

Blízké rodinné vztahy naznačují oslovení, jak od vypravěče, tak od otce: Blažena, Blažka, Blaženka. O otci mluví jako o „taťkovi“, matku nazývá: maminka, mamka.

Otec se zdá myšlenkami v době dávno minulé, dívka se svěřuje otci, že jí už nejde plakat, proto jí on povzbuzuje, aby se zaměřila na radostné vzpomínky. Drží se otce za ruku, dodává jí to pocit bezpečí, úkryt před událostmi dne. Svůj dosavadní život připodobňuje takto:

Je vlastně klidný a slunný dne, ale Blažce připadá, že na ni odněkud nepříjemně fouká. Byla zajisté až dosud kryta z obou stran před nepohodou – šlo se jí příjemně jako prostřednímu v trojici, který se může

¹¹⁵ MAJEROVÁ, Marie. *Robinsonka*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1962, s. 5.

z obou stran opřít. Blažena si uvědomuje teprve dnes, teprve teď, jak se jí dosud lehce šlo, ba letělo krajinami dne. Vždyť ani nešla, tj. nenamáhala se, aby šla, ale byla nesena, pořád za ní někdo myslil, někdo jí cestu zchystával... (...) Stoleček se prostíral, aniž se starala, jak se do něj dostaly pokrmy a nápoje, do prádelníku přibývalo prádla a do šatníku šatů, Blažka si jen šla koupit knihy za darované peníze a z těch knih se učila, opatřila si sešity a do těch sešitů psala.¹¹⁶

Blažena se občas zabývala vlastním bytím, zda je šťastná, zda si život užívá, takovéto myšlenky prožívá asi každý dospívající. Myslí si, že obecně vzato si život užívala, ale cítí, že matčina smrt bude pro její další život výrazným mezníkem, čehož se obává, neví, jak to zvládne. Ve škole ji nejvíce bavil dějepis, zeměpis a čeština, naopak jí nešla matematika, k čemuž byla maminka shovívavá, jako ostatně k mnohému dalšímu, přesto občas měly spory, když maminka trvala na poslušnosti a pomoci, a právě v tu chvíli se v Blaženě vytvořil vzdor, což vyvolalo další reakci matky a hádka byla na světě, poté byla matka ještě dlouho úsečná, zatímco Blažena se už uklidnila a litovala svého chování, přestože to matce nepřiznávala. K jejímu štěstí (a k dobru pro její hrdost) nemusela nijak zvlášť odprošovat, aby se s matkou usmířily, o to víc ji mrzí, kolik toho matce už nestihne říci a taky to, že v době matčiny smrti byla na táboře, nikoliv s ní. Zde se nachází podoba k *Předuše*, tam si taky dívka s matkou rozumí, přestože občas mají rozpory ohledně provozních záležitostí.

Ten tábor byl pro ni prvním krokem k samostatnosti, jela tam poprvé, rodiči byli vůči ní až příliš ochrannější, protože byla jedináček, proto si pobyt v táboře a v přírodě velmi užívala. Nejen tu svobodu, ale i kamarádky. Strávila tam čtyři týdny, jinak navštěvovala gymnázium. Rodiče jí nepsali rozsáhlé dopisy, ani ji tam nepřijeli navštívit. Toto radostné období narušil telegram, který vyžadoval okamžitý Blaženin návrat domů kvůli matčině nemoci. Měla strach, že je situace hodně vážná, cítila se jako nějaká knižní hrdinka, v táboře i na nádraží byla obklopena spoustu lidí, má pocit, že nemůže tu informaci vstřebat. Příležitost k tomu dostala až ve vlaku, nebyla si jistá, jak se k tomu postavit. Když dorazila domů, hned si všimla prázdnoty bytu, otec jí oznámil, že maminka zemřela, dívka chce vědět proč, netušila že by matka byla nemocná, ale otec jí neodpoví.

Z pohřbu se vydali domů, otec konečně řekne Blaženě o bratříčkovi, z čehož je dívka nadšena, ale otec přemáhá pláč. Dívka by ho hned chtěla vidět a chovat, ale otec ji poučuje, že situace je mnohem složitější a že zatím je v ústavu, kde se o něj mohou postarat, protože oni dva by to zvládli asi jen těžko. Vybírají jméno pro bratra, Blažena jako první navrhuje jméno Jaroslav,

¹¹⁶ MAJEROVÁ, Marie. *Robinsonka*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1962, s. 8.

mužskou verzi matčina jména, přičemž se dívka zamýšlí nad dalšími nositeli toho jména: spisovatel Jaroslav Vrchlický či její kamarád ze školy. V rodině před matčinou smrtí byla právě ona tou dospělou a vychovávající osobou, zatímco otec působil jako Blaženin spojenec – nahrazoval jí sourozence. Dívka se učila dobře a ráda, ale nepatřila ke šprtům, od toho se dostává ke spolužačce Madě, která ráda vyprávěla strašidelné příběhy. Jde vlastně o proud dívčinych myšlenek, přesunuje se od tématu k tématu – ráda a hodně čte, taky se odkazuje k některým postavám, Robinson budiž příkladem, měla ho ráda ještě předtím, než se s ním ztotožnila, líbily se jí dobrodružné knihy od Julese Verna, Alenka v říši divů a další. Ale po matčině pohřbu se nemůže přimět ke čtení, uvědomuje si, jak odlišný je reálný život od těch fantastických příběhů, ty jsou jednodušší, protože od nich má člověk odstup, cítí se skoro zrazená. Pokládá si otázku, proč se tohle neštěstí stalo právě jí, plakala, na mysl jí vytanula báseň Kytice. Nakonec usnula, zdálo se jí o matce, která se s ní loučila, opět zmíněn Robinson a jeho pustý ostrov = domov bez matky. Dívka se pak přiznává ke krádeži jehly, když si dříve hrála na Robinsona, pronese větu, že bez ní nechce na světě být, prosí matku, aby ji vzala s sebou (stejně jako Janka v díle Olgy Barényiové), sen ale pokračuje, vypadne z lodi, dívka plave k ostrovu, sleduje odplouvající loď s matkou.

Dívčin vzhled popisuje vypravěč takto: „*popaměti si česala vlasy a ovíjela si kolem prstů konce splývavých pramenů, zlatě plavých a průsvitných jako med*“¹¹⁷, má zelené oči, je hbitá a obratná, což dokazují její úspěchy v tělocviku i následné učení se jezdit na kole.

Otec se probouzí časně, nemůže spát, dívá se na spící dceru, závidí jí těkavost myšlenek, která ji odvádí od těch smutných, uvědomuje si, že je ještě dítě. Posílá ji pro mléko, ale ani jeden z nich neví, kde ho matka kupovala. Otec ji trochu za to kárá, že mamince nepomáhala, ale sám přiznává, že manželka obstarávala i jeho. Připomíná jí úkoly, které musí udělat: dojít pro mléko, koupit večeři, obstarat oběd, uklidit, dívce až v té chvíli dochází, že to všechno je od té chvíle na ní, ale otec ji uklidňuje, že jí bude pomáhat, jak jen bude moci. Ona si však uvědomuje otcovu tíživou situaci, proto se do práce vrhá se zápalem, nechce zklamat otcovu důvěru v ní a její schopnosti. Nic nejde zdaleka tak snadno, jak si myslela, proto si práci představila jako saň a zdolávání jednotlivých úkolů jako usekávání hlav. Kontroluje stav zásob a vyráží na nákup, když zjistí, kolik toho doma je, připodobňuje se k Robinsonovi, který objevil zdroje potravy, vzpomíná na svůj sen, domov se stává pustým ostrovem, otce pasuje do role Pátka. Vydává se na nákup, v mlékárně na ni všichni hledí, protože ji neznají, zatímco ostatní jsou stálými

¹¹⁷ MAJEROVÁ, Marie. *Robinsonka*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1962, s. 23.

zákazníky, Blaženě jejich upřené pohledy nejsou příjemné, vadí jí, cítí, že ji posuzují. Prodavačka nakonec správně uhodne, kdo je, o její rodinné situaci je nepochybně zpraveno celé okolí, všichni na ni hledí lítostivě, což jí vadí ještě víc, protože své truchlení považuje za věc intimní, která patří pouze jí a otci. U kupce se lépe ztratila v davu, ale přesto se stala středem pozornosti, když chtěla koupit „stroužek česneku“. Necítila se doma sama příjemně, nebyla na to zvyklá a také se bála. Problém byl i s vařením na sporáku, ze snahy zapálit ho si odnesla nesčetně popálenin a třísek, cítila se pyšná, když začala vařit, v myšlenkách byla Robinsonem a pekla maso na rožni či něco podobného. O vaření měla jen matné povědomí, na táboře vařila bramboračku, tak se pustila do ní a pak do krupicové kaše, která se však nepovedla.

Polévku dívka zapomněla osolit, kaše se nepovedla vůbec, zgumovatěla, zkusili to spolu s otcem uvařit znovu, už se to povedlo, otec to přisuzoval svému a zkušenostem, díky který zvládl ledacos odhadnout. Otec je ale velmi chápavý, přesto jako sýr k večeři koupila parmezán, což nebylo podle jeho představ. Dívka je však nezdolná. Jinak je velmi činorodá, hraje si v hlavě různé hry se slovy, po otci chce, aby hádal název sýra, který mu popisuje velmi básnickými prostředky a podobně. Dívka se přistihla při bezděčných stejných pohybech jako matka, když se pohybovala v kuchyni, při práci matku často sledovala, ale nepomáhala jí, matka ji k tomu nevedla, ba naopak ji od toho odháněla a dělala radši vše sama, bála se, že by to dívka zkazila a přidělala by jí práci. Její nezkušenost se projevila i v tom, že zapomněla přikládat, oheň vyhasl, neměla teplou vodu na nádobí, musela znovu zatápnět. Zaplakala nad svým osudem a pokračovala v práci. Vše přirovnávala k ostrovu a k Robinsonovým činnostem. Postaví si pevnost ze židlí a deky, vyruší ji zaklepání, jde o sousedovu hospodyně, slyšela dívku plakat, chtěla se přesvědčit, zda je v pořádku. Dívku to popudí, stejně jako obtížné pohledy lidí při nákupu, navíc se cítí trapně za to, že ji slyšela žena plakat, i za to, že ji vyděsila. Matka se s lidmi domě nepřátelila, starala se jen o sebe a svou rodinu, proto ani Blažena sousedy nezná.

Dívku každodenní vaření zmáhalo, zlepšovala se v některých věcech, ale vaření bylo často pokus/omyl. Dívka se litovala, zlobila se, ale neměla na koho, její situace neměla žádného viníka, záviděla ostatním dívkám, že si užívaly teplého počasí a neměly starosti. Ubylo také veselosti a smíchu mezi ní a otcem, především z dívčina popudu, protože vnímala otcovu nenáladu a jeho nereagování na její pokusy. Z pozice Pátka ho povýšila na guvernéra ostrova.

Otec se poprvé opravdu zasmál, když si všiml flekaté podlahy, kterou se dívky za cenu rozedřených kolen snažila umýt. Blažena nejdříve byla uražená, zdálo se, že se jí vysmívá, ale nakonec pochopila, že se otec pouze směje výsledku. Ošetřil jí kolena a dívka si uvědomila, že nejen děti a dospívající trpí různými náladami. Na schodech potkali hospodyně Toničku, která

Blaženu nezajímala a ani neměla nejmenší zájem na tom se s ní sblížit, byla přeci jen starší než Blažena. Zdá se, že ji matka odmala vedla k rezervovanosti, co se týče dotyků cizích lidí. Otec ji pozval za odměnu za všechnu vykonanou práci na zmrzlinu, pak jeli za bratříčkem do ústavu v Krči. Dívka se nemohla dočkat, bratříček ji však zklamal, byl malý, tvář měl ještě bez výrazu, pojmenovali ho Petr dle dne, kdy se narodil. Nemohli si ho ani pochovat, byl příliš malý a křehký. Vypravěč zde poukazuje na rozdíl ve zkušenostech a náhledu na věc: otec má zkušenosti od Blaženy a jejího vývoje a růstu, dívá se do budoucnosti, Blažena však žije okamžikem a nedokáže si představit, jak bratr vyrostе a promění se. Dívka si často pro sebe trouší průpovídky, které by ocenily její spolužačky, po kterých se jí začíná stýskat.

Na rozdíl od Robinsona, který po obědě míval siestu, Blažena vycházela ven na náměstí, v jehož rohu měli stanovité taxikáři včetně jejího otce. Dívka si tam hrála se psy, četla si a pozorovala ruch dopravy. Našla tam i řešení svého problému s vařením při zaslechnutí jednoho rozhovoru dvou žen, z nichž jedna se naučila vařit podle Kuchařky Sandtnerové, z čehož si však Blažena pomocí špatně zvolených mnemotechnických pomůcek, které ji učil otec, udělala spisovatelku Sandovou. Cestou domů potkala spolužačku Ledkovou, která nemá možnost plnit si svůj sen a studovat zpěv, Blažena ji nemůže litovat, protože ví, že sama má mnohem horší osud a dívce závidí, že může pokračovat ve studiu, o důvodu svého ukončení studia jí ale neřekla.

Věnovala se zašívání oblečení, a přitom vzpomínala na kamarádky, vidí je z nadhledu, jejich malicherné starosti a přetvářku, ráda by se mezi ně vrátila. V tu chvíli největšího stesku se v ulici zjevil její kamarád Jaroslav Duchoň a zval ji ven, souhlasila, ač předstírala cestu pro brambory, předtím se upravila. Nabídl jí, že ji naučí jezdit na kole, čemuž nemohla odolat. Nakonec jí předal i dopis od spolužaček, díky čemuž dívka rázem ožila, vesele otci vyprávěla. Cestou potkala Toničku, které pomohla s uhlím a ta jí na oplátku nabídla radu s domácími pracemi. Proměna rolí sebou nesla i proměnu jazyka, mezi spolužáky měli ustálená slovní spojení, například „děkan s kaplanem“.

Jak šel den za dnem, dopadla na dívku rutina a každodennost, nesledovala, kolikátého je, protože to pro ni nemělo význam. Změnil to až začátek nového školního roku, kdy na ni plně dolehla realita a lítost nad sebou samou. Dívka se plně vžívá do svých představ o životě na pustém ostrově, často má problém se plně přenést do reality, když je ve hře, děsí se náhlých zvuků, třeba otcova klepání a podobně. Otec se zapojuje do hry, vypravěč opět upozorňuje, že on je nad věcí, nad věcmi přemýšlí jinak než dcera, která je plně ponořená v daném okamžiku, dceru totiž lituje. Ona se vyhýbá kamarádkám a i lekce ježdění na kole vynechává, protože tuší,

že otec jí stejně nebude moci vlastní kolo pořídit. Otec navrhuje cestu za bratrem, ale Blaženě se nechce, radši by jela na výlet jinam.

Ač se setkání vyhýbala, přesto Blažena potkala dvě své spolužačky, které jí řekly, že o rok starší Duchoň jezdí na kole s jejich další spolužačkou Maďou, s tou hodně Blažena kamarádila dříve, vyprávěla jí strašidelné příběhy. Maďa o ní rozhlašuje, že je do Duchoně zamilovaná, Blaženu to raní, ale ještě více zmínka o tom, že jí to už může být jedno, když do školy nechodí. Uteče domů, zpátky na svůj pustý ostrov, kde ji nic nemůže doopravdy zranit. Bratříček ji stále nebaví, což jejich otce mrzí. Se svými starostmi a trápeními se nemůže nikomu svěřit, nemá komu, otec by to nepochopil či zlehčil, začala si tedy psát deník, přičemž zjistila, že se jí nepíše lehce, protože už dlouho nepsala, její ruce zhrubly těžkou prací. Není si jistá, co si myslet o tom, že má bratra, zda jde o věc pozitivní či negativní. Otec jí domluví lekci vaření u Toničky, budou společně dělat řízky. Při cestě z nákupu potkala Maďu, která jí vyprávěla o žertu, který vyvedla ve škole, pak pokračovala, když objala nic netušícího starého pána a způsobila tak scénu, Blažena radši šla domů. Blažena reflektuje, že její blízký vztah s otcem byl výjimkou, připomíná si Ledkovou, kterou nepodporují rodiče a pak sourozence Matoušovy, jejichž rodiče se skoro vzdali své role a nechají děti dělat, co se jim zlíbí. Otec byl shovívavější z rodičů, přesto i ona upravovala své chování a vyjadřování, ale i obsahy a způsoby svých sdělení rodičům oproti rozhovorům s vrstevníkem.

Řízky se jí povedly, její dopoledne s Toničkou jí připomnělo neděle s maminkou, přičemž ona si dělala svoje věci, zatímco maminka vařila, přičemž ona, Blažena, si toho nikdy moc nevšímalá. Dívka se začala pouštět do složitějšího vaření, které se ne vždy povedlo. Přišel listopad, Dušičky, jeli na hřbitov, ale dívka si uvědomila, že pro to, aby se k matce cítila blíž nemusí chodit na hřbitov, uvnitř slyší její úsloví a rady, bezděčně opakuje její gesta. Narazí na Duchoně, jde s ním opět jezdit, ujede mu, čímž ho vyleká a když se loučili, tak zmínila Maďu, přičemž on ji urazil, když její chování prohlásil za „čistě ženské“.

Dívka přemýšlí o Duchoňovi, říká, že je jí podobný, naprostá upřímnost i vůči sobě byla pro dospívající nemožná. Když přišla domů, postavila si pevnost z deky a židlí a přemýšlela, její hlavní touhou bylo jízdní kolo, připodobňovala to Robinsonově touze po člunu, který si on však zvládl vyrobit, dívka takovou možnost neměla. Čte si báseň od Duchoně, má na ni prazvláštní účinek, cítí se poctěna, že ji dal jí. Zároveň je jí však líto, že nemá žádnou blízkou kamarádku, které by se s tím mohla svěřit.

Do zimních šatů se dali moli, museli tedy je nechat spravit a Blaženě pořídit nové – přitom se dívka zakoukala po jízdách kolech a vyjádřila své přání, otec to však nekomentoval, dívka předtím přiznala, že otec musí pečlivě hospodařit s každou korunou. Nakonec došli ke kompromisu, že si dívka začne šetřit sama, za každý dobrý oběd si vyslouží korunu a padesát halířů, rozhodne se proto začít vařit otcova oblíbená jídla, zkusí začít nudlemi s mákem, kvůli jejichž přípravě přestane sledovat polévku, v níž se vyvaří voda a zhasnou kamna, dopadne to tedy neúspěchem.

Blížily se Vánoce, Blažena připravovala dárky: pletla otcí ponožky, bratrovi bryndák, chystala úklid, pečení vánočky, výzdobu bytu. Hodně času také trávila u Toničky a čerpala od ní moudrost ohledně vedení domácnosti, přitom se Toničce s leccíms svěřila a také se dozvídala více o ní, Tonička je sirotek, rodiče zemřeli na tyfus, obec ji dala do služby. Ani ona, ani Borovi už nemají jiných příbuzných. Blažena se jí chce co nejvíce podobat, pasuje ji do role Pátka. Jeli za Petříkem, který Blaženu překvapil, že na ni reagoval a smál se, ani se jí od něj nechtělo domů. Cestou přemýšlí o člověku obecně, o jeho vývoji, opět si připomíná Robinsonova slova, když si najde čas na procházku ulicemi a kochání se vyzdobenými výlohami, její otec přenesl k Toničce do úschovy dárek pro ni, očividně jízdni kolo. Ona se potká s Duchoněm, ale je na něj nepříjemná, myslí si, že se jí vysmívá, když jí přeje bohatou nadílku.

Ze snu ji budily noční můry, byla rozpalená, celý další den strávila malátná, ani si Štědrý den pořádně neužila. Navíc jí nevykynulo těsto na vánočku, což ji ještě více rozrušilo. Ležela a na nic nemyslela, vyrušil ji otec, který chtěl udržet sváteční vánoční náladu, ale dívce nebylo dobře. Nové kolo ji vytrhlo z letargie, ta se však před spaním vrátila a uvrhla dívku do horeček. Měla noční můry, otec se o ni staral, nakonec poslal Toničku pro lékařku, ta to přisoudí jen dospívání, otcí se uleví, přesto má výčitky z toho, kolik povinností jeho dcera musí zastat.

Dva týdny Blažena stonala, v té době se nemusela o nic starat, což ji prospělo, starala se o ni Tonička. Přišly za ní spolužačky, od kterých se dozvěděla spoustu novinek. Později začala vařit pod dohledem Toničky, to jí zanechalo více času na zimní radovánky s kamarádkami. Neděle trávili s otcem spolu v přírodě, kam vozil otec jednoho zákazníka, pozorovali měnící se přírodu, objevili dokonce ostrov, kam si Blažena umínila, že pojedje na prázdniny. Také navštěvovali Petříka. Jezdila s Duchoněm na vyjížděky. Dívčin život se tedy notně ulehčil a vylepšil, ale stále ji trápila nemožnost chodit do školy.

Cítila se vyřazená z dívčích starostí, uklidňovala se pomyšlením na Robinsona, který měl život mnohem těžší než ona, plakala nad sebou i nad ním. Jednou s nimi jela za Pét'ou i slečna

Tonička a Blažena vyslovila myšlenku, že její bratříček nemůže zůstat v ústavu napořád, že by si ho měli vzít domů, otec odporoval, že není, kdo by se o něj staral, dívka navrhla Toničku, která souhlasila, proto si dítě hned vzali domů. Na tento nový vztah mezi ní a Toničkou s edívá takto: „*Ale vždyť Tonička není a nebude jiná máma, ona bude Pěťovi mámou jedinou, a pro Blaženu zůstane navždy věrným Pátkem!*“¹¹⁸ S Duchoněm jim vyšel pobyt na Seči a dívka se mohla vrátit do školy, byla šťastná.

Kniha *Robinsonka* Marie Majerové z roku 1940 bude také rozebrána pomocí mikrosociologické metody dramatizace jednání sociologa Ervinga Goffmana, kterou popsal ve své knize *Všichni hrajeme divadlo* (1959). Autor zde užívá divadelní terminologii, pomocí níž přibližuje interpersonální vztahy a interakce v lidské společnosti. Jde o metodu sociologickou, tedy primárně určenou pro zkoumání chování reálných osob, nikoliv fiktivních postav. Nicméně vzhledem k tomu, že celá kniha *Robinsonka* pracuje s rolemi, které na sebe bere čtrnáctiletá protagonistka Blažena, zdá se tato metoda užitečnou.

Hlavní hrdinka musí po matčině smrti převzít dohled nad domácností a naučit se roli příkladné hospodyně, která jí není zpočátku vůbec blízká, a naopak se musí vzdát své role žákyňe gymnázia, čímž je vytržena z běhu svého dosavadního života.

Goffman definuje společenskou roli jako „dramatické ztvárnění práv a povinností vázaných na dané postavení“¹¹⁹. Pro různé scény a z nich vyplývající různé obecnostvo však existují dílčí role.¹²⁰ Hlavní postava knihy se objevuje na různých jevištích v různých rolích: zpráva o smrti matky ji dostihuje na táboře, kde sehrávala svou roli bezstarostné dívky užívající si letní radovánky. Největší část příběhu se však odehrává v domácím prostředí, které by za normálních okolností mohlo být zákulisím, zadním regionem, tedy místem, kde účinkující mohou odložit – alespoň částečně – své role. Zde se však jedná o hlavní jeviště, které má trojí podobu - jde o scénu plnou bezpečí a lásky, kterou představují vzpomínky na dobu, kdy ještě žila Blaženina matka: dívčinou rolí byla role dcery, která nemá mnoho starostí; jindy se na jevišti objeví scéna domova, v němž zůstala pouze Blažena s otcem, zůstává tam po matce prázdný prostor, ale zároveň se jedná o jakousi kontinuitu, přetrvává známost vztahu s otcem, v němž nechybí láska ani humor: dívčina role se tu dvojí, stále je dcerou, ale zároveň se stává i hospodyní, přebírá na

¹¹⁸ MAJEROVÁ, Marie. *Robinsonka*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1962, s. 149.

¹¹⁹ GOFFMAN, E. *Všichni hrajeme divadlo : Sebe prezentace v každodenním životě*. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon, 1999. ISBN 80-902482-4-1, s. 22.

¹²⁰ Tamtéž.

sebe roli, kterou původně zastával někdo jiný; poslední scény okupuje dívka sama, kdy si musí poradit v nových situacích a s novými pocity, pochopitelný je její pocit osamělosti, který ústí v přirovnání k příběhu Daniela Defoa o Robinsonovi Crusoe, z čehož pramení i název knihy: *Robinsonka*. Jednu scénu a s ní i přidruženou roli musí Blažena na začátku knihy opustit, ale v závěru se na ni vrací: jedná se o jeviště školy, kterou může navštěvovat jen pokud se někdo jiný stará o chod domácnosti, jde tedy o roli žákyně a zároveň spolužačky, o rozpustilou dětskou roli. Navíc se jedná o jednu z mála rolí, v níž je obklopena stejně starými „herci“. Zásadní změna v rodinné situaci otevřela Blaženu nová jeviště a scény – kupříkladu řeznictví a další obchody, v nichž musí obstarávat nákupy a pochůzky ohledně domácnosti. Dívka má i volný čas, který tráví venku, ať už ve městě či v přírodě, jeviště a scény se tedy mění, zůstává však její kamarád, který ji při těchto chvílích doprovází. Blažena zde přijímá roli kamarádky, ale také mladé nespoutané dívky; její nepředvídatelnost umožňuje rychlé střídání jevišť. Celý děj se však odehrává ještě na větším jevišti, kterým je doba a místo vzniku, respektive děje díla – jedná se o první polovinu 20. století v Československé republice. Toto jeviště ovlivňuje povahu díla naprosto zásadně: Pokud by byl příběh zasazen do 19. století, hlavní hrdinka by se musela postarat nejen o domácnost, ale i o malého bratra. V případě, že by Blažena přišla o matku ve 21. století, rozhodně by se od ní nečekalo, že přestane navštěvovat školu a stane se z ní hospodyně. Podobně příběh a role v něm ovlivňuje i prostorové zasazení do města ve střední Evropě.

Všechny tyto role: bezstarostná veselá dívka obklopená kamarády, polosirotek, ale stále něčí dcera, nezkušená hospodyně, pilná žákyně, opuštěná Robinsonka se snoubí v jedné dívce. V těchto rolích se samozřejmě vyvíjí: nejvýraznější je asi její posun v roli hospodyně, v níž je zpočátku velmi nejistá, čemuž napomáhá i to, že má v paměti uchovaný vzor své matky, která domácnost zvládala bez problémů, ale po čase se v této roli zlepšuje, více si ji přizpůsobuje.

Důležitou roli má i Blaženin otec, který naplňuje typickou úlohu vdovce s dětmi. V této knize naopak chybí stereotypně špatný, respektive problematický vztah mezi dívkou a novou manželkou jejího otce, který je tak typický pro pohádky.¹²¹

S ohledem na tyto role je však důležité si uvědomovat, že nejde o reálný svět, ale o fikční svět, v němž má nezastupitelnou roli vypravěč, který čtenáři Blaženiny role zprostředkovává. I přesto se mu daří zprostředkovávat snahu, s níž Blažena vstupuje do určitých rolí, aby něčeho dosáhla – například se pasuje do role kuchařky, protože chce, aby si otec pochutnal. Je však vidět i otec,

¹²¹ Tento motiv se objevuje například v pohádkách *O Sněhurce*, *O Popelce* či *Bratříček jelínek*.

který se přizpůsobuje roli vděčného strážníka a sní takřka vše, co mu dcera předloží, protože jí chce udělat radost a nechce ji zranit poukázáním na její nešikovnost. Postava si je však sama dobře vědoma, jak na okolí v dané roli působí, například v masně, kde si není jistá, kvůli čemuž se jí snaží ošidit, nebo se dá říci, že její celková situace, kdy okolí ví, že přišla o matku, způsobuje, že jsou k ní laskaví.

Ohledně rolí je také důležité, nakolik se s nimi lidé – v tomto případě postavy – ztotožňují. Blažena se o své roli polosirotky nijak nezmiňuje, nevnímá se tak, maximálně vzpomíná láskyplně na matku. Spíše se identifikuje s osamělým trosečníkem Robinsonem.

Goffman dále pracuje s pojmem fasáda¹²², který definuje jako znaky odpovídající určité postavě, respektive jejímu postavení, profesi, situaci apod. a pomáhají tak divákovi si roli nějakým způsobem zařadit. U Robinsonky se dá za fasádu považovat to, že je polosirotek, což je mezi dalšími účinkujícími rozšířený fakt a zároveň zásadní hybatel děje. Dále není možné zapomenout ani na to, že se jedná o dospívající dívku, což je znát nejen z jejího vzhledu, ale i z problémů, kterými se zabývá. Tato fasáda je však narušena tím, že vzhledem k věku by čtenář mohl očekávat rebelující tendence v dívčině chování, těch se však nedočká.

Celá kniha je vlastně popisem toho, jak se dospívající dívka „vžívá“ do své role hospodyně. Poněkud paradoxně se jeví, že ve chvíli, kdy se v této roli začíná zlepšovat a přijímá ji za svou, tak se novým otcovým sňatkem opět dostává do role dítěte a roli hospodyně přebírá její macecha.

Toto dílo je jedním z mála, v němž není zobrazovaný sirotek jedináček. Nicméně Blaženin bratr nežije v průběhu knihy v rodině, navíc je mezi sourozenci velký věkový rozdíl, takže se dívčina situace příliš neliší od ostatních postav, které sourozence nemají.

¹²² GOFFMAN, E. *Všichni hrajeme divadlo : Sebeprezentace v každodenním životě*. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon, 1999, s. 30. ISBN 80-902482-4-1.

2.8 Janka – Olga Barényiová

Olga Barényiová (1910-?) pocházela z Vídně, ale žila a tvořila v Praze, odkud odešla v roce 1945 a pokračovala již jen v německé tvorbě. Kromě rozebírané *Janky* napsala česky také *Rybí náměstí* či *Překrásnou zemi*.¹²³

Knih z roku 1941 *Janka* se vrací do doby 1. světové války a k osudu šestileté dívky Janky, která nejprve přijde o matku, onemocní, otec se o ni nechce starat, proto ji svěří na výchovu do kláštera, kde však panuje přísný režim, kterému jen těžko uvyká. Příběh sleduje nejen Janku, ale i ostatní klášterní schovanky a jejich osudy. Nakonec dívka odchází z kláštera s přítelem jejího padlého strýce.

Kompozice díla je striktně lineární, protagonistka se sice často obrací v myšlenkách k matce, ale ta je pro ni spíše než vzpomínkou, symbolem lepšího období. Příběh by nezačal bez první důležité události, kterou byla smrt Jančiny matky, následovaná její nemocí a odchodem mužů z rodiny do války, což vedlo k dívčině umístění do kláštera. Poslední událostí je odchod z kláštera.

První událost, smrt Jančiny matky, je událostí veskrze závažnou, nevratnou a neopakovatelnou, z dívčina pohledu nečekanou. Právě na dívku má ta situace největší dopad. Dívka si však ani nemá možnost začít zvykat na domácnost bez matky, záhy totiž onemocní a stráví několik měsíců v nemocnici vážně nemocná, starost má o ni pouze kuchařka, která dává vinu slečně vychovatelce a zároveň otcově milence, že dívku nedostatečně oblékla na pohřeb. Z nemocnice ji vyzvedne teta, která ji odveze do kláštera, kde má zůstat, dokud její otec nerozhodne jinak. Pro dívku se jedná o další zásadní změnu v životě, kterou nečekala a s kterou nemohla nic dělat. Přizpůsobení se životu v klášteře jí trvalo dlouho, ale přestože tam strávila čtyři roky, ani chvíli neváhala, když se jí naskytla příležitost odejít s přítelem matčina bratra Evžena, který padl ve válce a který si jí původně chtěl vzít k sobě. Sestry ji pustily s klidným svědomím, protože její otec mezitím prohrál a prosázel veškeré jmění a nemohl proto dále platit za její pobyt. Dívku to výrazně ovlivní, protože ač si na život v klášteře zvykla, různými způsoby přišla takřka o všechny známé dívky, s kterými tam byla a bez nich se tam cítila ještě méně příjemně, než když tam přišla poprvé.

Podobně jako ve Šlejharově díle, ani zde protagonistka nemá z celé záležitosti s mrtvou matkou rozum. Kniha začíná scénou z pohřbu matky, kde malá pětiletá Janička nechápe, co se děje, a

¹²³ MACHALA, Lubomír. *Panorama české literatury*. Praha: Knižní klub, 2015, s. 308. ISBN 978-80-242-5054-0.

tak si kreslí botou do písku, když lidé začnou házet hlínu na rakev, tak křičí a snaží se jim v tom zabránit, nechce, aby ublížili spící mamince, navíc ji učili, že hlínou se nehází a už vůbec ne na lidi. Lidé se po ní ohlížejí, ale zpočátku ji omlouvají věkem. Dítěti se věnuje pouze strýc Evžen, který je však opilý. Později mluví dívka o matčině smrti s kuchařkou, která jí nedovede vysvětlit pojem smrti, proto se zaměří na vnější znaky smutku. Podobně jako v *Kuřeti melancholikovi*, i zde se otec místo dítěte stará o to, zda je slečna vychovatelka v pořádku, také nálada hostiny působí poměrně vesele. Tématem rozhovorů je válka, respektive její nemožnost, což vzhledem k datování scény do dubna 1914 působí úsměvně.

Vypravěč se přizpůsobuje myšlení dítěte, vše čtenář vidí z jejího pohledu, takže chvíli trvá, než rozklíčuje, co se děje. Příkladem budiž její popis kněz s ministranty jako „*kluci v černých sukních*“¹²⁴. Volně se prolínají rozhovory hlavní postavy naznačené uvozovkami s dialogy ostatních účastníků konverzace bez uvozovek, což opět klade nároky na čtenáře, který musí změřit interpretovat. Zprvu výrazně převažuje dialog, popis jsou jen krátké, postupně se poměr vyrovnává, což koresponduje s dospíváním dítěte. Protikladem se v tomto ohledu jeví *Kuře melancholik*, které mělo být odrazem citění dítěte, ale stylem to neodpovídá tak dobře, jako toto provedení.

Očividně se jedná o rodinu z vyšší společnosti, protože dívka má slečnu vychovatelku, které vykává a říká jí „slečno“. Otce oslovuje familiárně neutrálním „tati“, o matce mluví výhradně jako o „matince“. Kuchařka dívku oslovuje „slečno Janičko“ a „chudáčku můj“, ona ale kuchaře tyká, stejně jako zprvu sestřím v klášteře.

Malá mluví i na panenky, vypráví jim, co se dozvěděla od kuchařky, tedy že má smutek, ptá se panenky, zda tomu rozumí, ale přiznává, že ona ne – jde se schovat do ložnice rodičů do kouta, později tam přijde otec se slečnou vychovatelkou, očividně spolu mají poměr, malá tomu ale neporozumí.

Janička onemocní záškrtem, kuchařka se o ni snaží starat, chce zavolat lékaře, ale vychovatelka v tom brání, když lékař nakonec dorazí, sám říká, že pro něj měli poslat dřív, Janička musí do nemocnice, zdá se jí, že pořád jde do schodů, nemůže dýchat, volá matinku, ta jí v jedné chvíli i odpovídá, že je „moc vysoko“¹²⁵. Následuje diskuze Smrti s Životem, oba se snaží Janičku přemluvit, aby s nimi šla, ta přiznává, že ničemu nerozumí, tak ji Smrt posílá se životem a věští

¹²⁴ BARÉNYIOVÁ, Olga. Janka. Praha: Sfinx, 1941, s. 7.

¹²⁵ BARÉNYIOVÁ, Olga. Janka. Praha: Sfinx, 1941, s. 16.

jí, že jednou se jí bude dovolávat. Z rozhovoru lékaře a sestry zjišťujeme, že se o malou po dobu, co tam je, nikdo nezajímal, až se objevuje kuchařka, která pláče štěstím, když se dozvídá, že je malé lépe. Janička musela zůstat v nemocnici několik měsíců, v průběhu kterých začala válka. Vyzvedla ji teta, jely vlakem ke strýci Evženovi, nakonec se ale ukáže, že jí teta lhala a Janička jde ve skutečnosti do kláštera. Vypravěč předjímá, co ji čeká: „*Je to hlídač Libor a ty ještě poznáš, chudinko, jak je zlý.*“¹²⁶ „*Ach, ubohá Janičko, raději se neptej!*“¹²⁷

Janička se na vše vyptává, vše komentuje, což samozřejmě jeptiškám není pochuti, také jim tyká, za což ji napomínají. Dívá se na jeptišku Floru a obdivuje její krásu, ta však na její dotazy a připomínky nereaguje, je plně soustředěna na to, aby z děvčete udělala prostou dívenku, ostříhá jí vlasy a krajky ze šatů, čemuž se malá brání, že jí to ušila maminka, mluví s ní o víře, prohlašuje, že to, jak se s matkou modlila dosud, luteránsky, bylo falešné a špatné. Janička se opět snaží matku bránit. Sestra ji učí modlitbu, chce, aby se dítě na nic nevyptávalo a spořádaně se modlilo, Janička opakuje i ty napomínací fráze, do toho zaplétá svůj příběh o nešťastné holčičce, které zemřela maminka, končí do Janiččiným pláčem:

“*Přijď království tvé...*“

„*--- království tvé – a to děvčátko bylo chudáček.*“

„*Sepni ruce! – Bud' vůle tvá – sepni ruce, povídám!*“

„*Sepni ruce, povídám – když nemá dítě matinku, je chudáček.*“¹²⁸

Když Janičku ukládají do postýlky je pozdě večer, ale jakmile sestra Flora odejde, ostatní dívky přepadne zvědavost a nahrnou se kolem Janičky, na kterou mají spoustu otázek, ale než se ona sama zmůže na odpověď ohledně jména, odpoví za ní Žofie, která poslouchala její rozhovor se sestrou Florou a nazve jí „Jankou luteránkou“ a nabádá ostatní, aby se kvůli tomu s ní nebavili, takže Janička, tedy nyní už Janka, zůstane opět sama.

Ráno není o nic lepší, ostatní dívky se hned pouští do ranní rutiny, jen Janička neví, co má dělat, má na ni dohlédnout starší dívka Andělka, ta ji napomíná hrubšími výrazy „ty huso“, „ty pitomá“. Janička v těžkých situacích myslí na maminku, a na to, co by jí řekla v té či oné situaci, jak by ji uklidnila

V podstatě jde o popis života v klášteře za první světové války, v centru je Janka s ostatními dívkami. Ne všechny jsou sirotky, některé jsou jen dané na výchovu.

¹²⁶ BARÉNYIOVÁ, Olga. Janka. Praha: Sfinx, 1941, s. 20.

¹²⁷ BARÉNYIOVÁ, Olga. Janka. Praha: Sfinx, 1941, s. 21.

¹²⁸ BARÉNYIOVÁ, Olga. Janka. Praha: Sfinx, 1941, s. 24.

Dívky odcházejí do školy, Janka zůstává sama, listuje knihou o svatých a mučednících, ale jí se nelíbí obrázky, protože na nich lidé dělají nejrůznější grimasy a celkově zobrazují nejrůznější utrpení. Janka pláče, volá maminku a ptá se jí, jak dlouho musí na tak nehostinném místě setrvat.

Po jídle se děvčata škorpí, přičemž vytahují různé citlivé informace, které má jedna na druhou, nakonec se strhne potyčka, skládající se především z cuchání vlasů, fackování a škrábání, což Janku vyděsí, ale je ujištěna, že jde o běžné dění.

Po skromné večeři se dívky věnují školní práci, sestra Flora je kontroluje a přezkúsuje jejich znalosti, přičemž není nikdy úplně spokojená, a proto dívky trestá. Vypravěč konstatuje, že má dar na poznání dívek, a tedy toho, co pro ně bude opravdovým trestem, každá tedy obdrží trest jiný, například odepření moučnicku a svačiny, francouzština místo ručních prací, žádné ozdoby. Janka se sblíží s prvňáčkou Böske, která je tedy jen o málo starší než Janka a je sirotkem, respektive nalezcem, a pomůže jí s úkolem nakreslit dům, nezapomene na detaily jako jsou květiny, zvířata a hrající gramofon, ale objeví se i kuchařka a hřbitov, z toho se dá odvodit, kdo a co jí chybí. Když se dívky ukládají ke spánku, tak probíhají další rozhovory a aktivity jako po obědě, jen Janka je sama, a tak opět myslí na matku: „*Co je horší, ležet na hřbitově nebo ležet tady? Matinko, nebud' smutná, já na tebe myslím a budu hodná, abys měla radost. Dobrou noc, matinko!*“¹²⁹ Většina kapitol končí tím, že Janka usíná s beznadějným pocitem, často touží po matce.

Kromě řádových sester a dívek dožívají v klášteře staré bohaté dámy, ty Janka vidí poprvé až v kapli při každodenní modlitbě, jinak jsou jejich světy oddělené.

Přichází den, kdy jde Janka do školy, dochází do dívčí školy. Flora opět kritizuje její matku pro evangelickou výchovu dívky, ředitel ji varuje jako kdyby byla protřelý delikvent, a ne šestiletá holčička. Ve třídě je okolo 40 dívek, stejně jako v klášteře i tady se jí straní a posmívají. A stejně jako v klášteře, ani tady to nechápe, vždyť ji ani neznají a rovnou ji odsoudí pro její vzhled. Nakonec ji učitel pošle ven, protože je zrovna náboženství a ona nepřínáleží ke katolickému náboženství – takže je opět sama, vyloučena ze skupiny, čeká na chodbě, až hodina skončí. Takto ji najde učitel Tomáš, který, jak sama poznamenává, je první osobou po dlouhé době, která na ni není zlá, ujme se jí, vezme ji k sobě do třídy, žačkám udělí za povinnost, aby na ni byly hodné, kvůli jejímu osíření, když se jí smějí, tak je ihned okřikne. Janka je všechny

¹²⁹ BARÉNYIOVÁ, Olga. Janka. Praha: Sfinx, 1941, s. 37.

překvapí tím, že už umí psát, číst a počítat, naučila se to od jedné dívky v době, kdy byla v nemocnici. Poté, co se jí učitel ptá na obrazy panovníka s manželkou začne zpívat rakouskou císařskou hymnu, následuje krátký prostřih na strýce Evžena ve válce.

Zatímco na matku vzpomíná často, na otce vůbec. Občas si připomene i kuchařku a strýce Evžena.

O dušičkové neděli se dívky šly modlit na hřbitov, Katuše chtěl jít ven ještě jednou, ale ne sama, bála se, protože dle pověr v ten den vystupují mrtví z hrobů a chodí mezi živými, což Janku nadchne, doufá, že uvidí maminku, proto jde s Katuší, bohužel pro Janku ale žádného mrtvého nepotkají.

V neděli si také mohou hrát, na Janku zbyde – předvídatelně – ta nejošklivější panenka, dívka je ale vynalézavá, rozhodne se panenku zkrášlit pomocí pastelek a nově ušitých šatů, přitom se o panenku stará a vypráví jí různé příběhy: o meluzíně, zimě, zvířatech, pravděpodobně to, co slyšela od matky. Musí ji odevzdat, celý týden na ni myslí, že je stejně osamělá jako Janka, další týden ji však už zpátky nedostane, protože sestra Flora usoudí, že je ošklivá a hodí ji do kamen.

Učitel je mimo jiné učí i laskavosti k druhým a nabádá je ke konání dobrých skutků, Janka dlouho nemá k ničemu příležitost, až jednou zahlédne jednu z bohatých starých dam, jak stojí uprostřed zamrzlého dvora, uvědomí si, že ta paní asi potřebuje převést, tak jí nabídne pomoc, ale je až moc upřímná, vyjadřuje ženě lítost nad tím, že je stará a mrzák, což vyvolá u ženy záchvat vzteku nad nepříjemnou pravdou. Dítě absolutně nechápe, co udělalo špatně, vždyť se jen snažilo pomoci.

Jednu neděli v měsíci mají dívky povolené návštěvy, ale za Jankou nikdo nepřijde, přemýšlí o lidech, kteří by mohli přijet, následují prostřihy na to, co dotyční zrovna dělají. Na ni myslí jen kuchařka, která nesouhlasí s novými poměry v domě, očividně otec má novou ženu či přítelkyni, nejspíše vychovatelku ze začátku knihy, strýc Evžen, na kterého dívka myslí jako na prvního, je ve válce, užívá si to jediné, co jde: alkohol, otec je druhý, na koho myslí: toho unavuje nová milenka s přáním prstenu, jako třetí myslí na kuchařku.

Přichází Mikuláš s čertem a andělem, ptají se, zda dívky nezlobí, vypravěč dává nápovědy, kdo je v převleku těchto tří bytostí – Mikuláš podarovává děti ořechy a jablkem, Janka však celou besídku přeruší svým dotazem na maminku, někoho to dojde, ale paní Anna dostane další záchvat křiku, čímž veškerý dojem pokazí.

Jsou Vánoce, pečou se vánočky, mají ozdobený stromeček, dostávají dárky od lidí mimo klášter, prohlížejí si je, jen Janka nedostane nic. Matka představená zabavila dopisy od kuchařky i dárek: Mariana ji chtěla pozvat k sobě domů na Vánoce, kuchařka jí poslala koš jablek z matčina stromu, které ale byly použity na ozdobu stromku. Janka je poznala, jedno si vzala a byla následně označena za zlodějku, proti čemuž protestovala, stejně jako u všech jejích prohřešků je čtenáři předestřen její pohled, takže chápe, proč tak učinila a že z jejího pohledu má pravdu, ona je velmi neoblomná, drží se své pravdy.

V noci nemůže spát, bojí se trestu od Libora. Pobožná Josefína se za ni v noci modlí, je zima, druhý den je dívka unavená, omdlévá a nejí, přesto každou noc přichází k Jančině posteli a modlí se za ni, vypráví o Kristově utrpení, kterému by se chtěla přiblížit.

Janka je chytrá, dobrá studentka, ostatní dívky toho zneužívají a opisují od ní, ale jinak se s ní nebaví. Josefínina péče o ni neustala, začala zapojovat Janku do modlení a vyprávěla jí příběhy, nakonec ji začala přemlouvat, aby začala chodit na hodiny katolického náboženství. Janka dlouho odmítá, jde o pro ni důležitou věc spojující ji s matkou, když však Josefína nepřestává s modlením, nejí a pořád pláče, vzdá to a svolí.

Klášter se zčásti stane vojenskou nemocnicí s důstojníky, což upoutá pozornost starších děvčat, rozruch s tím spojený sledují s nadšením všechny. Vládne neklid a přípravy před příjezdem vojáků, nakonec ale když přijedou, tak jsou všichni na mši, slavobrány a proslovy nikoho z vojáků nezajímají, je to skoro až komické. Tyto kapitoly se oddalují od Janky a jejích prožitků, občas není ani zmíněna.

Dívky jsou poslány na úřad pomáhat razítkovat chlebenky a další lístky, s tím kontrastuje popis lidí, jak ve frontách čekají na jídlo. Janka se projeví jako velmi soucitná a vezme dvě ne úplně povedené chlebenky a dá je matce se třemi dětmi, které pláčou hlady. Do kláštera přijíždějí děti uprchlíků z Polska, jsou zaražené a smutné, mají za sebou strastiplné události. Rozšířila se chřipka, postihla několik dívek z kláštera, jako další onemocní Jančina kamarádka Mariana, za kterou jede. Personifikovaná Chřipka jako stará žena „dýchne“ i na Janku, která vidí všechny své kolegyně z kláštera: Wally, Žofii, Katuši, Valentinu, ale i další. Opět se zjevuje personifikovaná Smrt a Život, oba jsou unaveni a Janka si po dlouhé době vzpomíná na matku. Mezitím skončila válka a rozpadlo se Rakousko-Uhersko, zdá se jí, že jsou všichni mrtví, ale matka jí pomáhá vzpomenout si na ty živé kamarádky a laskavé lidi. Je listopad 1918 – pro Janku přijíždí kamarád strýce Evžena a bere ji pryč.

2.9 Marie Pujmanová – Předtucha

Marie Pujmanová (1893-1958) působila nejen jako autorka psychologických (*Pacientka doktora Hegla*) a socialisticky realistických děl (*Lidé na křižovatce*), ale také jako divadelní kritička a publicistka v časopisech *Lípa* a *Kmen*, a v deníku *Národní politika* a *Tribuna*.¹³⁰

Předtucha vyšla v roce 1942 a její příběh sleduje pětičlennou rodinu Jelínkových, kterou doplňuje ještě chůva. Zatímco rodiče se chystají na několik dní do Itálie, kde má otec přednášet, jejich děti proti tomu protestují, ale marně. Starší děti, dvojčata Jarmila a Václav, i nejmladší syn Ivan mají všichni své prázdninové zájmy, které je odvádějí na celé dny z domova a od zbytku rodiny. Když však vznikne domněnka, že jejich rodiče se stali obětí vlakové nehody, všichni tři si uvědomí důležitost rodiny.

Příběh má lineární kompozici doplněnou vzpomínkovými pasážemi, které však až na výjimky nejsou z pohledu hrdinů starší než několik dní. Důležitou událostí je jednoznačně odjezd rodičů do Itálie, což provází spory sourozenců a snahy přesvědčit rodiče, aby zůstali. Podstatnější se však stane zpráva o srážce vlaků, která vyvolá okamžitou reakci v dětech a v celém městečku.

Odjezd rodičů se stane událostí, kvůli které vznikne několik sporů. Synové se zlobí na rodiče, že chtějí odjet a když se sestra odmítne postavit na jejich stranu, stane se taktéž obětí jejich nevráživosti. Zatímco nejmladší syn nechce rodiče pustit kvůli stýskání, starší sourozenci mají oba ohledně cesty nepříjemný pocit. Jedná se o první cestu, kterou absolvuje matka s otcem, od té doby, co mají děti, protože obvykle jezdil sám, ten rok však usoudili, že jsou děti dostatečně zralé na to, aby byly ponechány v péči chůvy. Děti to proto překvapí, ale jinak se jedná o plánovanou událost. Nedá se říci, že by děti zvláště pocítily nepřítomnost rodičů, protože stejně tráví většinu dnů mimo domov, ba naopak jejich absence by pomohla uskutečnit Jarmile plán na setkání se starším chlapcem Toufarem. Už z povahy události, tím, že jde o cestu, se jedná o událost vratnou a opakovatelnou.

Zpráva o možném úmrtí rodičů je pro celou rodinu velmi závažná a nečekaná, přestože dvojčata již před odjezdem měla špatný pocit. Okamžitě to stmelí všechny tři sourozence, jejich obvyklé šarvátky nechají bez povšimnutí. Reakci to vyvolá i v ostatních obyvatelích městečka, kteří se buď snaží pomoci nebo sbírají klepy. Naštěstí se ta zpráva potvrdí jako nepravdivá.

¹³⁰ *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. Svazek 3/II P-Ř*. Praha: Academia, 2000. s. 1163-64. ISBN 80-200-0708-3.

Předtucha není typickým dílem obsahujícím postavu sirotka, protože ke skutečnému osiřeni nedojde. Namísto toho ale spolu s *Robinsonkou* jediné dílo zprostředkovávající pocity dětí ve chvílích, kdy se dozvídají o (v té době nejistém) osudu svých rodičů a alespoň na chvíli se za sirotky považují. Atypický je tento příklad i tím, že jde o skupinu sourozenců, což výrazně mění dynamiku díla, nejde již o jednoho osamocené sirotka, ale o skupinu, která skrze spolupráci přechází obtížné chvíle. V ostatních dílech jsou sirotci jedináčky, výjimkou je *Robinsonka*, ale vzhledem k výraznému věkovému rozdílu mezi hlavní hrdinkou a jejím novorozeným bratrem jde o zanedbatelný činitel.

Extradiegetický heterodiegetický skrytý vypravěč má vzhled do myšlenek postav skrze polopřímou řeč a vnitřní monolog sourozenců v -ich formě.¹³¹ Děti jsou starší než například *Janka* či dítě z novely *Kuře melancholik*, proto jsou jejich myšlenky již ucelené a na rozdíl od *Robinsonky* či *Věry* z díla Boženy Benešové hlavní roli stále hraje vypravěč sám, vnitřní monology ho jen doplňují, proto nejsou patrné velké skoky mezi myšlenkami. Václav má v myšlenkách vůči rodičům shovívavý přístup.

Příběh se odehrává v městě Lichnově, odkud rodiče odjíždějí vlakem do Itálie a kde jsou jako rodina na prázdninách. Každé z dětí má svůj prostor, kterému dominují. Václav se zabývá chemií, vytvořil si proto v půdním prostoru s přítelem laboratoř, kde provádí různé pokusy. Ostatní tam mají vstup zakázán, chlapeci dbají na důsledné zamykání, ale když se jim jeden pokus nevyvede a zamoří celý dům, tak klíč zabaví chuva, u které ho najde Ivan. Ten se do laboratoře vydá, přičemž katastrofa nastane, až když to zjistí ostatní a vylekají ho, čímž dojde k rozbití několika zkumavek a zničení Jarmiliných šatů. Ivanovým výsostným královstvím je živý plot, který lemuje zahradu a v němž mu společnost dělá pes Čert. Jarmila se naproti tomu pohybuje hlavně po městě, často na koupališti či na tenisovém kurtu, jejím územím je však les, kde bydlí Toufar, který ji pozval na návštěvu, ale ona se bojí. Cestou za ním zaslechne zprávu o nehodě, což ji vytrhne z jakéhokoliv pomyšlení na schůzku s ním.

Ještě než rodiče odjedou, tak otec spatří Jarmilu s Toufarem, proto ji zve na procházku, což dříve bylo vítané a očekávané, zatímco nyní jde o chvíli, jíž se děsí. Jarmila přemítá o příbězích, které jí otec dříve vyprávěl o svém rodném kraji, nyní je dívka vnímá jako nezajímavé, nechce poslouchat příběhy, které navíc už dobře zná, o lidech, které ani nepoznala, chce se soustředit na sebe a na svou budoucnost. Zároveň přiznává, že s otcem se za poslední rok vztah zhoršil,

¹³¹ KUBÍČEK, Tomáš, Jiří HRABAL a Petr A. BÍLEK. *Naratologie: strukturální analýza vyprávění*. V Praze: Dauphin, 2013, s.141. ISBN 978-80-7272-592-2.

oddálili se od sebe, otec se zdá uzavřený a vůči ní podezřívavý, dodává, že ač je matka v každodenním životě mnohem přítomnější a ochranářštější, tak přesto s ní má lepší vztah. Otec konečně začne rozhovor oklikou otázkou po kamarádech a proč Jarmila netráví čas s nimi, posléze se přesune na otázky o Toufarovi, kterého nezná, nakonec to sklouzne v zákaz, že se s ním nemá setkávat sama. Jarmila se rozbřečí, což jejího otce popudí, považuje to za zhýčkanost a zbytečnost, mládež a její svět je mu cizí, jde podle něj o manželčinu starost, on na to nemá čas. Říká jí, ať přestane brečet, ale dívka v duchu zuří, protože to není tak snadné. Přitakává Toufarovi a jeho myšlenkám a toto rozhorlení nad zákazy a otcovým chováním v ní vyvolává touhu porušit tato pravidla a s Toufarem se sejít, zatímco otec se šálí představou, že se dívka umoudřila.

V jedné z následujících kapitol dá ale vypravěč prostor Toufarovým myšlenkám, které odhalují, že si je dobře vědom svého vlivu na dívku, baví ho si s ní pohrávat. Také lže o své rodině, není sirotek, jak se tváří, má matku a bratra.

Jarmile jde na schůzku s Toufarem a všeho se leká, nemá čisté svědomí a taky se trochu bojí, uslyší rádio v jednom z domků v lese, dozvídá se tak informace o nehodě vlaku jejich rodičů, zapomene na Toufar a všechno ostatní, běží domů. Záhy přichází Václav a shání se po ní, stačí jim jeden pohled, aby poznali, že oba vědí, co se stalo. Václav se obviňuje, že je neměl ráno popohánět, aby jim neujel vlak, a že jim nezabránil v odjezdu, ačkoli měl z té jejich cesty špatný pocit již od začátku, Jarmila stále doufá, že šlo o jiný vlak, drží se naděje, že by mohli být v pořádku. Dvojčata se chtějí ihned rozjet na místo nehody, ale Cilka je odmítá pustit, nakonec se chůva rozbřečí, což je všechny překvapí a poděsí, protože po léta byla jejich pevným bodem, ochranou před všemi strachy a bolestmi. Do toho přibíhá Ivan, kterému kamarádi řekli, co se stalo a on chce slyšet potvrzení, že ho jen tak škádlili, ale když vidí Cilku plakat, dochází mu, že je něco špatně, ale nikdo se nemá k tomu, aby mu něco vysvětloval, nakonec se ho ujme Jarmila, která si zakazuje plakat a něžně ho zastaví, když se chce jít zeptat na pravdu svého idola, sportovce Oldy. To chlapce udiví, protože by čekal, že sestra bude ještě našťvaná kvůli zničeným šatům. Cilka si nemůže v rozčilení vzpomenout, kde je adresa rodičů, ale Jarmila stále zachovává klid a vzpomíná si, že tuto informaci má i sousedka paní Horáková a Václav s kamarádem tam hned vyrážejí. Ivan si myslí, že sestra nejde s hochy protože se bojí možné bouřky a nabízí jí, že pokud přijde, že ho může držet za ruku. Ivan ji drží a naopak ona drží jeho, ničí ji bezmocnost, ale cítí zodpovědnost za bratra, proto s ním zůstává a odpovídá na jeho otázky nesouvisející s rodiči, ale přesto mu nevěnuje plnou pozornost, na to má hlavu plnou myšlenek. Ivan to samozřejmě cítí a zlobí se, neví přesně na co, tak se rozčiluje na sestru kvůli

něžnému oslovení a přístupu. Proto volí dívka jinou strategii, nabízí mu hru v černého Petra, což on samozřejmě s radostí přijímá, karty jí připomínají Toufara, ale ta myšlenka hned vzápětí mizí pod přívalem dalších, důležitějších, jejím hlavním cílem je se postarat o Ivana. Cilka se vzpamatovává a pustí se do stejného úkolu jako Jarmila: nedat malému najevo, že se něco děje, proto začne chystat večeři, což Jarmilu na jedné straně uklidňovalo, na té druhé i zlobilo, že se její smutek mísí s něčím tak podřadným jako bylo v tu chvíli jídlo. Jarmila lituje, že jako rodina nebyli dříve hodnější, lituje, že rodičům dostatečně neprojevovala lásku, po vzpurných myšlenkách není ani památky. Václav se sousedku se vrací, zprávy však nepřinášejí žádné, ať volali, kam chtěli, tak se buď nedovolali, nebo dotyční neměli žádné zprávy. Václav se zaměstnával touto aktivitou, která sice nepřinesla očekávané výsledky, ale alespoň nepropadal zoufalství, jedná se o tradiční rozdělení rolí – Jarmila zůstává a pečuje o bratra, který má bližší vztah k Václavovi, zatímco Václav vše vyřizuje mimo dům. Ale jakmile domácnost osamí, vše na Václava dolehne, zdá se mu, že se dům, ten symbol pospolitosti a rodiny, boří, přidá se k rozmazlování Ivana, spolu se sestrou ho ukládají ke spánku. Václav si skoro přál, aby byl Ivan nemocný, protože v tom případě by mohl něco dělat, fyzickou nemoc by se mohl pokusit léčit. Jarmila si to dává za vinu, že se nepřidala k bratrům, na které byla v té době naštvaná, a nesnažila se jim to rozmluvit, a také, že si jich dostatečně nevážila, že jí připadali až otravní a nesnesitelní svým ochranářstvím, že se těšila, až odjedou, ale Václav jí to vymlouvá, říká, že se podobnými myšlenkami zaobíral také, ale k ničemu dobrému to nevedlo. Děvče neuváženě zmíní skok z okna, což jí bratr logicky vymlouvá, že třeba ještě bude všechno v pořádku, a tedy by ten skok byl naprosto zbytečný, nebo se špatně zprávy potvrdí, a v tom případě by v tom nechala Václava samotného, aby se postaral o mladšího brášku. Jarmila si připomene, jak moc má své dvojče ráda, oba se snaží přijít na to, jestli je ještě šance, že by situace nemusela být tak špatná jako se na první pohled zdála, ale shodli se na tom, že by pro ně bylo nepředstavitelné, kdyby zůstali jen s jedním rodičem, protože věděli, jak moc se milují.

Ráno přinesla Jarmile Cilka telegram, dívka se bála ho otevřít, ale hned jak to udělala, svět se zbarvil dorůžova a ona se začala radovat a plakat štěstím, což nejprve polekalo Václava, ale brzy se dozvěděl pravdu, že rodiče dorazili na dovolenou v pořádku. Do tohoto veselí se přidal i Ivan s Čertem, čímž nastal naprostý chaos. Nejvíce se ulevilo Jarmile, která si to celé dávala za vinu, náhle se cítil lehká a ničím nesužovaná, ačkoli si uvědomovala, že přestože jejich rodiče byli v pořádku, jiní lidé při té nehodě zemřeli. Oba starší sourozenci dále uvažují nad svými předtuchami, ale nakonec se rozhodnou vrátit do normálního běhu života, Cilka opět hartusí,

děti se hádají o telegram, takže je vše ve starých kolejích. Jamila potkala Toufara, ale jeho kouzlo nad ní již vyprchalo, již ji neděsil.

2.10 Bylo nás pět – Karel Poláček

Karel Poláček (1892-1945) byl žurnalista, humorista a satirik židovského původu. Ve své publicistické profesi se věnoval novinářským žánrům jako byl sloupek či soudnička, přispíval do Lidových novin, do Tribuny, Českého slova či Dobrého dnu. Zaměřoval se na obyčejné lidi a jejich každodenní starosti, jak dokládají jeho knihy *Povídky pana Kočkodana*, *Muži v ofsajdu* či *Hostinec U kamenného stolu*.¹³²

Bylo nás pět psal Poláček v době okupace, dílo ale vyšlo v roce 1946, rok po autorově smrti. Jedná se o příběh party pěti kluků, kteří si vymýšlejí nejrůznější kratochvíle pro ukrácení času, přičemž se často mezi sebou hádají.

Vypravěčem je hlavní postava, Petr Bajza, jedná se tedy o homodiegetického vypravěče. V některých pasážích se obrací k obecnstvu, které však není nijak specifikováno a může jím být zamýšlen čtenář sám. Z tohoto důvodu ho považujeme za extradiegetického. Vypravěč ve snaze zapůsobit mísí nespisovné výrazy (porád, mičuda) s těmi spisovnými (pravil, pročež), které ne vždy užívá správně. Krom toho se do jeho řeči dostává krkonošské nářečí (prauda).

Lineární kompozici příběhu narušují odbočky způsobené popisem každodennosti, od kterých vypravěč zvolna přechází k příběhům z minulosti, často tak představuje jednotlivé postavy.

Osířelou postavou však není vypravěč, ale jeden z jeho přátel, Zilvar z chudobince, jak ho nejčastěji nazývá. Zilvar žije jen se zmrzačeným otcem.

Hrdina popisuje skupiny chlapců, vzniklé na základě místa bydliště, a spory mezi nimi, jeho parta se chystá na „válku“ s dalšími chlapeckými skupinkami. Zilvar se přidá jen kvůli buchtám, co mají chlapci, je vybaven kameny a prakem, nabízí přivedení dalších pomocníků, ale oni odmítají. Přidají se k nim děvčata, hlavně Eva Svobodová, jejíž otec je cukrář, která se líbí hlavnímu hrdinovi, ale neberou klučičí přípravy na válku vážně, čímž je štvou. Když dojde k útoku nepřátel, Zilvar je opustil, dívky utekly s pláčem. Zilvar kouří.

Chlapci se chodí koupat, někteří mají plavky, Zilvar ne, tak se koupe bez nich. Jirsáka často vyčleňují, Zilvar se s nimi drží jen někdy. Koupat se s nimi šel i mladší kluk Venda, který ale neuměl plavat a přesto stejně jako oni skočil do vody, zatímco ostatní nevěděli, co dělat, protože v místě, kam skočil, byla hluboká voda, nakonec ho právě Zilvar vytáhl. Na rozdíl od ostatních

¹³² *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. Svazek 3/II P-Ř.* Praha: Academia, 2000. s. 993-994. ISBN 80-200-0708-3.

chlapců Zilvar moc nemluví, ale spíš koná. Ostatní ho chválili, čímž ho přiváděli do rozpaků, až začal sprostě nadávat, kluka pak vedl za ruku domů a vysvětloval mu, jak má plavat.

Na podzim se už nechodí koupat, ale pouští draky, k jejichž výrobě přemluvili pacholka Jakuba, dělají ohničky a při tom kouří dýmku z kaštanu a husího brku nacpanou bramborovou natí, také si u toho povídají příběhy o Indiánech či jiné strašidelné historky, Eva by chtěla dělat ohničky s nimi, chlapce si získá tím, že se s nimi rozdělí o pražené mandle, které doma ukradla. Nabídlí jí kouření, ale to pro ni nebylo, proto se raději starala o oheň a pekla brambory, převzala tak na sebe roli hospodyně.

Petr Bajza se těší na zimu, na sníh, ale místo toho je pouze špatné a nevlídné počasí, prší. Musí se učit, otec ho zkouší, protože má pro něj naplánovanou budoucnost. Spřátelil se s Otakárkem Soumarem, protože měl dobrodružné knihy, verneovky, toto přátelství vyhovuje rodičům, považují Soumarovi za dobrou společnost, nicméně Petr se tam cítí nesvůj, protože ač mají k dispozici hodně hraček a jídla, jsou pořád pod dohledem vychovatelky. Místo toho se více spřátelil se Zilvarem, fascinuje ho dřevěná noha jeho otce, kterou má od války, proto žebrá. Doma ovšem musí návštěvy chudobince tajit, protože to by nebyla společnost, kterou by rodiče považovali za vhodnou. Když Zilvarův otec spal, nohu si půjčili ke hře, Petr hrál chromého, Zilvar ostatní role, do nichž komponoval pravděpodobně to, co slyšel od otce či když byl s otcem, že by měl jít raději pracovat, že je těch chromých příliš, napomínání policistů. Bejval se chtěl přidat, chtěl jim radit, jak správně žebrot, ale nakonec na to nedošlo, protože Zilvarův otec zjistil, že si půjčují jeho nohu a zatřhl to.

Chodili do kina na němé filmy s hudbou z gramofonu, hráli různé žánry, zamilované, s kovboji, z indické džungle, grotesky. Vkrádali se tam zadarmo oknem, jeden z nich zaplatil a pustil je. Vymyslel to Zilvar, kterému by otec peníze na kino jinak nedal, ale byli několikrát přistiženi.

Zima se sněhem, mrazem a tmou se hrdinovi brzy převedla a těšil se na jaro. Toužil procestovat dálné kraje. Nastalo tání, které vyústilo v záplavy, chlapci pomáhali zachraňovat lidi a zvířata ze zatopených domů. Přišlo jaro a s ním i cirkus slibující nevšední podívanou, není tedy překvapením, že Pét'a tam chtěl jít, proto se začal doma i ve škole chovat vzorně. Na představení byl tam i Zilvar, který se tam dostal díky výpomoci v cirkuse, což chlapcům prozradil jen za různé dárky. Další den takto pomáhali nosit vodu pro zvířata a další potřeby i ostatní, ale Pét'a kvůli tomu přišel o některé iluze o cirkuse.

Pét'a onemocněl spálou, proto mu otec koupil slona, na kterém s přáteli odjeli do Indie, kde se Zilvar zamiloval do princezny, s kterou se i oženil, ale až poté, co uhádl tři hádanky a prokázal

tak bystrý úsudek. Věnoval se jen princezně, přestal se zajímat o chlapce a jejich zábavy, zvažněl a dospěl. Když se uzdravil, tak měl vypravěč problém srovnat si sny s realitou.

ZÁVĚR

Odpověď na otázku, čím se vyznačují literární sirotci v dílech českých autorů první poloviny 20. století, není snadná, mohla by snad znít: rozmanitostí. Jednotliví autoři využívají postavy sirotků k různým účelům, přestože ve většině děl jsou využiti kvůli své inherentní zranitelnosti a bezmocnosti. Do extrému je to dovedeno v novele *Kuře melancholik*, kde za protagonistu zvolil autor opravdu malé dítě, které nebylo schopno pochopit změny ve svém životě způsobené matčinou smrtí, natož důvody, kvůli kterým bylo nepřiměřeně trestáno a týráno, ani nemělo dostatečné prostředky se jakkoliv bránit. Jana ve *Vlčí jámě* je sice skoro dospělá, ale přesto nemá jinou možnost než přijímat veškerá otčímova rozhodnutí o budoucnosti celé rodiny a snášet tetinu panovačnost. V *Jance* sice nedochází až k tak extrémnímu zacházení s dítětem, avšak to nečiní Barényiové popisy dívčiny osamělosti a vnímané nespravedlnosti o nic méně působivými.

Rozdílně se autoři vypořádali také s využitím vypravěče, přičemž nejprominentnější roli má v *Kuřeti melancholickovi* a v *Bylo nás pět*, které se odlišuje i tím, že jde o extradiegetického homodiegetického vypravěče, který navíc není sirotkem, tím je jeden z jeho přátel. Šlejhar v díle *Kuře melancholik* vynechává popisy prostředí a vzhledu postav, odráží se tak strohost života protagonisty. Naproti tomu ve *Vlčí jámě* naopak vypravěč přidává co nejvíce detailů, čímž připodobňuje to, jak manželství Roberta s Klárou a vše s ním spojené, zahrnuje Janu. Dětské myslí nejlépe odpovídá způsob vyprávění v knize *Janka*, kterou tvoří zdánlivě nesouvislé věty mnoha různých mluvčích, z nichž si čtenář musí sestavit smysluplný dialog.

Typická je také absence sourozeneckých vztahů v dílech, která tak postavy sirotků ochuzuje o možnost s někým sdílet těžký osud. Zároveň však tato rodinná konstelace pomáhá zvýraznění jedinečnosti daného dítěte. Výjimkou jsou sourozenci Jelínkovi z *Předtuchy*, jejichž vztahy tvoří zásadní část díla. Hlavní motivem se stává právě jejich soudržnost v těžké situaci, přehodnocení vzájemných nesympatií a prohřešků, které se ve světle možné smrti rodičů zdají nepodstatné. Podobně se dá dívat na *Janku*, kterou při pobytu v klášteře obklopují další dívky podobného věku. Nejprve mezi nimi vyčnívá, nikdo se s ní nebaví, ale postupně se stává jednou z nich. Bratra má i Blažena z *Robinsonky*, protože se ale o něj doma nemá kdo postarat, zůstává v ústavu. Velký věkový rozdíl mezi sourozenci také znemožňuje jakékoliv souznění po smrti matky.

Zajímavým fenoménem jsou popelkovské typy postav. Jde o postavy, především dívky, které buď vyrůstají bez matky či s nevlastní matkou, s níž stereotypně nemívají příliš dobrý vztah.

Příběh samotný se pak často soustředí na jejich životní cestu, na to, jak se z neuspokojivého rodinného prostředí dostávají do světa a snaží se „postavit na vlastní nohy“. Na těchto příbězích je také velmi dobře vidět rozličné „happy-endy“, tedy co vlastně může být tím šťastím, kterého by ideálně tyto postavy měly v závěru dosáhnout. Tomuto odpovídají postava z *Vlčí jámy*, Jana, která má nejen špatný vztah s tetou, ale vše ještě komplikují romantické city, které chová k otčímovi a které on opětuje. Nakonec se však ukazuje, že jejím šťastným koncem není možnost být s otčímem, ale smrt obou manželů, což jí dodá možnost rozhodovat se sama za sebe, přičemž její první volbou je budoucnost s lékařem. *Robinsonka* boří stereotyp špatného vztahu osiřelé dívky s nevlastní matkou, protože právě Blažena je ta, která naváže vztah s Toničkou, kterou si později vezme její otec. Blaženině se tím sňatkem splní přání vrátit se do školy. *Předtucha* sice nezobrazuje macechu a nevlastní dceru, ale dokazuje, že vztahy bývají komplikované i mezi rodiči a dětmi v úplných rodinách. Nicméně Jarmila si uvědomí, jak je pro ni rodina důležitá, naopak její vztah se starším chlapcem ztrácí pro ni veškerou důležitost. *Janka* se musela přizpůsobit životu v klášteře, a přitom neztratit svou identitu, nakonec se jí ujme přítel jejího strýce a ona tak dosáhne šťastného konce v podobě odchodu z kláštera. Nedobrý vztah má Věra z knihy *Don Pablo, don Pedro a Věra Lukášová* se svou babičkou, která se o ni stará, vše ještě zkomplikuje jejich rozdílná zkušenost s pedofilem panem Lábem. Nakonec však Věra získá vůči babičce shovívavost a pro sebe příslib možné budoucnosti s přítelem Jaroslavem.

Díla zaměřená na děti mají i výchovný charakter, nejvíce asi *Osada Havranů*, *Robinsonka* a *Předtucha*, byť každé jinak. *Osada Havranů* přibližuje dětskému čtenáři život v mladší době kamenné, zároveň ho poučuje o přírodě a procesech v ní probíhajících, to vše ve velmi čtivé dobrodružné formě. *Předtucha* působí mravoučně, snaží se zdůraznit důležitost rodinných vazeb, ale zároveň poukazuje na mezigenerační nepochopení. *Robinsonka* má dvě výchovné roviny, první se věnuje péči o domácnost, zdůrazňuje její náročnost, nabádá tak čtenáře, když už ne přímo k zapojení se do domácích prací, tak alespoň k jejich ocenění. Druhá vrstva souvisí s tím, jak protagonistka reflektuje ztrátu matky a vyrovnává se s ní, což může sloužit jako pomoc pro děti, které si něčím podobným procházejí a které se mohou ztotožnit s Robinsonkou, tak jako se ona sama ztotožnila s Robinsonem Cruose. Zaměření na dětského čtenáře bylo také pro Majerovou a Pujmanovou prostředkem, jak se vyhnout cenzuře v době okupace a druhé světové války.

Zodpovězena byla i otázka, zda bylo pro dítě horší ztratit matku či otce, lásku či hmotné zabezpečení, přičemž zkoumaná díla dokázala, že záleží na konkrétních okolnostech, na tom,

jaké podpůrné postavy sirotci od autora obdrží. A tak zatímco otec v *Kuřeti melancholikovi* synovu existenci ignoruje, *Robinsonce* se otec naopak snaží situaci co nejvíce ulehčit, přistupuje i na její hru na Robinsonku. Navíc to neplatí pouze pro postavy otců, zásadní roli hrály i služebné, které mohly být starostlivé a pečující, jako kuchařka v *Jance*, držící se stranou jako Martina ve *Vlčí jámě* či vyloženě kruté jako Pepka v *Kuřeti melancholikovi*.

Liší se i poselství a vyznění děl, některá se vrací takřka na začátek, příběh zobrazený v knize byl pro postavy jen zkouškou, ať už šlo o Jančin pobyt v klášteře, Robinsončina starost o domácnost či Janin pobyt u manželů Rýdlových, v závěru díla se vrací do podobné situace jako byly na začátku, Janka odchází z kláštera, Robinsonka se vrací do školy, Jana má před sebou další nový začátek. Mnohem horší osud čeká dítě v novele *Kuře melancholik*, protože po prožitém utrpení umírá. V některých případech si hrdinové polepší, ať už jde o sourozence Jelínkovy v *Předuše*, kteří si jsou mnohem bližší, či o Havranpírka z *Osady Havranů*, který obdržel nové jméno, Bystrý havran a získal úctu celého rodu. Přestože postava Roziny prošla vývojem, tak náhled na ni se vůbec nezměnil, lidé na ni mají stejný negativní názor na začátku, kdy byla počestná a všem pomáhala, jako na konci, kdy žila nemravným životem. S podobnými předsudky se potýká i Josef Zilvar, kterého rodiče nepovažují za vhodného přítele pro své syny.

Osíření bývá však pouze dílčím motivem, výchozím bodem příběhu, který odstartuje další události.

Tato práce nevyčerpala ani zdaleka možnost zkoumání postav sirotek v české literatuře daného období, mnohá díla byla ponechána stranou. Kupříkladu díla Růženy Jesenské *Jarmila* (1924) a *Román dítěte* (1905), *Maloměstský román* (1890) Terézy Novákové, báseň *Maryčka Magdónova* ze sbírky *Slezské písně* Petra Bezruče, *Synáček* (1942) Jaroslava Havlíčka, *Danajský dar* (1930) Egona Hostovského, *Její pastorkyňa* Gabriely Preissové či *Válkou narušení* (1951) Vaška Káni.

POUŽITÁ LITERATURA

Primární

- BARÉNYIOVÁ, Olga. Janka. Praha: Sfinx, 1941.
- BENEŠOVÁ, Božena. Don Pablo, don Pedro a Věra Lukášová. Praha: Československý spisovatel, 1972.
- GLAZAROVÁ, Jarmila. *Vlčí jáma*. Vyd. v ČS 8. Praha: Československý spisovatel, 1981.
- MAJEROVÁ, Marie. *Robinsonka*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1962.
- POLÁČEK, Karel. *Bylo nás pět*. Praha: Albatros, 1986
- PUJMANOVÁ, Marie. *Předtucha*. Praha: Mladá fronta, 1989.
- ŠLEJHAR, Josef Karel. *Kuře melancholik*. Vyd. 2. Brno: Tribun EU, 2008. ISBN 978-80-7399-387-0.
- ŠTORCH, Eduard. *Osada Havranů*. Praha: Albatros, 1982.
- WINTER, Zikmund. *Rozina Sebranec*. V Třebíči: Vydavatelství Akcent, 2010. ISBN 978-80-7268-704-6.

Sekundární

- GOFFMAN, E. *Všichni hrajeme divadlo : Sebeprezentace v každodenním životě*. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon, 1999. ISBN 80-902482-4-1.
- HLAVAČKA, M. a kol. *Sociální myšlení a sociální praxe v českých zemích 1781-1939 : ideje, legislativa, instituce*. Praha: Historický ústav, 2015. ISBN 978-80-7286-241-2.
- HODROVÁ, Daniela. *-na okraji chaosu: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1.
- HORSKÁ, Pavla. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama, 1990. ISBN 80-7038-011-X.
- HRABAL, Jiří. *Fokalizace: analýza naratologické kategorie*. V Praze: Dauphin, 2011. ISBN 978-80-7272-390-4.
- CHATMAN, Seymour Benjamin. *Příběh a diskurs: narativní struktura v literatuře a filmu*. Brno: Host, 2008. ISBN 978-80-7294-260-2.
- KAPRAS, Jan. *Poručení nad sirotky v právu českém: se zřetelem k právům římskému, německému a v Rakousích platnému*. V Praze: Bursík & Kohout, 1904.
- KUBÍČEK, Tomáš, Jiří HRABAL a Petr A. BÍLEK. *Naratologie: strukturální analýza vyprávění*. V Praze: Dauphin, 2013. ISBN 978-80-7272-592-2.
- LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0737-5.
- LENDEROVÁ, Milena a RÝDL, Karel. *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. V Praze: V Litomyšli: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-647-9.
- LENDEROVÁ, Milena, Martina HALÍŘOVÁ a Tomáš JIRÁNEK. *Vše pro dítě: válečné dětství 1914-1918*. Praha: Paseka, 2015. ISBN 978-80-7432-499-4.
- LENDEROVÁ, Milena. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-988-1.
-

- MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3., přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003. ISBN 80-7201-433-1.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-473-7.
- MOŽNÝ, Ivo a JIRÁNEK, Vladimír. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-58-X.
- NÜNNING, Ansgar, TRÁVNÍČEK, Jiří a HOLÝ, Jiří. *Lexikon teorie literatury a kultury: koncepce - osobnosti - základní pojmy*. Brno: Host, 2006. ISBN 80-7294-170-4.
- PANÝREK, Duchoslav. *Psáno ženám: lékařské causerie*. V Praze: Nákladem Jos. R. Vilímka, 1900.
- PEŠAT, Zdeněk, STROHSOVÁ, Eva a MUKAŘOVSKÝ, Jan. *Dějiny české literatury, IV: Literatura od konce 19. století do roku 1945*. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85865-48-3.
- PREININGER, Vladimír. *Sbírka zákonů a nařízení o zdravotnictví, se zvláštním zřetelem ku zemím koruny české*. V Praze: Bursík & Kohout, 1900.
- SRB, Vladimír. *1000 let obyvatelstva českých zemí*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0712-3.

Slovníky a lexikony

- Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. Svazek I/A-G. Praha: Academia, 1985.
- Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. Svazek 3/I M-O. Praha: Academia, 2000. ISBN 80-200-0708-3.
- Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. Svazek 3/II P-Ř. Praha: Academia, 2000. s. 1163-64. ISBN 80-200-0708-3.
- Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. Svazek 4/I S-T. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1671-34.
- Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. Svazek 4/II U-Ž. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1671-34.
- *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*, sv. XIII. V Praze: J. Otto, 1898.
- *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*, sv. XX. V Praze: J. Otto, 1903.
- *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*, sv. XXIII. V Praze: J. Otto, 1905.
- VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literárních směrů a skupin*. Praha: Panorama, 1983.

Zákony

- Zákon č. 946/1811 s. z. s. Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesamten Deutschen Erbländer der Österreichischen Monarchie.

